

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**DEMİRİ'NİN HAYATU'L-HAYAVANİ'L-KÜBRA ADLI ESERİNDE
HAYVANLARLA İLGİLİ ZİKRETTİĞİ AYETLERİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdurrahim EKİNCİ

Şanlıurfa – 2017

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**DEMİRİ'NİN HAYATU'L-HAYAVANİ'L-KÜBRA ADLI ESERİNDE
HAYVANLARLA İLGİLİ ZİKRETTİĞİ AYETLERİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdurrahim EKİNCİ

Danışman:

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

Şanlıurfa – 2017

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 145230052 numaralı Abdurrahim EKİNCİ'nin hazırladığı "Demîrî'nin Hayatü'l-Hayavani'l-Kübrâ Adlı Eserinde Hayvanlarla İlgili Zikrettiği Ayetlerin Analizi" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 20/11/2017 tarihinde, saat 09.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

20/11/2017

(Danışman)

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

Üye

Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Üye

Yrd. Doç. Dr. M. Yusuf YAGIR

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

12.11.2017

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Abdurrahim EKİNCİ

Öğrenci Numarası: 145230052

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Tefsir Bilim Dalı

Başlık : DEMİRİNİN HAYATU'L-HAYAVANI'L-KÜBRA ADLI ESERİNDE HAYVANLARLA İLGİLİ ZİKRETTİĞİ
AYETLERİN ANALİZİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen 7.2.2..... çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 9.7. sayfalık kısmına ilişkin 23.10/2017 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %33.'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6.kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23.10/2017

Hazırlayan Öğrencinin
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 23.10/2017

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖNSÖZ

İnsanı muhatap alan ve onun için kurtuluş rehberi olan Kur'an'ın asli konuları tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Bunun yanı sıra Kur'an'da, insanı ilgilendiren ve onun hidayetinde vesile olacak olan başka konulara ve varlıklara da yer verilmektedir. Kur'an, insanın doğru ve yanlış ayırt edebilmesi, Allah'ın rızasını kazandıracak bir hayatı ne şekilde yaşaması gerektiğini öğrenmesi için İslami prensiplerin yanında peygamber kıssalarını anlatmakta, canlı cansız diğer varlıkların kulluğundan ve ibadetinden bahsetmektedir. Ayrıca insanın dünya hayatını kolaylaştıran, yaratılışı ve özellikleri itibariyle insan için ibret olan hayvanlardan da bahsetmektedir.

Kur'an'da, insanın hizmetine sunulan hayvanlardan bahsedilmesi, Allah'ın insana verdiği değer bir ifadesidir. Allah, insanı yaratıp başıboş bırakmamış; hayatını kolay bir şekilde idame ettirebilecek yiyecek, içecek ve barınma ihtiyacını karşılayan birtakım hayvanları ona musahhar kılmıştır. Allah, Kur'an'da Birtakım hayvanları da örnek vererek insanı tefekküre sevk etmekte ve ebedi saadet için diğer varlıklardan ve hayvanlardan ibret almasını ve aklını kullanmasını istemektedir.

İnsan hayatında hayvanların önemli bir yeri olmasından dolayı Kur'an'da zikri geçen hayvanlarla ilgili bir çalışma yapmak istedik. Bu çalışmanın temel kaynağı, hayvanlar hakkında ansiklopedik mahiyette yazılmış olan "Hayatu'l-Hayavani'l-Kübra" adlı eserdir. Bu nedenle "Demîri'nin, Hayatu'l-Hayavani'l-Kübra Adlı Eserinde Hayvanlarla İlgili Zikrettiği Ayetlerin Analizi" başlığı ile bu tezi hazırladık. Bu çalışmayı sürdürürken birçok tefsirden ve Nurettin Turgay'ın "Kur'an açısından Hayvanlar ve Bitkiler" adlı eserinden de istifade ettik.

Kur'an'da zikri geçen hayvanlarla ilgili farklı çalışmalar bulunmakla beraber, hayvanlarla ilgili ansiklopedik mahiyette yazılmış ve önemli bir eser olan "Hayatu'l

Hayavani'l-Kübra" bağlamında bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı, bu çalışma önem arz etmektedir.

Bu çalışma giriş ve ana iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Demîrî'nin hayatı, hocaları, talebeleri ve manevi yaşantısı hakkında bilgiler zikredilmiştir. Birinci bölümde Kur'an'da hayvanların zikredilmesinin hikmetleri ve hayvanlarla ilgili genel kavramlar zikredilmiştir. İkinci bölümde ise Kur'an'da ismi geçen hayvanlar hakkında detaylı bilgiler verilip ilgili ayetlerin tefsirlerine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

Bu çalışmam esnasında desteğini benden esirgemeyen pek çok kişiye teşekkür borçluyum. Özellikle değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Hikmet Akdemir'e minnettarım.

Abdurrahim EKİNCİ

Şanlıurfa-2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
GİRİŞ	1
1.Kavramsal Alan	1
2.Tezin Amacı	1
3.Demîri ve Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübra Adlı Eseri	2
3.1. Hayatı	2
3.2. Tahsili ve İlmi Hayatı.....	2
3.2.1. Hocaları	3
3.2.2. Talebeleri.....	4
3.2.3. Eserleri.....	4
3.3. Manevi Yönü.....	5
3.4. Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübra.....	5
1.BÖLÜM KUR'AN'DA HAYVANLARIN ZİKREDİLMESİNİN HİKMETLERİ VE HAYVANLARLA İLGİLİ HEM KURAN'DA HEM DE HAYÂTU'L-HAYEVÂN'DA ZİKREDİLEN GENEL KAVRAMLAR	7
1.1. Kur'an'da Hayvanların Zikredilmesinin Hikmetleri	7
1.1.1. Hayvanların İnsanlığa Hizmetler Sunması.....	7

1.1.2. Hayvanların Mucizelere Konu Olması.....	11
1.1.3. Hayvanlar Vasıtasıyla İnsanlara Mesaj Verilmesi	13
1.1.4. Hayvanların İbadetlere Konu Olması.....	16
1.2. Hayvanlarla İlgili Hem Kuran'da Hem de Hayâtu'l-Hayevân'da Zikredilen Genel Kavramlar	18
1.2.1. Behîme.....	18
1.2.2. Dabbe.....	18
1.2.3. En'am	20
1.2.4. Vühûş.....	20
1.2.5. Sebu'.....	21
1.2.6. Tayr	21
2.BÖLÜM KUR'AN'DA İSMİ GEÇEN HAYVANLAR VE DEMİRÎ'NİN BU HAYVANLARLA İLGİLİ AÇIKLAMALARI	23
2.1. Ankebût (عنكبوت)	24
2.2. Baîr (البعير)	25
2.3. Bakar (البقر)	31
2.4. Baûd (بعوض)	35
2.5. Cerâd (الجراد).....	38
2.6. Difdi' (ضفدع).....	40
2.7. Ebabil (ابابيل)	41
2.8. Feraş (الفراش).....	43
2.9. Fil (الفيل)	44
2.10. Ğanem (الغنم)	45
2.11. Ğurab (غراب).....	47
2.12. Hayl (الخيال).....	49
2.13. Himâr (الحمار).....	52

2.14. Hinzîr (الخنزير)	55
2.15. Hüdühüd (هدهد)	57
2.16. Hût (حوت).....	59
2.17. Icl (العجل).....	63
2.18. Kasvere (القسورة).....	67
2.19. Kelb (كلب)	68
2.20. Kırade (القردة)	69
2.21. Kummel (قمل).....	71
2.22. Ma'z (معز).....	73
2.23. Nahl (النحل).....	73
2.24. Neml	75
2.25. Selva (السلوى).....	77
2.26. Su'ban (ثعبان)	78
2.27. Zerr (الذر)	80
2.28. Zi'b (الذئب).....	81
2.29. Zübab (الذباب)	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	89

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-Selam
b.	: İbn
bt.	: Bint
Bkz.	: Bakınız
trc.	: Tercüme
d.	: Doğum
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
yay.	: Yayınevi
vd.	: Ve Diğerleri
v.s.	: Ve Sair

ÖZET

DEMÎRÎ'NİN, “HAYATU'L-HAYAVANÎ'L-KÛBRA” ADLI ESERİNDE HAYVANLARLA İLGİLİ ZİKRETTİĞİ AYETLERİN ANALİZİ

Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen hayvanları ve Demîrî'nin bu hayvanlarla ilgili açıklamaları incelenmektedir. Söz konusu hayvanlar hakkında bilgiler vermek ve ilgili ayetlerin tefsirini yapmak çalışmanın temel amacıdır. Demîrî'nin hayatı, ilmi kişiliği, hocaları ve talebeleri ile ilgili bilgiler ayrıca ele alınmıştır.

Çalışma, insanın hayatında hayvanların büyük bir öneme sahip olduğu, bu nedenle Kur'an'da birçok ayette hayvan isimlerinin geçtiğini göstermiştir. Ayrıca bu çalışma ile Kur'an'da zikri geçen hayvanların bazısının yaşamı kolaylaştırıcı olduğu, bazısının mucizelere konu olduğu, bazısının da Allah'ın kudretinin ve ahlaki ilkelerin anlaşılması noktasında temsil maksadıyla zikredilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demîrî, Hayatu'l-Hayavan, Hayvan, Ayet, Tefsir.

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF THE VERSES THAT DAMIRI MENTIONS ABOUT ANIMALS IN HIS WORK NAMED HAYAT AL-HAYAWAN AL-KUBRA

In this study, animals which mentioned in the Holy Quran and Damiri's explanations about these animals are examined. It is the main purpose of the study that to give information about aforesaid animals and to interpret the related verses. Besides, Damiri's life, scientific personality, teachers and students have been discussed.

The study has shown that animals have a great importance in the human life, and for this reason, animal names have taken place by many times in many verses of the Qur'an. It has also been found, with this study, that some of the animals that are mentioned in the Qur'an are facilitated the life, some of them are subject to miracles, and others are mentioned with the purpose of representation for the understanding of Allah's might and his moral principles.

Keywords: Damiri, Hayat al-Hayawan, Animal, Verse, Exegesis.

GİRİŞ

1.Kavramsal Alan

Hidayet rehberi olan Kur'an'da, canlı cansız birçok varlık ismi geçmektedir. Bu varlıklardan bir tanesi de hayvanlardır. Hayvan kelimesinin Arapça karşılığı, "canlı, diri" anlamındaki "hyy" kökünden türeyen "hayevân" kelimesidir. Hayevân kelimesinin aslı hayeyandır. Arapça dil kuralları gereği ya, vava dönüştürülmüştür. Kelime Türkçeye geçerken "hayvan" şeklinde geçmiştir.¹

2.Tezin Amacı

Allah c.c. hiçbir varlığı hikmetsiz yaratmamıştır. Hayvanların yaratılışında da birçok hikmetler vardır. Allah c.c. Kur'an'da, gökleri ve yeri hikmete uygun olarak yarattığını, düşünen ve farklı bir yapıya sahip olan insanı yarattığını bildirdikten sonra hayvanları da yarattığını ve bunların insanlara çeşitli faydalar sağladığını ifade etmektedir.²

İnsan, bazı hayvanların ürünleriyle gıda ihtiyacını karşılamakta bazısının da gücünden istifade ederek; onları yük taşımada, tarla sürmede ve binek olarak kullanmaktadır.

Kur'an'da, insanlara çeşitli faydaları olan hayvanların yanı sıra mucizelere konu olan, önceki kavimlere azap olarak gönderilen ve yaratılışı itibariyle insanı tefekküre sevk etmek, insanı kötü vasıflardan sakındırmak için de bazı hayvan isimleri zikredilmiştir.

Hayvanlar hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Hayvanlar hakkında detaylı bilgiler veren *Hayatu'l-Hayavani'l-Kübra* bu alanda telif edilmiş çok önemli bir

¹ Nurettin Turgay, *Kur'an açısından Hayvanlar ve Bitkiler*, İstanbul, Fecr Yayınevi, 2011, s. 21.

² Bkz. Nahl, 16/5-8.

eserdir. Bu eserde hayvanlarla ilgili ayetler de zikredilmektedir. Bu çalışmanın amacı hem Kur'an'da hem de *Hayatu'l-Hayavani'l-Kübra*'da zikri geçen hayvanlarla ilgili bilgileri derlemek ve ilgili ayetlerin tefsîrini aktarmaktır.

3. Demîrî ve Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübra Adlı Eseri

3.1. Hayatı

Asıl adı Ebu'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa el-Kâhiri eş-Şafii olan Demîri, Nil Deltası'ndaki Semennud Kasabası yakınında bulunan Kuzey Demire Köyü'nde doğdu. Doğum tarihi bazı kaynaklarda 745 (1344) ve İbn Hacer tarafından 750 (1349) şeklinde verilse de³ Sehâvî, Demîrî'nin kendi el yazısıyla yazdığı bir notta doğum tarihinin 742 (1341) olarak geçtiğini söyler.⁴ Fetva ve görüşlerinde isabetli olduğu için kendisine "es-savvabî" (doğru görüşlü) lâkabı da verilmiştir.⁵

İlk zamanlarında terzilikle uğraşan Demîrî, daha sonra bu işi terk edip ilimle uğraşmaya başladı. Uzun süre Bahaeddin es-Sübkî'nin (ö. 773/1372) yanında bulunup ondan istifade etti⁶. Mısır'daki tedrisinden sonra Mekke'ye farklı yıllarda birkaç kez gitti ve farklı hocalardan ders aldı. 775/1373 yılında Mekke'de iken otuz üç yaşında evlendi. Demîrî, 3 Cemaziyülevvel 808 (27 Ekim 1405) tarihinde altmış altı yaşında iken Kahire'de vefat etti ve Daru's-Saidi's-Sueda yakınındaki Mekabir's-Sufiyye'ye defnedildi.⁷

3.2. Tahsili ve İlmi Hayatı

Demîri, Mekke'de, Mısır'da ve başka yerlerde birçok hocadan farklı ilim dallarında ders aldı. Asrının büyük âlimlerinden istifade etti. Kendi asrı ve sonraki dönemlerin âlimleri, Demîri'nin fıkıh, hadis, tefsir ve Arabî ilimlerde derin bilgiye sahip olup farklı ilim dallarında da malumat sahibi olduğunu söyler.⁸ Cemaleddin Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî'den (ö. 772/1371) fıkıh, Burhaneddin İbrahim b.

³ Cevat İzgi, "Demîrî", *DİA*, c. 9, s.152

⁴ Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Ed-Dav'u'l-Lami' li-Ehli Karni't-Tasi'*, Beyrut, Daru'l-Ceyl, 1992, c. 10, s. 59.

⁵ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa ed-Demîrî, *en-Necmu'l-Vehhac fi Şerhi'l-Minhac*, Lübnan, Daru'l-Minhac, 2004, c. 1, s. 51.

⁶ Sehâvî, c. 10, s. 60

⁷ Demîrî, *en-Necmu'l-Vehhac fi Şerhi'l-Minhac*, c. 1, s.65.

⁸ Demîrî, *en-Necmu'l-Vehhac fi Şerhi'l-Minhac*, c. 1, s.65.

Şerefeddin el- Kirâtî' den (ö. 781/1380) edebiyat, Bahaeddin Abdullah b. Abdurrahman b. Akil'den (ö. 769/1368) arapça ve başka ilimler tahsil etti.⁹

Demîri, birçok yerde fetva ve tedrisle uğraştı. Ezher Camii'nde genellikle cumartesi günleri ders halkası bulunurdu. Kubbetü'I Baybarsiyye (II. Baybars Hankâhı) de hadis dersi verdi. Babünnasr içindeki İbnü'I-Bukri Medresesi'nde genellikle cuma günleri halka vaaz verirdi. ¹⁰

3.2.1. Hocaları

Ahmed b. Ali b. Abdulkafî b. Yahya b. Temam b. Yusuf b. Musa b. Temam b. Hamid b. Yahya b. Selim Bahaeddin es-Subkî, (ö. 773/1372)

Abdurrahman b. Hasan b. Ali b. Ömer b. Ali b. İbrahim Cemaleddin el-İsnevî, (ö. 772/1371)

Ömer b. Ruslan b. Nesîr b. Salih el-Kinâni el-Eskelâni Siracuddin el-Bulkînî, (ö. 805/1403)

Abdullah b. Muhammed b. Ahmet b. Halef b. İsa b. Assas b. Yusuf b. Bedir b. Ali b. Osman el-Hazrecî el-Afif el-Meterî, (ö. 765/1364)

Abdullah b. Abdurrahman el-Baha b. Akil el-Halebî, (ö. 769/1368)

Ömer b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Ensârî el-Endülüsî Sirâcuddin ibnu'l-Mulekkin, (ö. 804/1402)

Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Harun b. Muhammed b. Harun es-Sa'lebî, (ö. 776/1375)

Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Ömer b. Habip b. Ömer b. Şuveyh b. Ömer Kemaluddin ed-Dimeşkî, (ö. 777/1374)

Muhammed b. Muhammed b. Yahya b. Abdülkerim Muzafferuddin el-Attar el-Askalanî, (d. 680/1282)

Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz en-Nuvîrî, (ö. 786/1384)

⁹ Sehâvî, c. 10, s. 60.

¹⁰ Demîri, *en-Necmu 'l-Vehhac fi Şerhi 'l-Minhac*, c. 1, s. 65.

Muhammed b. Yusuf b. Ali b. İdris Nasiruddin el-Haravî, (ö. 781/1379)

Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Cemal b. Abdu'l-Mu'ti el-Ensâri el-Hazrecî, (ö. 776/1373)

İbrahim b. Şerefuddin b. Abdullah b. Muhammed Burhanuddin el-Kirati el-Mısırî, (ö. 781/1380)

Abdurrahman b. Ukeyl Bahaeddin eş-Şafii, (ö. 769/1368)

Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Salih Alâeddin el-Ûrdi ed-Dimeşkî, (ö. 764/1363)¹¹

3.2.2. Talebeleri

Halil b. Muhammed b. Abdurrahman Selahuddin el-Ekfehesi el-Mısırî, (ö. 821/1418)

Muhammed b. Ebu Bekir b. Hüseyin b. Ömer b. Muhammed b. Yusuf b. Abdurrahman ebu'l-Feth el-Merâgî, (ö. 859/1455)

Muhammed b. Ahmet b. Ali b. Muhammed et-Tekiyyu'l-Fâsî, (ö. 832/1429)¹²

3.2.3. Eserleri

Demîrî, birçok ilimde mütehassis olması neticesinde; fıkıh, hadis, edebiyat gibi ilim dallarında eserler verdi. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

en-Necmu'l-Vehhac fi Şerhi'l-Minhac

Hayatu'l-Hayavani'l-Kübra

ed-Dibace fi Şerhi Süneni İbn Mace

el-Cevheru'l-Ferid fi İlmit-Tevhid

Rumuzu'l-Kunûz el-Lâi Berezne Ehsane Buruz (Manzumetu'l-Kemal)

Şerhu Lamiyeti'l-Acem

¹¹ Demîrî, *en-Necmu'l-Vehhac fi Şerhi'l-Minhac*, c. 1, s. 55-62.

¹² Demîrî, *en-Necmu'l-Vehhac fi Şerhi'l-Minhac*, c. 1, s. 63, 64.

Şerhu 'l-Muallakati 's-Seb 'i

Ğayetu 'l-Erebb fi Kelami Hukemai 'l-Arab

Tezkiretü 'd-Demîrî¹³

3.3. Manevi Yönü

Demîrî; âlim, âmil, muhlis ve ehli tasavvuftu. Hakikat ilmine ancak şeriatla ulaşılabilceğine inanan bir sufî idi. Onu şeriat ilimlerini öğrenmeye sevk eden öncelikli sebep, tasavvuf yolunda cehaletle yürümenin mümkün olamayacağı düşüncesidir. İbadetten ve Kur'an-ı Kerim'i okumaktan çok haz alır, ömrünün sonlarında peş peşe oruç tutardı. Devam ettiği ezkar ve evradı olup, Allah'ı zikrederken ağlayan, huşû sahibi biriydi. Gösterişli elbiseler giymezdi, mütevazı bir kişiliğe sahipti. Vaaz ve hutbeleri, güzel ve faydalı olurdu.¹⁴ Zühd ve takvasından dolayı Kahire'de mensubu olduğu Daru Saidi's-Sueda (Salahiye Hankahı) dervişleri arasında büyük şöhret kazandı. Gösterdiği rivayet edilen bazı kerametler ve hakkındaki mugayyebat'la ilgili haberler sayesinde meşhur oldu. Kendisi bu kerametlerin rüya olduğunu söylüyorsa da halk onun manevi kişiliğini gizlemek için böyle davrandığını düşünüyordu.¹⁵

3.4. Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübra

Bu çalışmanın temel kaynağı olan "*Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübra*", Demîrî'yi doğuda ve batıda büyük bir şöhrete kavuşturan¹⁶, zooloji dalında yazılmış ilk ansiklopedidir.¹⁷ *Hayâtu'l Hayevânın*, kübra, vusta ve suğra olmak üzere üç ayrı şekli vardır. Kübra zooloji niteliğini taşımakla birlikte tarih ve rüya yorumlarına da yer verir. Demîrî, 773 (1372) yılında otuz bir yaşında iken bitirdiği eserin önsözünde bu kitabı, hayvanlarla ilgili yanlış bilgileri düzeltmek amacıyla yazdığını söyler.

Demîrî, hayvanlara dair bilgilerle beraber edebi bilgilere de vermekte ve konu dışında istitratlar da yapmaktadır. Bu istitratların en önemlisi, yüz yetmiş bir sayfalık halifeler tarihiyle ilgili bölümdür. Kitapta hayvanlar toplam bin altmış dokuz

¹³ Demîrî, *en-Necmu 'l-Vehhac fi Şerhi 'l-Minhac*, c. 1, s. 66, 67.

¹⁴ Demîrî, *en-Necmu 'l-Vehhac fi Şerhi 'l-Minhac*, c. 1, s. 65.

¹⁵ İzgi, "Demîrî", *DİA*, c. 9, s. 153.

¹⁶ İzgi, "*Hayâtu'l-Hayevân*", *DİA*, c. 17. S. 18.

¹⁷ <http://www.traidnt.net/vb/traidant2173927/> 21.03.2017

maddede alfabetik olarak sıralanmıştır. Eserde bazı mitolojik hayvanlara da yer verilmiş olması Demîrî için kusur olarak görülmüştür.

Eserde hayvanlar hakkında; İsmi filolojik açıklaması, Hayvanın alışkanlıklarına göre tanıtımı, hayvanla ilgili varsa ayet ve hadisler, dört mezhebe göre etinin helal olup olmadığı hakkındaki fikhî hüküm, hayvanla ilgili varsa atasözü, hayvanın fizyolojik ve tıbbi özellikleri, hayvanın rüya tabirindeki yeri gibi bilgilere yer verilmiştir.

Demîrî'nin, *Hayâtu'l Hayevân*'ı yazarken beş yüz altmış kitap ve yüz doksan dokuz divandan istifade ettiği söylenmiştir. *Hayâtu'l Hayevân* farklı dillere tercüme edilmiş olup üzerinde çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. ¹⁸

¹⁸ İzgi, “*Hayâtu'l-Hayevân*”, *DİA*, c. 17, s. 18.

1.BÖLÜM KUR'AN'DA HAYVANLARIN ZİKREDİLMESİNİN HİKMETLERİ VE HAYVANLARLA İLGİLİ HEM KURAN'DA HEM DE HAYÂTU'L-HAYEVÂN'DA ZİKREDİLEN GENEL KAVRAMLAR

İnsan için hayat rehberi olan Kur'an'da zikredilen her şey bir veya birden çok hikmete binaen zikredilmiştir. Kur'an'da hayvanların zikredilmesinin de birçok hikmeti vardır. Bu bölümde Kur'an'da zikredilmiş olan hayvanların zikrediliş hikmetleri ve hem Kur'an'da hem de *Hayâtu'l Hayevân*'da zikredilen hayvanlarla ilgili genel kavramlar ele alınmıştır.

1.1. Kur'an'da Hayvanların Zikredilmesinin Hikmetleri

Sonsuz kudret ve hikmet sahibi olan Allah'ın yaratmış olduğu evrende canlı cansız sayısız varlık bulunmaktadır. Kur'an ve sünnetin bildirdiğine göre ilk önce toprak, sonra bitkiler, daha sonra hayvanlar ve son olarak insan yaratılmıştır. İnsanoğlu, hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için pek çok şeye muhtaç olduğu gibi hayvanlara da muhtaçtır. Onlar olmazsa insanoğlunun hayatını sürdürmesi neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle dünya ve ahiret saadetinin yolunu gösteren Kur'an'da, hayvanlara genişçe yer verilmiş, onların insanlara olan yararlarına işaret edilmiştir. Ayrıca hayvanların zikredildiği ayetler, eğitim amaçlı mesajlar içermektedir.¹⁹

1.1.1. Hayvanların İnsanlığa Hizmetler Sunması

Kur'an'da hayvanların zikredilmesinin farklı farklı amaçları vardır. Bu amaçlardan biri de hayvanların insan hayatındaki yerini ifade etmek ve insanlara sağladığı yararlardan bahsetmektir.

¹⁹ Turgay, s. 25.

1.1.1.1. Hayvansal Ürünlerden İstifade Edilmesi

İnsanoğlu, yaşamını sürdürebilmesi için muhtaç olduğu yiyecek, içecek, giyecek ve barınakların bir kısmını hayvanlar vasıtasıyla temin etmektedir. Koyun, keçi, deve, inek gibi hayvanların etinden, sütünden ve derisinden; arının balından istifade edilmektedir. Hayvansal ürünlerin insanoğlunun istifadesine sunulduğunu ifade eden ayetleri şöyle sıralayabiliriz:

وان لكم في الانعام لعبرة نسقيكم مما في بطونه من بين فرث ودم لبنا خالصا ساءغا للشاربين

“Gerçekten süt veren hayvanlarda sizin için ibret vardır. Size iškembelerindeki yem artıklarıyla kan arasından meydana gelen, içenlere içimi kolay halis bir süt içirmekteyiz.”²⁰

Süt, besin artığının bulunduğu yer ile kanın bulunduğu yer arasından gelmekte, bunlara karışmamaktadır. Bu sebeple kimyasal yapısı farklı bir değer taşımaktadır.²¹

الله الذي جعل لكم الانعام لتركبو منها ومنها تاكلون

“Kimine binesiniz, kimini de yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratan Allah'tır.”²²

والله جعل لكم من بيوتكم سكنا وجعل لكم من جلود الانعام بيوتا تستخفونها يوم ظعنكم ويوم اقامتكم ومن اصوافها واوبارها واشعارها اثاثا ومتاعا الى حين

“Allah size evlerinizden bir huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek yolculuğunuzda ve gerekse konaklama zamanlarınızda kolayca taşıyacağımız hafif evler (çadırlar v.s.) ve yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar (giyinecek, kuşanacak, serilecek ve döşenecek) bir eşya ve ticaret malı yaptı.”²³

والانعام خلقها لكم فيها دفاء ومنافع ومنها تاكلون

²⁰ Nahl, 16/ 66.

²¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Ankara, DİB yayınları, 2003, c. 3. s. 368.

²² Mümin, 40/ 79.

²³ Nahl, 16/80.

“Hayvanları da o yarattı. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Ve siz onlardan bir kısmını da yersiniz.”²⁴

واوحى ربك الى النحل ان اتخذي من الجبال بيوتا ومن الشجر و مما يعرشون ثم كلي من كل الثمرات فاسلكي سبل ربك ذللا يخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فيه شفاء للناس ان في ذلك لاية لقوم يتفكرون

“Rabbin bal arısına: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir” diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.”²⁵

1. 1.1.2. Hayvanların Binek ve Savaş Aracı Olarak Kullanılması

Günümüz teknolojik imkânlarının bulunmadığı dönemlerde insanlar hayvanlardan gerek seferlerde gerekse savaşlarda binek aracı olarak yararlanmışlardır. İnsanoğlu, hızlı koşması ve dayanıklı olmasından dolayı, at sayesinde uzak mesafeleri kısa sürede kat edebilmiş ve atı postacılıkta, seyahatte ve savaşlarda kullanmıştır.²⁶ Fil, dayanıklılığında ve gücünden dolayı seferlerde ve savaşlarda kullanılmıştır. Eşek, daha çok binek görevi görmüş olup maddi bakımdan imkânları daha kısıtlı kimseler tarafından kullanılmıştır. Deve, susuzluğa dayanıklı olduğu ve çöllerde uzun süre yol alabildiğinden binek olarak kullanılmış, etinden ve sütünden yararlanılmıştır.²⁷

Hayvanların binek olarak insanlığın istifadesine sunulmasıyla ilgili şu ayetleri sıralayabiliriz:

والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون

“Hem kendilerine binesiniz hem de ziynet olsun diye atları katırları ve merkepleri yarattı. Ve şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak.”²⁸

وان لكم في الانعام لعبرة نسقيكم مما في بطونها ولكم فيها منافع كثيرة ومنها تأكلون وعليها وعلى

الفلك تحملون

²⁴ Nahl, 16/ 5-7.

²⁵ Nahl, 16/68.

²⁶ Turgay, s. 57.

²⁷ Turgay, s. 35.

²⁸ Nahl, 16/8.

“Hayvanlarda sizin için elbette ibretler vardır. Onların karınlarındakini size iiririz. Onlardan sizin için birtakım faydalar daha vardır; ayrıca etlerini yersiniz. Hem onlara ve hem gemiye yuklenirsiniz.”²⁹

الله الذي جعل لكم الانعام لتركبو منها ومنها تاكلون ولكم فيها منافع وتبلغوا عليها حاجة في صدوركم
وعليها وعلى الفلك تحملون

“Kimine binesiniz, kimini de yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratan Allah’tır. Sizin için onlarda daha nice menfaatler vardır. Onların üzerinde gnllerinizdeki bir arzuya erersiniz. Hem onlar üzerinde hem de gemiler üzerinde taşınırsınız.”³⁰

وتحمل ائقالكم الى بلد لم تكونوا بالغيه الا بشق الانفس ان ربكم لرءوف رحيم

“Bu hayvanlar, ancak güçlükle varabileceėiniz bir memlekete yklerinizi taşır. Rabbiniz, şüphesiz çok řefkatlidir, çok merhametlidir.”³¹

1.1.1.3. Hayvanların Ziyet Olması

İnsanoğlu hayvanların ürünlerinden ve glerinden istifade ettiği gibi onların, tefekküre sevk eden ve insanın iini ferahlatan güzel görünüşlerinden de istifade etmektedir. Bununla ilgili řu ayetleri zikredebiliriz:

والانعام خلقها لكم فيها دفء ومنافع ومنها تاكلون ولكم فيها جمال حين تريحون وحين تسرحون

“Hayvanları da o yarattı. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Ve siz onlardan bir kısmını da yersiniz. O hayvanları, akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, onlarda sizin için bir güzellik ve zevk vardır.”³²

والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون

“Hem kendilerine binesiniz hem de ziyet olsun diye atları, katırları ve merkepleri yarattı. Ve řu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak.”³³

²⁹ Müminun, 23/21, 22.

³⁰ Mümin, 40/ 79,80.

³¹ Nahl, 16/ 5-7.

³² Nahl, 16/ 5-7.

³³ Nahl, 16/8.

زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة والخيل المسومة والانعام والحرث ذلك متاع الحيات الدنيا والله عنده حسن المآب

“Nefsanî arzulara; kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır.”³⁴

1.1.2. Hayvanların Mucizelere Konu Olması

Kur’an’da hayvanların zikredilmesinin bir hikmeti de bir kısmının mucizelere konu olmasıdır. Bununla ilgili bazı ayetleri şöyle sıralayabiliriz:

واذ قال موسى لقومه ان الله يأمركم ان تذبحوا بقرة قالوا

“Hani bir zamanlar Musa kavmine demişti ki Allah, size bir bakara (sığır) boğazlamanızı emrediyor.”³⁵

Zengin bir Yahudi, mirasçısı tarafından öldürüldü. Katil bulunamayınca toplumda gerginlik oluştu. Olay Hz. Musa’ya intikal edince o, Allah’tan c.c. aldığı vahiy ile bir inek kesmelerini ve bu ineğin bir parçasını maktule vurmalarını emretti. Bunun yapılması üzerine maktul dirilip, onu öldüren kişiyi açıkladı.³⁶

فالقى عصاه فاذا هي ثعبان مبین

“Bunun üzerine Musa asasını yere bırakıverdi, o da birdenbire kocaman bir ejderha kesiliverdi.”³⁷

Hz. Musa, Mısır’da yaşayan kavmini Firavun’un zulmünden kurtarmak için Allah’ın emri ile³⁸ Firavun’dan, İsrailoğullarını serbest bırakmasını ve Sina’ya dönmelerine izin vermesini istedi. Firavun, Hz. Musa’nın açıklamalarını yeterli

³⁴ Al-i İmran, 3/14.

³⁵ Bakara, 2/67.

³⁶ Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Beğavî, *Mealimu’t-Tenzil*, Riyad, Daru Taybe li’n-neşri ve’t-tevzi’, 1997, c. 1, s. 106; Karaman vd., c. 1. s. 75.

³⁷ A’raf, 7/107; Şuara, 26/32.

³⁸ Taha, 20/47.

görmeyerek, söylediklerinin doğruluğunu kanıtlayacak mucize göstermesini istedi. Bunun üzerine Hz. Musa asâsını yere attı ve asâ yılanı döndü.³⁹

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yahut o kimse gibisini -görmedin mi- ki, bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş, ıvırsız yatıyordu. Bu ölümden sonra Allah onu yüz sene öldürdü, sonra diriltti, “Ne kadar kaldın?” diye sordu. O da: “bir gün yahut bir günden eksik kaldım.” dedi. Allah buyurdu ki: “Hayır yüz sene kaldın, öyle iken bak yiyeceğine, içeceğine henüz bozulmamış, hele eşeğine bak, hem bunlar, seni insanlara karşı kudretimizin bir işareti kılalım diyedir. Hele o kemiklere bak, onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?” böylece gerçek ona açıkça belli olunca: “Şimdi biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir” dedi.”⁴⁰

فالتقمه الحوت وهو مليم

“Derken (denize atılmış ve) kendisini balık yutmuştu. (kendi nefisini) kınıyordu.”⁴¹

Hz. Yunus, peygamber olarak gönderildiği kavme tebliğ görevini yaptı. Buna rağmen kendisine pek kimse iman etmedi. Bu nedenle kavminin başına gelebilecek bir azaptan korunmak için onları terk etti. Bindiği gemi batmaya yüz tutunca bütün eşyalar denize atıldı. Geminin daha da hafifleyebilmesi için içlerinden biri de denize atılmalıydı. Bunun için kura çektiler ve bunun sonucunda Hz. Yunus’u denize attılar. Denize atılan Hz. Yunus bir balık tarafından yutuldu. Böylece o, yaptığı hatayı anladı ve “senden başka ilah yoktur, sen münezzehsin, şüphesiz ben haksızlık edenlerden oldum” diye dua etti. Duası kabul edilen Hz. Yunus balık tarafından sahile bırakılınca kavmine döndü ve onlar da iman edip hidayete erdiler.⁴²

قال هذه ناقة لها شرب ولكم شرب يوم معلوم

³⁹ Karaman vd., c. 2, s. 443-454.

⁴⁰ Bakara, 2/259.

⁴¹ Sâffât, 37/142.

⁴² Karaman vd., c. 3, s. 590.

“Salih a.s. “İşte (mucize) bu dişi devedir; su içme hakkı (bir gün) onundur, belli bir gün içme hakkı da sizin” dedi.”⁴³

Semûd Kavmi Hz. Salih'i yalancılıkla suçlayıp, doğruluğunu ispat etmesi için ondan mucize istediler. Hz. Salih; “Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da size bir mûcize olarak Allah'ın şu devesidir” dedi. Şehrin suyunun bir gün halka, bir gün deveye ait olacağını bildirdi. Semûd Kavminin azgınları deveyi kesti. Böylece onlar, İman etmemeleri ve azgınlıkları nedeniyle şiddetli bir depremle helak oldular.⁴⁴

1.1.3. Hayvanlar Vasıtasıyla İnsanlara Mesaj Verilmesi

Kur'an'da hayvanların zikredilmesinin bir amacı da hayvanların yaşantısını ve özelliklerini hatırlatarak insana konumu ve vazifesi hakkında mesaj vermektir.

1.1.3.1. İnsanların İbadete Teşvik Edilmesi

Allah'ın yaratmış olduğu evren ve evrendeki her varlık gibi hayvanlar da kendi fitratına uygun bir üslupla ibadet etmektedir.⁴⁵ Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de hayvanların ve diğer varlıkların ibadetlerini zikretmesinin bir hikmeti; insanları kulluğa teşvik etmek ve ceza-mükâfat ile muhatap olan insanın ibadet ve kulluğa daha layık olduğunu ifade etmektir.

Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiş ayetlerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

تسبح له السماوات السبع والارض ومن فيهن وان من شيء الا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم
انه كان حليما غفورا

“Yedi gök, yer ve bunların içindekiler, Allah'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır.”⁴⁶

سبح لله ما في السماوات والارض وهو العزيز الحكيم

⁴³ Eş-Şuara, 26/155.

⁴⁴ Muhammed b. Ahmet el-Ensârî el-Kurtûbî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an, Lübnan, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, 2010, c. 13, s. 120; Karaman vd., c. 2, s. 432.

⁴⁵ Nihat Bülbül, *Kur'an'da İsmi Geçen Hayvanlar ve Bunların Zikrediliş Sebepleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.

⁴⁶ İsra, 17/44.

“Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’ı tesbih etmektedir. O, çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴⁷

الم تر ان الله يسجد له من في السماوات ومن في الارض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب وكثير من الناس وكثير حق عليه العذاب ومن يهن الله فما له من مكرم ان الله يفعل ما يشاء

“Görmedin mi? Göklerdeki, yerdeki, Güneş, Ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, bütün hayvanlar ve insanların birçoğu hep Allah’a secde ediyorlar. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi hor ve hakir kılsa artık ona ikram edecek yoktur. Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar.”⁴⁸

والله يسجد من في السماوات والارض طوعا وكرها وظلالهم بالغدو والآصال

“Göklerde ve yerde kim varsa ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah’a secde eder.”⁴⁹

1.1.3.2. Ahlaki Değerlerin Anlaşılması

İslam dininin temel amaçlarından biri de insanların güzel ahlaka sahip olmalarını sağlamaktır. Kur’an’da birçok yerde müminin sahip olması gereken ahlak ilkeleri açıklanmıştır. Bazen de hayvanların çirkin ve nahoş vasıfları zikredilerek, insanın bu tarz davranışlardan uzak durması istenmiştir.

Bununla ilgili ayetleri şöyle sıralayabiliriz:

واقصد في مشيك واغضض من صوتك ان انكر الاصوات لصوت الحمير

“Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt, çünkü seslerin en çirkinini elbette eşeklerin sesidir.”⁵⁰

مثل الذين حملوا التوراة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل اسفارا بئس مثل القوم الذين كذبوا بآيات

الله والله لا يهدي القوم الظالمين

“Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın ayetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez.”⁵¹

⁴⁷ Hadid, 57/1; Haşr, 59/1; Sâff, 61/1; Cuma, 62/1; Teğâbun, 64/1.

⁴⁸ Hacc, 22/18.

⁴⁹ Ra’d, 13/15.

⁵⁰ Lokman, 31/19.

قل هل انبئكم بشر من من ذلك مثوبة عند الله من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة
والخنازير وعبد الطاغوت اولاءك شر مكانا واضل عن سواء السبيل

“De ki: Allah katında cezaya çarptırılma bakımından bunlardan daha kötüsünü
size haber vereyim mi? Allah kimlere lanet etmiş ve gazabına uğratmışsa; kimlerden
maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte bunların makamı daha
kötüdür. Ve onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır.”⁵²

Ehl-i kitabın Müslümanlara, “Sizin dininizden daha kötü bir din görmedik”
demeleri üzerine bu ayette buyrulduğu üzere, onların göreceklere ceza bakımından
durumlarının, müslümanlar için arzuladıklarından daha kötü olduğu ifade
edilmiştir.⁵³ Bunlar, Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılır ve başlarına azap çöker.
Maymun gibi çirkin ve suratsız; domuz gibi alçaklık timsali olup giderler.⁵⁴

1.1.3.3. Ehli Dalaletin Hallerinin ve Cehennem Ateşinin Tasvir Edilmesi

Kur’an’da, haktan yüz çevirenler ve cehenneme gireceklerden bahsedilirken,
hayvanların bazı vasıfları misal getirilerek iman etmeyenlerin hali tasvir edilmiştir.
Böylece insanoğluna; hayvan gibi değil, insanca davranması gerektiği emredilmiştir.

كانهم حمر مسنفرة فرت من قسورة

“Sanki onlar ürkmüş yaban eşekleridirler, aslandan kaçmaktadırlar.”⁵⁵

Ebu Hureyre r.a. der ki: “Yabani eşek, aslanı gördüğü zaman ondan kaçır.
Müşrikler de Kur’an’ı işittikleri zaman aynı şekilde kaçarlar.”⁵⁶

انطلقوا الى ما كنتم به تكذبون انطلقوا الى ظل ذي ثلاث شعب لا ظليل ولا يغني من اللهب انها ترمي
بشرر كالقصر كانه جمالة صفر

“(Kıyameti yalanlayanlara şöyle denir): “Haydi gidin o yalanladığınız şeye
doğru. Haydi, gidin o üç çatallı gölgeye (cehenneme). O ne gölgelendirir ne alevden

⁵¹ Cuma, 62/5.

⁵² Maide, 5/60.

⁵³ el-Kurtûbî, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, c. 6, s. 152.

⁵⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, Ezgi Matbaacılık, 2012, c. 3. S. 303.

⁵⁵ Müddessir, 74/50, 51.

⁵⁶ el-Beğavî, *Mealimu’t-Tenzil*, c. 8, s. 274.

korur. O, saray gibi kıvılcımlar atar. Sanki o kıvılcımlar, sarı sarı (erkek deve sürüleridir.)”⁵⁷

Cehennem ateşinin büyüklüğü, sarayların büyüklüğüne; rengi, sarı develerin rengine benzetilmiştir.

1.1.4. Hayvanların İbadetlere Konu Olması

Kur’an’da hayvanların zikredilmesinin bir amacı da hayvanların ibadete konu olduğunu; bazı ibadetlerin bazı hayvanlar aracılığıyla yapılacağını ifade etmektir.

1.1.4.1. Kurban Edilmeleri

Sözlükte “kendisi ile Allah’a yaklaşılacak şey” anlamında olan kurban kelimesi; terim olarak “Kurban Bayramı günlerinde, İbadet niyetiyle ve belli şartlara haiz koyun, keçi, sığır ve deve cinsinden kesilen hayvana” denir.⁵⁸ Hayvanların kurban edilmesiyle ilgili şu ayetleri sıralayabiliriz:

فصل لربك وانحر

“Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes”⁵⁹

ولكل امة جعلنا منسكا ليزكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمة الانعام فالهكم اله واحد فله اسلموا
وبشر المختبين

“Her ümmet için Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerine O’nun adını ansınlar diye bir mabet yapmışsınız. Hepinizin İlahı bir tek ilahdır. Onun için yalnız O’na teslim olan müslümanlar olun. (Ey Muhammed!) Allah’a itaat eden alçak gönüllüleri müjdele.”⁶⁰

لن ينال الله لحومها ولا دماءها ولكن يناله التقوى منكم كذلك سخرها لكم لتكبروا الله على ما هداكم
وبشر المحسنين

“Elbette onların etleri ve kanları Allah’a ulaşmayacaktır. Ancak O’na sizin takvanız erecektir. Onları bu şekilde sizin buyruğunuza verdik ki, size yolunu

⁵⁷ Murselât, 77/29-33.

⁵⁸ Mehmet Dikmen, *İslam İlmihali*, İstanbul, Cihan Yayınları, 2004, s. 468.

⁵⁹ Kevser, 108/2

⁶⁰ Hacc, 22/ 34.

gösterdiğinden dolayı, Allah'ı tekbir ile yüceltesiniz. (Ey Muhammed!) vazifelerini güzelce yapan iyilikseverleri müjdele.”⁶¹

واتل عليهم نبأ ابني آدم بالحق اذ قربا قربانا فتقبل من احدهما ولم يتقبل من الآخر قال لاقتلنك قال انما يتقبل الله من المتقين

“Onlara Adem'in iki oğlunun haberini hakkıyla oku. Hani her ikisi birer kurban sunmuşlardı, birinden kabul edilmiş, diğerinden edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, ötekine): “Seni öldüreceğim” demişti. Diğeri ise şöyle demişti: “Allah yalnız kendisinden korkanlardan kabul eder.”⁶²

1.1.4.2. Zekâta Tabi Olmaları

Sözlükte “artma, çoğalma, temizlik ve bereket” anlamlarına gelen zekât kelimesi; terim olarak “nisâba ermiş bir malın kitap ve sünnet ile belirlenmiş bölümünü Müslüman fakirlere vermek” anlamında kullanılır.⁶³ Zekât; para, ticaret malı ve tarım ürünlerinde farz olduğu gibi; koyun, keçi, inek ve deve gibi hayvanlarda da farzdır. Zekâtla ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Bunların birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

خذ من اموالهم صدقة تطهرهم وتزكيهم بها

“Onların mallarından sadaka al ki, onunla kendilerini temizlersin, tertemiz edersin.”⁶⁴

واقموا الصلوة وآتوا الزكوة واركعوا مع الراكعين

“Hem namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber siz de rükû edin.”⁶⁵

ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات واقموا الصلوة وآتوا الزكوة لهم اجرهم عند ربهم ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون

⁶¹ Hacc, 22/ 37.

⁶² Maide, 5/ 27.

⁶³ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, Konya, Kervan Yayınları, 2013, s. 107

⁶⁴ Tevbe, 9/103.

⁶⁵ Bakara, 2/43; Bakara, 2/110.

“İman edip Salih amel işleyen, namazı dosdoğru kılıp zekâtı verenlerin, rableri katında elbette mükafatları vardır. Onlara hiçbir korku olmadığı gibi, onlar mahzun da olmazlar.”⁶⁶

1.2. Hayvanlarla İlgili Hem Kuran’da Hem de Hayâtü’l-Hayevân’da Zikredilen Genel Kavramlar

Kur’an’da, hayvanlar genellikle kendi isimleri ile zikredilmiştir. Bazen de hayvanların birkaçını veya tamamını ifade eden kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramları şöyle sıralayabiliriz:

1.2.1. Behîme

Sözlük anlamı “dört ayaklı hayvan ve akılsız canlı” olan⁶⁷ behîme kelimesi, Kur’an’da “behîmetu’l-en’am” şeklinde; “eti yenen veya kurban edilebilen hayvanlar” anlamında kullanılmıştır.

احلت لكم بهيمة الانعام

“Çeşitli hayvanlar size helal kılındı.”⁶⁸

ليشهدوا منافع لهم ويذكروا اسم الله في ايام معلومات على ما رزقهم من بهيمة الانعام

“Ta ki kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar; Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken O’nun adını ansınlar.”⁶⁹

1.2.2. Dabbe

Sözlükte “yavaş yürümek, hastalık ve elbisedeki ıslaklık”⁷⁰ gibi anlamlarda kullanılan dabbe kelimesi Kur’an’da; “canlı, hayvan, güve böceği, kıyamet öncesi yerden çıkacak canlı” anlamlarında kullanılmıştır. Dabbe kelimesi Kur’an’da, on dört yerde tekil dört yerde de çoğul olarak geçmektedir.⁷¹

والله خلق كل دابة من ماء

⁶⁶ Bakara, 2/277.

⁶⁷ Muhammed b. Yakup el-Firuzabadî, *el-Kamûsu’l-Muhît*, Beyrut, Daru’l-Ma’rife, 2011, s. 138.

⁶⁸ Maide, 5/1.

⁶⁹ Hacc, 22/28,34.

⁷⁰ Firuzabadî, s. 411.

⁷¹ Bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li-Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim*, Kahire, Daru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1945, s. 252.

“Allah her canlıyı sudan yarattı”⁷²

ان شر الدواب عند الله الصم البكم الذين لا يعقلون

“Muhakkak yeryüzünde dolaşan canlıların Allah katında en kötüsü anlamayan ve düşünmeyen sağırlarla, dilsizlerdir.”⁷³

وما من دابة في الارض ولا طائر يطير بجناحيه الا امم امثالكم

“Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar.”⁷⁴

وكأي من دابة لا تحمل رزقها الله يرزقها واياكم وهو السميع العليم

“Nice hayvanlar var ki, rızkını (biriktirip yanında) taşıyor. Çünkü onlarında sizin de rızkınızı Allah veriyor. O her şeyi işitir ve bilir.”⁷⁵

ومن الناس والدواب والانعام مختلف الوانه كذلك

“İnsanların, hayvanların ve davalarının da türlü renkleri vardır.”⁷⁶

فلما قضينا عليه الموت ما دلهم على موته الا دابة الارض تأكل منسأته فلما خر تبينت الجن ان لو كانوا يعلمون الغيب ما لبثوا في العذاب المهين

“Ne zaman ki Süleyman’a ölümü hükmettik, cinlere onun ölümünü sezdiren olmadı. Yalnız bir güve böceği yere dayandığı esasını yiyordu. Bu sebeple Süleyman yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilselerdi o zilletli azap içinde bekleyip durmazlardı.”⁷⁷

واذا وقع القول عليهم اخرجنا لهم دابة من الارض تكلمهم ان الناس كانوا بآياتنا لا يوقنون

“Söylenen başlarına geleceği vakit, bunlar için yerden bir canlı çıkarırız ki, onlara insanların ayetlerimize kesin bir iman ile iman etmediklerini söyler.”⁷⁸

⁷² Nur, 24/45; Hac, 22/18.

⁷³ Enfal, 8/22.

⁷⁴ En’am, 6/38.

⁷⁵ Ankebût, 29/60.

⁷⁶ Fatır, 35/ 28.

⁷⁷ Sebe, 34/ 14.

⁷⁸ Neml, 27/82.

Tefsirlerdeki bilgilere göre kıyamet alametlerinden biri de yerden çıkacak olan garip bir yaratıktır. Kaynaklarda bu yaratıkla ilgili bazı bilgiler bulunmakla birlikte bu hayvanın mahiyetinin nasıl olacağı ve nerde, ne zaman çıkacağı ile ilgili net bir bilgi yoktur.⁷⁹

1.2.3. En'am

Genellikle deve anlamında kullanılmakla birlikte; koyun, keçi, inek gibi hayvanlar için de kullanılmaktadır.⁸⁰ Kur'an'da tekil olarak bir defa, çoğul olarak otuz iki defa geçmektedir.⁸¹

زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة والخيل المسومة والانعام والحرث ذلك متاع الحيات الدنيا والله عنده حسن المآب

“Nefsani arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”⁸²

وان لكم في الانعام لعبرة نسقيكم مما في بطونه من بين فرث ودم لبنا خالصا ساءغا للشاربين

“Gerçekten süt veren hayvanlarda sizin için ibret vardır. Size iškembelerindeki yem artıklarıyla kandan meydana gelen, içenlere içimi kolay halis bir süt içirmekteyiz.”⁸³

1.2.4. Vühûş

Vühûş, Vahş kelimesinin çoğuludur ve “Yabani hayvan” anlamındadır. Kur'an'da bir kere geçmektedir.

واذا الوحوش حشرت

“Vahşi hayvanlar bir araya toplandığında”⁸⁴

Tekvir Suresinde, Kıyametin dehşetini ifade etmek ve insanları böyle bir gün için hazırlık yapmaya teşvik için on iki olay anlatılmaktadır. Bunlardan biri de vahşi

⁷⁹ Karaman vd., c. 4, s. 203.

⁸⁰ <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D9%86%D8%B9%D9%85/>, 10.08.2017

⁸¹ Bkz. Fuad Abdulbaki, s. 708,709.

⁸² Al-i İmran, 3/14.

⁸³ Nahl, 16/ 66.

⁸⁴ Tekvir, 81/5.

hayvanların toplanmasıdır. Kıyametin dehşetinden; yabani hayvanlar bile korkularını unutup, daha güvenli bir yere gitmek için yuvalarından fırlayacaktır. Bu kargaşa içinde birbirlerini ezmelerinden dolayı çokça ölümler olacak ve cesetler üst üste yığılacaktır.⁸⁵

1.2.5. Sebu'

“Yırtıcı hayvan” demektir. Çoğulu esbu' اسبع ve sebu' سبع olarak gelmektedir. Kur'an'da bir yerde geçmektedir.

حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله به والمنخنقة والمقودة والمتردية والنطيحة وما اكل السبع الا ما ذكيتم

“Leş, kan, domuz eti; Allah'tan başkası adına kesilen, boğulmuş, vurulmuş, yukardan düşmüş, boynuzlanmış, yırtıcı hayvanların boğazlamış olduğu ve canlı iken kesmedikleriniz size haram kılındı.”⁸⁶

1.2.6. Tayr

Çoğul bir kelimedir, tekili tâir(طائر) dir. “Kanatlı ve uçabilen” hayvanlara verilen isimdir. Tâir kelimesi “kişinin ameli, rızkı ve uğursuzluk” anlamlarında da kullanılır.⁸⁷ Tayr kelimesi türevleriyle beraber Kur'an'da yirmi sekiz defa geçmektedir.⁸⁸

الم يرو الى الطير مسخرات في جو السماء ما يمسهن الا الله ان في ذلك لآيات لقوم يءمنون

“Göğün boşluğunda Allah'ın emrine boyun eğdirilerek uçuşan kuşlara bakmadılar mı? Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ayetler (ibretler) vardır.”⁸⁹

واذ قال ابراهيم رب ارني كيف تحي الموتى قال اولم تءمن قال بلى ولكن ليطمءن قلبي قال فخذ اربعة من الطير فصرهن اليك ثم اجعل على كل جبل منهن جزءا ثم ادعهن يأتينك سعيا واعلم ان الله عزيز حكيم

“Bir zamanlar İbrahim: “Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster” demişti. Allah: “inanmadın mı ki?” buyurdu. İbrahim: “inandım, fakat kalbim iyice yatışsın diye istiyorum” dedi. Allah buyurdu ki: “Öyleyse kuşlardan dördünü tut,

⁸⁵ el-Kurtûbî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, c. 19, s. 199; Karaman vd., c. 5, s. 489.

⁸⁶ Maide, 5/3.

⁸⁷ Firuzabadî, s. 821.

⁸⁸ Bkz. Fuad Abdulbaki, s. 433.

⁸⁹ Nahl, 16/79.

onları kendine çevir, iyice tanıdıktan sonra (kesip) her dağın başına onlardan birer parça dağıt, sonra da onları çağır. Koşa koşa sana gelecekler ve bil ki, Allah gerçekten çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.⁹⁰

⁹⁰ Bakara, 2/260.

2.BÖLÜM KUR'AN'DA İSMİ GEÇEN HAYVANLAR VE DEMİRÎ'NİN BU HAYVANLARLA İLGİLİ AÇIKLAMALARI

Allah c.c. hiçbir varlığı hikmetsiz yaratmamıştır. Varlık âleminde bilip bilmediğimiz birçok hayvan çeşidi vardır. Hayvanların çok azı Kur'an'da zikredilmiştir. Demîrî, eserinde bin altmış dokuz maddede hayvanları ele almıştır. Bu bölümde hem Kur'an'da hem de *Hayâtu'l-Hayevân*'da zikredilmiş olan hayvanları ve onlarla ilgili ayetleri ele alacağız.

Bu hayvanları şöyle sıralayabiliriz:

1. Ankebût (Örümcek)
2. Baîr (Deve)
3. Bakar (İnek)
4. Baûd (Sivrisinek)
5. Cerâd (Çekirge)
6. Difdi' (Kurbağa)
7. Ebabil (İbibik, çavuş kuşu)
8. Feraş (Pervane)
9. Fil (Fil)
10. Ğanem (Koyun)
11. Ğurab (Karga)
12. Hayl (At)
13. Hımâr (Eşek)
14. Hinzîr (Domuz)
15. Hüdühüd (Hüdühüd kuşu)
16. Hût (Balık)
17. Icl (Buzağı),
18. Kasvere (Aslan)
19. Kelb (Köpek)

20. Kirade (Maymun)
21. Kummel (Bit)
22. Ma'z (Keçi)
23. Nahl (Bal arısı)
24. Naml (Karınca)
25. Selva (Bıldırcın)
26. Su'ban (Yılan)
27. Zerr (Küçük karınca)
28. Zi'b (Kurt)
29. Zübab (Sinek)

2.1. Ankebût (عنكبوت)

Ankebût, “dişi örümcek” anlamında olup çoğulu anâkip (عنكب)tir. Erkeğine ankep (عنكب) denir.⁹¹ Kurtçuk olarak dünyaya gelen örümcek üç gün sonra gelişimini tamamlar. Sekiz kısa ayağı, altı büyük gözü bulunur. Örümcek bir şeyi avlamak istediği zaman yere yapışır, etrafın sakinleşmesinden emin olur ve avına saldırır. Bu şekilde avının ondan kurtulma şansı kalmaz.

Demîrî'nin naklettiğine göre Eflatun şöyle der: “En hırslı şey sinek, en ikna edici şey ise örümcektir. En hırslı şeyi en ikna edici şeye rızık yapan, her şeyden haberdar olan Yüce Allah c.c. her türlü noksanlıktan münezzehtir.” Câhız (ö. 868) ise şöyle der: “Örümcek yavrusu hiçbir talim olmaksızın doğduğu ilk günden itibaren, uçmaktan yumurtlamaya kadar her işini kendi yapabilir.”⁹²

Ankebût kelimesi Kur'an'da iki defa geçmektedir.

مثل الذين اتخذوا من دون الله اولياء كمثل العنكبوت اتخذت بيتا وان او هن البيوت لبيت العنكبوت لو
كانوا يعلمون ان الله يعلم ما يدعون من دونه من شيء وهو العزيز الحكيم وتلك الامثال نضربها للناس وما
يعقلها الا العالمون

“Allah ‘tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksız ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi! Şüphesiz Allah, onların, kendini bırakıp da başka ne tür şeylere

⁹¹ Kemâlettin Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, Dimaşk, Daru'l-Beşair, 2005, c. 3 s. 233,234.

⁹² Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 234.

taptıklarını biliyor. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.”⁹³

Bu ayetlerde Allah’tan başkasını; yardımı ve menfaati dokunsun, tehlikeden korusun diye; veli, sahip ve ilah edinen her bir kimsenin kendisine yaptığı büyük kötülükten bahsedilmektedir. Bu kimselerin Allah dışında ilah edindikleri şeylerin gücünün; sıcaktan ve soğuktan koruyamayan ve en hafif bir rüzgâr ile tarumar olan örümceğin evinin zayıflığı kadar olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴

Allah c.c. dışındaki her şey fanidir. Mağlup edilme ihtimali olmayan, dilediğini dilediği anda mahvedebilen, nihayetsiz güç ve kudret sahibi, mabutluğa layık ancak O’dur. Her işi hikmet olan yegâne hâkim O iken, ondan başkasına yalvarmak ondan başkasından medet ummak ne kadar boş ve ne büyük tehlike!

Kâfirlerin; “Gökleri ve yeri yaratan nasıl olurda böyle örümcek, sinek gibi böcekler ile örnekler verir” demelerine karşın Allah c.c. “Ancak sadece ilim sahipleri bunları anlar” diyerek bu örnekleri düşünen ve araştıran insanlar için verdiğini belirtmiştir. İnsanlar, fani ve aciz varlıklara tapmanın akılsızlık olduğunu, onların insana bir faydasının olamayacağını bilmeli ve bu örneklerden ibret almalıdır.⁹⁵

2.2. Baîr (البعير)

Baîr kelimesi deve anlamında olup hem erkeği hem de dişisi için kullanılır. İnsan kelimesi nasıl ki hem erkekler hem de kadınlar için kullanılıyorsa, “bâîr” kelimesi de hem “cemel” hem de “nâke” için kullanılır. Çoğulu eb’ire (البعرة), ebaîr (اباعير) ve bu’ran (بعران) olarak kullanılmaktadır.⁹⁶ Deve, yaratılışı ve özellikleri itibariyle çok dikkat çekici bir hayvandır. İri cüsseli ve güçlü olduğu halde yularını tutan herkesin istediği yere götürebileceği uysal bir hayvandır. Deve, adeta bir kara gemisidir, Susuzluğa çok dayanıklı bir çöl hayvanıdır ve diğer hayvanların yiyemeyeceği dikenleri bile yiyebilir. Çok sabırlı ve uysal olmakla beraber kinci bir hayvandır. Devenin, “erhabiye, şeddi gamiye, mecdiyye, şedeniyye, mehriyye” olarak isimlendirilen farklı cinsleri mevcuttur. Deve eti yemek helaldir. Rüyada

⁹³ Ankebût, 41-43.

⁹⁴ Elmalılı, c. 6 s. 244

⁹⁵ Elmalılı, c. 6, s. 245.

⁹⁶ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 1, s. 439,440.

kişinin kendine ait bir devesi olduğunu görmesi, dini bakımdan iyi bir sonuca ulaşacağı şeklinde tabir edilir.⁹⁷

Kur'an'da deve anlamında, cemel, cimal, işar, bûdün ve dâmir kelimeleri birer defa; bair ve ibil kelimeleri ikişer defa, nâke kelimesi yedi defa geçmektedir.⁹⁸

والى ثمود اخاهم صالحا قال يا قوم اعبدوا الله ما لكم من اله غيره قد جاءتكم بينة من ربكم هذه ناقة الله لكم آية فذروها تأكل في ارض الله ولا تمسوها بسوء فيأخذكم عذاب اليم

*“Semûd Kavmi’ ne de kardeşleri Salih’i (gönderdik): Ey kavmim! dedi, Allah’a kulluk edin, sizin o’ndan başka bir ilahınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil geldi. İşte şu, Allah’ın devesi, size bir mucizedir; bırakın onu Allah’ın yeryüzünde yesin, sakın ona bir kötülük etmeyin, yoksa sizi acı bir azap yakalar.”*⁹⁹

وأتينا ثمود الناقة مبصرة فظلموا بها وما نرسل بالآيات الا تخويفا

*“Semûd’a, açık bir mucize olarak o dişi deveyi vermiştik de ona zulmetmişlerdi (deveyi boğazlayarak kendilerine yazık etmişlerdi.) Oysa biz, o mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz.”*¹⁰⁰

انا مرسلوا الناقة ففتنة لهم فارتقبهم واصطبر ونبءهم انا الماء قسمة بينهم كل شرب محتضر

*“Biz onlara, kendilerini imtihan etmek için dişi deveyi göndereceğiz. Onun için sen onları gözet ve sabırlı ol. Onlara suyun aralarında paylaştırılacağını haber ver; her içene düşen miktar, hazır kılınmıştır.”*¹⁰¹

و يا قوم هذه ناقة الله لكم آية فذروها تأكل في ارض الله ولا تمسوها بسوء فيأخذكم عذاب قريب

*“Ey kavmim! İşte şu, Allah’ın dişi devesi, size bir mucizedir. Bırakın onu Allah’ın yeryüzünde otlasın. Ve ona kötü bir maksatla el sürmeyin sonra sizi yakın bir azap yakalar.”*¹⁰²

قال هذه ناقة لها شرب ولكم شرب يوم معلوم

⁹⁷ Demîri, *Hayatu’l-Hayevâni’l-Kübra*, c. 1, s. 73-77.

⁹⁸ Yusuf, 12/65; Yusuf, 12/72; Araf, 7/40; En’am, 6/144; Tekvir, 81/4; Hacc, 22/27; Gâşiye, 88/17; İsra, 17/59; Araf, 7/73; Kamer, 54/29; Şems, 91/13, 14; Hûd, 11/64; Şuara, 26/155.

⁹⁹ Araf, 7/73.

¹⁰⁰ İsra, 17/59.

¹⁰¹ Kamer, 54/29.

¹⁰² Hûd, 11/64.

“Salih a.s. “İşte (mucize) bu dişi devedir; su içme hakkı (bir gün) onundur, belli bir gün içme hakkı da sizin” dedi.”¹⁰³

فقال لهم رسول الله ناقة الله وسقياها فكذبوه فعقروها فدمدم عليهم ربهم بذنبهم فسقىها

“Allah’ın Resulü (Salih a.s.) onlara: “Allah’ın devesini ve onun su nöbetini gözetin.” demişti. Fakat onlar peygamberi yalanlayıp deveyi kestiler. Rableri de günahlarını başlarına geçiriverdi de orayı dümdüz etti.”¹⁰⁴

Hicaz ile Suriye arasında bulunan Hicr’de yaşayan Semûd Kavmi, zamanla tevhit inancından sapınca, Allah c.c. yeniden hidayete kavuşmaları için Hz. Salih’i onlara peygamber olarak gönderdi. Semûd Kavmi, Hz. Salih’i yalancılıkla suçlayıp, doğruluğunu ispat etmesi için ondan mucize istedi. Hz. Salih: “Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da size bir mûcize olarak Allah’ın şu devesidir” dedi. Şehrin suyu bir gün halka, bir gün deveye ait olacaktı. Buna dair Hz. Salih onlardan söz almıştı. Semûd Kavmindeki zorba kesim, Salih’e inananlar arasındaki kimsesiz ve fakir müminleri inançlarından dolayı kınayıp, onların inandıklarını reddettiklerini açıkça ifade ettiler. Kibir ve inatları yüzünden verdikleri sözü tutmayıp deveyi kestiler. Bu onların hidayete ermeyeceklerinin açık bir ifadesiydi. Bu sebeple şiddetli bir depremle helak oldular. Rivayete göre, Hz. Salih ve ona inananlar bu olaydan sonra Mekke’ye göç ettiler. Rasulullah s.a.v. Hicr’de bulunduğu sırada, Hicr Halkının helakinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve bu olaydan ibret almayı öğütlemiştir.¹⁰⁵

ولما فتحوا متاعهم وجدوا بضاعتهم ردت اليهم قالوا يا ابانا ما نبغي هذه بضاعتنا ردت الينا ونمير
اهلنا ونحفظ اخانا ونزداد كيل بعير ذلك كيل يسير

“Derken yüklerini açtılar ve sermayelerini kendilerine geri verilmiş olarak buldular. Dediler ki: “Ey babamız! Daha ne isteriz? İşte sermayelerimiz de bize iade edilmiş. Bununla yine ailemize zahire alır getiririz., kardeşlerimizi de koruruz, üstelik bir yük daha fazla zahire alırız. Zaten bu aldığımız pek az bir zahiredir.”¹⁰⁶

قالوا نفقد صواع الملك ولمن جاء به حمل بعير وانا به زعيم

¹⁰³ Şuara, 26/155.

¹⁰⁴ Şems, 91/13, 14.

¹⁰⁵ el-Beğavî, Mealimu’ t-Tenzîl, c. 8, s. 440; Karaman vd., c. 2, s. 432.

¹⁰⁶ Yusuf, 12/65.

*“Onlar da dediler ki: Hükümdarın su kabını arıyoruz. Onu bulup getirene bir yük zahire var. Üstelik o tas bana zimmetlidir.”*¹⁰⁷

Hz. Yusuf zindanda iken Mısır kralı rüyasında yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başak ile yedi kuru başak görünce rüya yorumcularından rüyasını yorumlamalarını istedi. Rüya yorumcuları kralın gördüğü rüyayı yorumlamaktan aciz kaldılar. Rüya'yı duyan Hz. Yusuf bunu, bolluk yıllarından sonra kıtlık olacağı şeklinde yorumladı. Hz. Yusuf'u huzuruna çağıran kral, yorumu ondan da dinledi. Ardından onun hakkında bilgiler edinince, Yusuf'un yüksek karakterli, ülke yönetiminde liyakatli biri olduğunu anladı ve ona yüksek bir makam verdi. Hazinenin başına geçen Hz. Yusuf, bolluk yıllarında gerekli tedbirleri aldığı için Mısır halkı, kıtlık yıllarında zorluk çekmedi ve fazla ürünleri de kıtlık çekmekte olan civar ülkelere sattılar¹⁰⁸. Kenan halkı da kıtlıktan etkilenmişti. Hz. Yakup, Bünyâmin dışındaki çocuklarını erzak almaları için Mısır'a gönderdi. Onlar Hz. Yusuf'u tanımadı fakat o, kardeşlerini tanıyıp ikramda bulundu ve onlara başka kardeşlerinin olup olmadığını sordu. “Bünyâmîn diye bir kardeşimiz var” dediler. Hz. Yusuf: “bir dahaki gelişinizde onu da getirin yoksa size bir şey yok” dedi ve paralarını da yüklerinin içine koydu. Onlar eve dönüp yüklerini açınca paralarının geri verildiğini gördüler ve babalarına “eğer kardeşimizi bizimle göndermezsen bir daha bir şey alamayacağız. Onu gönderirsen bir deve yükü daha fazla alırız” dediler. Babaları da Allah adına söz vermeleri halinde onu gönderebileceğini söyledi. Bir dahaki gidişlerinde Bünyâmin de onlarla gitti. Hz. Yusuf onu yanına aldı ve “ben senin kardeşinim” dedi. Yükleri yüklenince Bünyamin'in yüküne Melik'in su kabı konuldu ve o esnada biri seslenerek şöyle dedi: “Ey kabile! Siz hırsızlık yapmışsınız. Melik'in su kabı kayıp, onu getirene bir deve yükü fazladan verilecek.” Onlar da: “Biz fesat çıkarmak için gelmedik ve biz hırsız değiliz” dediler. Onlara “siz yalancı çıkarsanız söyleyin nedir sizde hırsızın cezası” denildi. Onlar da: “kimin yükünün içinden çıkarsa ceza olarak kendisi alıkonulacak” dediler. Yükler aranınca kap Bünyâmîn'in yükünden çıktı ev onu alıkoydular. Bunun üzerine kardeşleri: “ey vezir onun yaşlı bir babası var onun yerine bizden birini al” dediler. O da “başkasını tutuklamaktan Allah korusun, öyle yaparsak zalimlerden oluruz” dedi. Nihayet babalarına gidip durumu anlatınca, babaları: “Sizi nefisleriniz aldatıp bir işe sürüklemiş, bana güzel güzel

¹⁰⁷ Yusuf, 12/72.

¹⁰⁸ Karaman vd., c. 3, s. 225.

sabretmek düşüyor. Oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, zira kâfirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez" dedi. Tekrar Mısır'a gittiler ve "Ey Aziz! Biz darlık içindeyiz, sermayemiz de az, bize yardım et." dediler. Hz. Yusuf: "Siz Yusuf'a ne yaptığınızı biliyor musunuz?" dedi. Onlar da: "sen Yusuf musun?" dediler. O da: "evet ben Yusuf'um bu da kardeşim, Allah bize ihsan buyurdu, kim sabreder ve Allah'tan korkarsa Allah iyilerin yaptıklarını zayı etmez" dedi. Onlar: "Allah seni bize üstün kıldı biz gerçekten hata ettik" dediler. Hz. Yusuf: "Bugün size bir ayıplama ve azarlama yoktur, Allah sizi bağışlasın, alın bu gömleği babamın yüzüne sürün de gözü açılınsın" dedi.¹⁰⁹

ومن الابل اثنتين ومن البقر اثنتين قل اذكركم حرم ام الانثيين اما اشتملت عليه ارحام الانثيين ام كنتم شهداء اذ وصيكم الله بهذا فمن اظلم ممن افترى على الله كذبا ليضل الناس بغير علم ان الله لا يهدي القوم الظالمين

*"Ve deveden iki, sığırdan da iki. De ki: (Allah) "İki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi, ya da iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı? Yoksa, Allah size böyle vasiyet ettiğine şahitler mi oldunuz? (O'nun yanında mıydınız?) Böyle hiçbir bilgiye dayanmadan, insanları saptırmak için, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz Allah, o zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."*¹¹⁰

Cahiliye toplumu mesnetsiz bir şekilde, kafalarına göre insanları dalalete sürüklemek için bazı şeyleri haram, bazı şeyleri de helal kılmıştı. Allah c.c. bu ayet ile onların haram kıldığı bu hayvanların etinin helal olduğunu buyurmuş ve onlardan, bunları neden haram kıldıklarına dair delil istemiştir.¹¹¹

واذا العشار عطلت

*"Doğuracak develer başıboş bırakıldığı vakit..."*¹¹²

İşar, gebelik süresi dolmuş fakat henüz doğurmamış develer anlamındadır. Bu develer, Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki Arap toplumu için en değerli mal

¹⁰⁹ Yusuf, 12/55-93.

¹¹⁰ En'am, 6/144.

¹¹¹ Ahmed b. Ali el-Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut, Daru İhyai Turasi'l-Arabî, 1985, c. 4, s. 187.

¹¹² Tekvir, 81/4.

varlığıydı. Tekvir Suresinde kıyamet tasvir edilirken bu ifadenin kullanılması, kıyametin dehşetini ifade etmek içindir ki; insan, ancak böyle bir dehşet anında en değerli mal varlığını terk edip başıboş bırakabilir.¹¹³

واذن في الناس بالحج ياتوك رجالا وعلى كل ضامر يأتين من كل فج عميق

*“İnsanları hacca çağır; yürüyerek veya incelmış binekler üstünde her derin vadiyi aşarak sana gelsinler.”*¹¹⁴

Bu ayet ile binekle veya yürüyerek gelebilen herkese hac emrolunmuştur. Dâmir kelimesi genellikle “yorgun, yorgunluktan incelmış deve” anlamında, bazen de “sürat yapmaya müsait hayvan” anlamında kullanılmıştır. İkinci manaya göre Dâmir kelimesine çıkarım yoluyla “binek olarak kullanılıp yol alabilen her türlü ulaşım aracı” manası verilebileceği de ifade edilmiştir. Rivayete göre hac için gelenler binek kullanmıyorlardı; Allah c.c. bu ve devamındaki ayette insanların binek kullanmalarına ve ticaret yapmalarına izin verdi.¹¹⁵

والبدن جعلناها لكم من شعائر الله لكم فيها خير فاذكروا اسم الله عليها صواف فاذا وجبت جنوبها فكلوا منها واطعموا القانع والمعتر كذلك سخرناها لكم لعلكم تشكرون

*“Kurbanlık deve ve sığırları Allah’ın size olan nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Ön ayaklarının biri bağlı halde keserken üzerlerine Allah’ın adını anın. Yanları yere yaslandığı vakit de onlardan yiyin, kanaat edip istemeyene de isteyene de yedin. Böylece onları sizin buyruğunuza verdik ki, şükredesiniz.”*¹¹⁶

Büdn kelimesi “iri yapılı” anlamındadır. Bu sebeple özellikle “develer” anlamında kullanılmıştır. Sığır cinsini de kapsadığı genellikle kabul gördüğünden meallerde “büyükbaş hayvanlar” ifadesi kullanılmıştır.¹¹⁷

افلا ينظرون الى الابل كيف خلقت

*“Bakmıyorlar mı o develere, nasıl yaratılmış?”*¹¹⁸

¹¹³ Kâmile bt. Muhammed Âlcıham el-Kevârî, *Tefsîru Garibi 'l-Kur'an*, Riyad, Daru ibn Hazm, 2008, s. 307.

¹¹⁴ Hacc, 22/27.

¹¹⁵ Karaman vd., c. 4, s. 18.

¹¹⁶ Hacc, 22/36.

¹¹⁷ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, ed-Dimeşkî, *Tefsîru 'l-Kur'ani 'l-Azîm*, Kâhire, Daru Taybe, 1999, c. 5, s. 425; Karaman vd., c. 4, s. 24.

Bu vb. ayetlerle, ölümden sonra dirilmeyi inkâr edenlerin dikkatleri, çevrelerini kuşatan doğal varlık ve olaylara çekilerek ölümden sonra dirilmenin mümkün olduğu anlatılmaktadır. Kur'an'ın ilk muhatapları için develer en değerli malvarlığıydı. Susuzluğa dayanıklılığı, taşıma gücü, binme kolaylığı; etinden ve sütünden istifade edilmesi gibi her biri farklı hayvanlarda bulunup, devede toplanan bu kadar özellik, deveyi çöl ortasında yaşayanlar için vazgeçilmez bir değer haline getirmiştir. Bu derece öneme sahip develerin yaratılışına dikkat çekilerek ibret alınması istenmektedir. Bu sadece bir örnektir; maksat canlı cansız çeşitli varlıkları yaratan Allah'ın kudretini hatırlatmaktır.¹¹⁹ Yoktan var eden için ölümden sonra tekrar diriltmek imkânsız olur mu?

ان الذين كذبوا بآياتنا واستكبروا عنها لا تفتح لهم ابواب السماء ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط وكذلك نجزي المجرمين

“Bizim ayetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir. İşte suçluları böyle cezalandırırız.”¹²⁰

Büyüklik taslayıp Allah'ın varlığının delillerine inanmayanlar ve Resulüne uymayanlara, göklerin kapıları açılmayacak ve yaptıkları hiçbir amel onlardan kabul edilmeyecektir. Devenin iğne deliğinden geçme ihtimali neyse, bunların Cennet'e girme ihtimali de odur. Araplar bir şeyin imkânsız olduğunu ifade etmek istediğinde, o şeyin olmasını imkânsız bir şeyin olmasına bağlarlar. Bu ayette de ifade edilmek istenen şey şudur; devenin iğne deliğinden geçmesinin mümkün olmadığı gibi bu insanların Cennet'e girmesi de mümkün değildir.¹²¹

2.3. Bakar (البقر)

Bakar kelimesi ismu'l-cins olup hem dişi hem de erkek ineğe denir. Çoğulu (بقرات) bakarattır. Bakar kelimesi “yarmak” anlamında olan B-K-R kökünden türemiştir. Çünkü inek tarla sürmede kullanıldığı için yeri yarmaktadır. İnek çok güçlü, faydalı olmakla beraber insanların hizmetine sunulduğu için yırtıcı hayvanlar

¹¹⁸ Ğâşiye, 88/17.

¹¹⁹ Karaman vd., c. 5, s. 544.

¹²⁰ Araf, 7/40.

¹²¹ Muhammed Emin b. Abdullah el-Hereri, *Hadaiku'r-Ravhi ve'r-Reyhan*, Beyrut, Daru Tavkin-Necat, 2001, c. 9, s. 306.

gibi kendini savunacak silahları yoktur. Aksi halde insanoglunun ondan istifadesi pek mümkün olamayabilirdi. İneğin birkaç cinsi mevcuttur. Bunlar: “İrab” (عرب), cismi en büyük olan ve en çok süt veren “Camus”, yük taşımada kullanılan “Derbane” (الدربنة)dir. Her hayvanın dişisinin sesi erkeğine göre daha ince ve kibar iken, ineklerde bu duruma zıt olarak dişinin sesi daha açık ve gürdür.

Zemahşeri (ö. 1143) “Rabû'l-Ebrar” adlı eserinde şöyle der: “Yırtıcı hayvanların en şerefli aslan, kaplan ve leopar; dört ayaklı hayvanların en şerefli fil, gergedan ve camustur.”¹²²

Hız. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz hanımları için inekten kurban vermiştir. İbn Mesud'tan rivayet edildiğine göre peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Allah yarattığı her derd için bir derman da yaratmıştır, bilen bilir. Öyleyse ineğin sütünü için çünkü inek her ağaçtan yemektir.”¹²³

Kur'an'da üç defa “bakar”, dört defa “bakara” (بقرة) ve iki defa da çoğul olarak “bakarat” kelimeleri geçmektedir.¹²⁴ Kur'an'ın ikinci suresinin ismi de Bakaradır.

واذ قال موسى لقومه ان الله يأمركم ان تذبحوا بقرة قالوا اتخذنا هزوا قال اعوذ بالله ان اكون من الجاهلين قالوا ادع لنا ربك يبين لنا ما هي قال انه يقول انها بقرة لا فارض ولا بكر عوان بين ذلك فافعلوا ما تامرون قالوا ادع لنا ربك يبين لنا ما لونها قال انه يقول انها بقرة صفراء فاقع لونها تسر الناظرين قالوا ادع لنا ربك يبين لنا ما هي ان البقر تشابه علينا وانا ان شاء الله لمهتدون قال انه يقول انها بقرة لا ذلول تثير الارض ولا تسقي الاحرث مسلمة لا شبة فيها قالوا الآن جننت بالحق فذبحوها وما كادوا يفعلون

“Hani bir zamanlar Musa kavmine demişti ki Allah, size bir bakara (sığır) boğazlamanızı emrediyor. Onlar da “sen bizimle eğleniyor, alay mı ediyorsun?” dediler. Musa da: “böyle cahillerden biri olmaktan Allah'a sığınırım.” dedi. Onlar, “bizim için rabbine dua et, her ne ise onu bize açıklasın.” dediler. Musa “Rabbim buyuruyor ki, o ne pek yaşlı ne de pek taze, ikisi arası dinç bir sığırdır, haydi emrolduğunuz işi yapınız.” dedi. Onlar, “bizim için Rabbine dua et, rengi ne ise onu bize açıklasın.” dediler. Musa “Rabbim buyuruyor ki, o, bakanlara sürür veren, sapsarı bir sığırdır.” dedi. Onlar, “bizim için Rabbine dua et, o nedir Bize iyice açıklasın, çünkü o bize biraz karışık geldi, bununla beraber Allah dilerse onu elbette

¹²² Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 1, s. 484, 486.

¹²³ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 1, s. 494.

¹²⁴ Bakara, 2/67-68-69-70; En'am, 6/144-146; Yusuf, 12/43-46.

buluruz.” dediler. Musa, “Rabbim buyuruyor ki o, ne çifte koşulup tarla süren, ne de ekin sulayan, ne de salma gezen ve hiç alacası olmayan bir sığırdır.” Onlar da: “işte tam şimdi gerçeği ortaya koydun.” dediler. Nihayet onu bulup boğazladılar. Az kalsın yapmayacaklardı.”¹²⁵

Bu ayetlerde Yahudilerin tarihine ilişkin bir sahne anlatılmaktadır. Bu olay, Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerce bilindiği için, ineğin kesilmesini gerektiren olayla ilgili detaya yer verilmemiş, sadece bir adam öldürme olayından bahsedilmiştir.¹²⁶ Bir rivayete göre; bir Yahudi, mirasçısı tarafından öldürüldü ve katilin bulunamamasından dolayı toplumda silahlı mücadeleye varacak kadar gerginlik oluştu. Toplum içindeki bazı akliselim kimseler “Allah’ın elçisi aranızda iken birbirinizle savaşıyor musunuz?” diyerek davanın çözülmesi için Hz. Musa’ya gitmelerini sağladı. Olay Hz. Musa’ya bildirilerek kendisinden çözüm bulması istenince, o da Allah’tan c.c. aldığı vahiy ile bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretti. Diğer bir rivayete göre; Yoksul bir genç, zengin olan amcasının kızı ile evlenmek istedi, fakat amcası kabul etmedi. Bunun üzerine genç, “vallahi amcamı öldürüp malına konacak, diyetini de alıp, kızı ile evleneceğim” dedi. Amcası ile beraber ticaret için bir yere gitmek üzere yola çıktı ve onu öldürüp evine döndü. Sabah olunca kendini yerlere vurarak “amcamı öldürdünüz diyetini verin” diye bağırp çağırıldı. Gençin akrabaları Hz. Musa’nın yanına giderek katilin bulunmasını istedi.¹²⁷ Hz. Musa gelen vahiyle onlara bir inek kesmelerini ve bir parçasını maktule vurmalarını emretti. Denilenin yapılması üzerine maktul dirildi ve onu öldürenin o genç olduğunu açıkladı.¹²⁸

Hz. Musa kavmine, Allah’ın c.c. bir sığır kesmelerini emrettiğini bildirince, Yahudiler “sen bizimle eğleniyor, alay mı ediyorsun?” dediler. Musa a.s. da “Böyle cahillerden olmaktan Allah’a c.c. sığınırım” dedi. Yahudilerin bu emri tuhaf karşılamalarının sebebi şöyle açıklanıyor; Yahudiler, o zamana kadar ineği mukaddes bir hayvan olarak görüyorlardı. Bundan dolayı ineğin kurban edilebilmesini akılları almıyor, tasavvur bile edemiyorlardı. Böyle olması bu emrin onlara henüz Mısır’da iken ve Hz. Musa’nın peygamberliğinin ilk zamanlarında

¹²⁵ Bakara, 2/67-71.

¹²⁶ Karaman vd., c. 1, s. 74.

¹²⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camii’l-Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’an*, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1988, c. 1, s. 337,338.

¹²⁸ Karaman vd., c. 1, s. 75.

verilmiş olmasına işaret eder. Tarihi rivayetlere göre; Firavun kavmi olan putperest mısırlılar, Apis öküzüne taparlardı ve boğa, bunların en yüksek mabutlarını temsil ederdi. Sığır kurban etmek, o zaman israiloğulları üzerinde şiddetle hâkim olan firavun kavminin taptığı tanrıları boğazlamak demek olacağı için, israiloğulları açısından, ihtilal anlamı taşıyan bu emir, elbette kolayca yerine getirilebilecek bir emir değildi. Mısır'dan çıktıktan sonra bile bu buzağı meselesinin dinden sapma ve dalalete alet edilmesinden anlaşılıyor ki, Musa kavmi henüz sığır kesilmesini içine sindiremeyecek, bunun Allah tarafından bir hayır vesilesi olduğunu kolaylıkla anlayamayacak bir durumdaydı. Şu hâlde bu zihniyeti ıslah etmeye yönelik ve netice itibariyle ölünün yeniden dirilmesine bir misal vererek fitneyi def edecek olan sığır kurban edilmesi emrini duydukları zaman Hz. Musa'ya, “böyle şey mi olur, sen bizimle eğleniyor musun?” diyerek ona inanamadılar. O da onlara kendisinin yalnızca ilahi emirleri tebliğ ettiğini ve bunun cahilane bir tebliğ olmadığını anlatmak istedi.¹²⁹

Allah c.c. İsrailoğulların'a başta herhangi bir nitelik belirtmeden bir inek kesmelerini emretti. Allah'ın emrine sorgusuz sualsiz uymak gerekirken, bu emri garip karşıladılar ve kesilecek hayvanın nitelikleri hakkında ardı ardına sorular sorarak işlerini güçleştirdiler. Burada, insanların din konusunda fazla soru sormalarının kendileri için yararlı ve uygun olmadığına, soruların teferruatı arttıracığına ve işleri güçleştireceğine de bir işaret vardır.¹³⁰ Nitekim Allah c.c. kur'an'da “Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın.”¹³¹ Buyurmuştur. Hz. Peygamber de din konusunda çok soru sormanın doğru olmadığını ifade etmiştir.¹³²

وقال الملك انى ارى سبع بقرات سمان ياكلهن سبع عجاف وسبع سنبلات خضر واخر يابسات يا ايها

الملا افتوني في رأياي ان كنتم للرأيا تعبرون

¹²⁹ Elmalılı, c. 1, s. 388

¹³⁰ el-Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. 1, s. 41; Karaman vd., c. 1, s. 75.

¹³¹ Maide, /101.

¹³² Bkz. Buhari, “Rikak”, 22; Müslim, “Akziye”, 11, 12.

“Bir gün Melik (hükümdar) dedi ki: Ben rüyamda yedi cılız ineğin yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başakla yedi kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Siz rüya tabir edebiliyorsanız benim bu rüyamın tabirini bana bildirin.”¹³³

يوسف ايها الصديق افتنا في سبع بقرات سمان يأكلهن سبع عجاف وسبع سنبلات خضر واخر يابسات
لعلي ارجع الى الناس لعلهم يعلمون

“Ey Yusuf, ey doğru sözlü! Bize şunu hallet: Yedi semiz ineği, yedi cılız inek yiyor. Ve yedi yeşil başakla diğer yedi kuru başak. Umarım ki, o insanlara doğru cevap ile dönerim, onlar da senin kadrini bilirler.”¹³⁴)

Bu ayetlerde Hz. Yusuf kıssasından bir parça anlatılmaktadır. Yüce Allah bir şeyi dilediği zaman o şeyin olması için uygun zemini ve şartları yaratır. Haksız yere hapse düşen Hz. Yusuf’un çıkması için gerekli şartlar şöyle meydana gelmiştir; Mısır Melik’i ayette anlatıldığı üzere karışık bir rüya görür, endişeye kapılır ve rüyasının yorumlanmasını ister. Ancak rüya yorumcuları, bu rüyanın gerçek olaylarla yorumlanabilecek bir rüya olmadığını, karmakarışık bir rüya olup kendilerinin yorumlayamayacağını ifade ettiler. Hapiste iken rüyasını Hz. Yusuf’a yorumlatan ve kurtulup tekrar Melik’e sâkilik yapan genç, melikin rüyasını Hz. Yusuf’a yorumlatmak için izin istedi. Genç hapishaneye gidip Hz. Yusuf’tan rüyanın yorumunu öğrenince hemen gelip Melik’e anlattı. Melik rüya yorumunu Hz. Yusuf’tan bizzat dinlemek için onu hapisten çıkarttı ve bollukla geçecek yedi yıldan sonra gelecek olan yedi kıtlık yılı için tedbirler almak üzere onu tarım bakanı yaptı.¹³⁵

2.4. Baûd (بعوض)

Baûd sivrisinek anlamında olup, Tekili baûdettir. Sivrisinek fiziki yapısı itibariyle file benzer.¹³⁶ Üç bin kadar türü olan iki kanatlı bir böcektir. Sivrisineklerin dişisi omurgalı canlıların kanıyla beslenir. Erkek sivrisinekler, çiçeklerin salgıladığı nektar ve başka şekerli maddelerle beslenir. Sivrisineğin muz, ananas, patates vb. geniş yapraklı bitkiler üzerinde üreyen aedes simpsoni gibi bazı türler vardır. Sarı hummanın Afrika’daki önemli bir taşıyıcısı olan aedes simpsoni

¹³³ Yusuf, 12/43.

¹³⁴ Yusuf, 12/46.

¹³⁵ Muhammed Fahrettin el-Razi, *Mefatihü'l-Ğayb, Beyrut, Daru'l-fikr, 1981, c. 17, s. 150.*

¹³⁶ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra, c. 1, s. 423.*

türü, pazarlama amacıyla çeşitli yerlere götürülen bu bitkiler aracılığıyla kıtanın her yanına yayılmıştır.¹³⁷

Cisminin küçüklüğüne rağmen Allah Teala, sivrisineğin kafasında kavrama, düşünme, hatırlama gücü; görme, dokunma, koku alma özelliği ve yemek için bir menfez yaratmıştır. Yarattığı hiçbir şeyi hikmetsiz yaratmayan Allah c.c. her noksanlıktan münezzehtir.¹³⁸

Baude kelimesi Kur'an'da bir kere geçmektedir:

ان الله لا يستحيى ان يضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها فاما الذين آمنوا فيعلمون انه الحق من ربهم
واما الذين كفروا فيقولون ماذا اراد الله بهذا مثلا يضل به كثيرا ويهدي به كثيرا وما يضل به الا الفاسقين

*“Muhakkak ki Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü misal getirmekten çekinmez. İman edenler bilirler ki, o şüphesiz haktır, rablerindenidir. Ama küfre saplananlar: “Allah böyle bir misal ile ne demek istedi?” derler. Allah onunla birçoklarını şaşırtır, yine onunla birçoklarını yola getirir. Onunla ancak o fasıkları şaşırtır.”*¹³⁹

Bazı ayetlerinde sinek ve örümcekte bahsedilince münafıklar: “Allah bu örnekleri vermektен yücedir.” dediler. Delalet ehli diğer bazı kimseler de: “Allah bu örnekleri vererek ne kastediyor?” dediler.¹⁴⁰ Bazı müşrikler de “Görüyor musunuz Muhammed'e indirdiklerinde Allah, sinek ve örümceği misal olarak veriyor. Acaba bu kadar değersiz şeyleri misal getiren tanrı, nasıl bir tanrıdır ki! Bir tanrı bunu yapar mı?” Bunun üzerine, Baûd kelimesinin geçmekte olduğu yukarıdaki ayet nazil oldu.¹⁴¹

Temsil, edebî sanatlardan olup sözü güzelleştirir ve anlamayı kolaylaştırır. Sonsuz merhamet sahibi olan Allah, Kur'an severek okunup kolayca anlaşılсын diye gerektiğinde Kur'an'da bu sanatları da kullanmıştır. Ehli dalâletin yağmur, bulut, örümcek gibi örnekleri kastederek “Allah böyle şeyleri örnek vermez” demeleri üzerine, “Gerektiğinde sivrisineği hatta daha küçük ve değersiz şeyleri bile örnek

¹³⁷ Ramazan Gökalp, “Sivrisinekler”, *Hayvanlar Ansiklopedisi*, İstanbul, Arkın Ofset, 1974, c. 3, s. 794.

¹³⁸ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 1, s. 429.

¹³⁹ Bakara, 2/26.

¹⁴⁰ Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an c. 1*, s. 178.

¹⁴¹ Turgay, s. 41.

verir” denilerek bu düşünce reddedilmiştir. Allah c.c. kullarına, hakkı ve hakikati görmeleri ve bilmeleri için gönderdiği kitaplara ve peygamberlere rağmen ehli dalâlet inkârı tercih etmiş, ilâhî irşat ve yardımdan yararlanamamıştır. Aynı irşatlar bir kısım insanların imanı tercih etmelerine yardımcı olurken bir kısım insanların da sapmalarına sebep olmuştur. İman veya inkâr, hayır veya şerden birini seçen insandır. İnsanın seçtiğini yaratan ise yegâne yaratıcı olan Allah’tır. Doğru yolu bulma veya sapma, tercih itibariyle kula (insana), yaratma itibariyle de Allah’a aittir. Fiil fâile (özne) bu şekilde bağlanır ve bu durumda “... Saptı, saptırdı, hidayete erdi, hidayete erdirdi” denir. Allah’ın hidayet ve yardımı, fitratı bozulmamış insanı doğru yola iletir, sapanlar ise kendi iradeleriyle Allah’ın emrine karşı geldikleri, nefislerine uydukları için sapmışlardır.¹⁴²

Hidayetin yaratıcısı Allah c.c. olduğu gibi, sapıklığın yaratıcısı da O’dur. Allah yaratmasaydı ve herkesi hidayete mecbur etseydi kimse sapıklığı var edemezdi. Allah’ın c.c. sapıklığı yaratarak onu isteyenlerin (sorumluluk kendilerine ait olmak üzere) isteklerini yerine getirmesi, ilahlılığının şanıdır. Yoksa hidayet fitratıyla yarattığı kullarından hiçbirini Allah zorla saptırmaz. Mutlak yasaklama ve zorlama da Allah’ın merhametli oluşuna yakışmaz.¹⁴³

Sivrisinek, Kur’an’da zikredildiği gibi, Hadislerde de zikredilmiştir:

“Eğer dünyanın, Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, ondan kâfire bir içim su dahi vermezdi.”¹⁴⁴

Allah’a inanmayan, O’nun emir ve yasaklarını hiçe sayan, hesaba çekileceğini inkâr edenlerin yaptığı hiçbir iyilik, ahiret gününde dikkate alınmayacak, teraziye konmayacak, bunların bir ağırlığı ve değeri olmayacaktır. Onlar, Allah’ın ayetlerini inkâr edip alaya aldıklarından dolayı böyle cezalandırılacaklardır.¹⁴⁵

Bakara Suresi yirmi altıncı ayette Cenabı Hakk’ın, gerçeği anlatmak için her türlü misali verdiği, bunun gayet doğal olduğu bildirilmektedir. Müminler, verilen bu misallerle anlatılmak istenen manayı derhal kavrarlar. Ama inkârcılar, inkâr etmek için bahane arar, bu misalleri güya Allah’a yakıştırmazlar. Said’in, Katâde’den

¹⁴² Karaman vd., c. 1, s. 35,36.

¹⁴³ Elmalılı, c. 1, s. 300.

¹⁴⁴ Tirmizi, “Zühd”, 13.

¹⁴⁵ Turgay, s. 43.

naklettiğine göre Kur'ân'da örümcek ve sinekten misaller verilince sapıklar: "Allah bunları anmakla ne demek istiyor? Allah böyle şeyleri söylemekten münezzehtir" dediler. İşte yirmi altıncı ayet, bu sebeple indi. Kalbi hastalıklı birçok insan, bu misallerin inceliklerini kavrayamadığından sapıtır. Fakat işin iç yüzünü kavrayan birçok insan ise hidayete erer. Fısk, büyük günah işlemek suretiyle Allah'a itaatın dışına çıkmaktır. Fıskın üç mertebesi vardır: Birincisi; günahı çirkin kabul etmekle beraber yine de bazen nefse uyup günah işlemektir. İkincisi; günah olduğunu bildiği halde sık sık günah işlemektir. Üçüncüsü; günahın çirkinliğini inkâr ederek, onu iyi bir şey kabul edip günah işlemektir ki bu tür fısk, küfürdür. Bu tür fâsıklar, yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. Bunların sonu hüsrandır. Anlatılan örümcek ve sinek misallerini onlar, kalın kafalılıklarından veya inatlarından ötürü anlamamışlardır. Basit gibi görünen örümcek ve sinekte insanların görmek istemediği pek çok ilahi sanat gizlidir.¹⁴⁶

2.5. Cerâd (الجراد)

Cerâd kelimesi çekirge anlamına gelir, tekili cerâdedir. Dişisi ve erkeği için aynı kelime kullanılır. Karada yaşayan türü olduğu gibi denizde yaşayan türü de vardır. Cisim olarak bazıları büyük bazıları küçüktür ayrıca kırmızı, sarı ve beyaz gibi farklı renkte türleri mevcuttur.¹⁴⁷ Bahar olunca çekirgeler, toprağı güzel olan bir yer arar ve konduğu yeri tırnaklarıyla kazarak her biri doksan dokuz yumurta yapar ve oradan ayrılır. Gelişimi tamamlanan yumurtalar çatlar, sinek büyüklüğünde çekirgeler meydana gelir. Bunlarda gelişip güçlenince başka yere gider ve aynı şekilde baharda yumurtalarını bırakacak yer arar.¹⁴⁸

Kur'an-ı Kerim'de "Cerâd" kelimesi iki defa geçmektedir.

فارسلنا عليهم الطفان والجراد والقمل والضفادع والدم آيات مفصلات فاستكبروا وكانوا قوما مجرمين

¹⁴⁶ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerimin Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982, c. 1, s. 48.

¹⁴⁷ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 1, s. 608.

¹⁴⁸ Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud el-Kazvîni, *Acâibu'l-Mahlûkat ve Ğarâibu'l-Mevcûdat*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013, s. 423.

“Bizde kudretimizin ayrı ayrı alametleri olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşereler, kurbağalar ve kan gönderdik, yine inat edip direndiler ve çok mücrim (suçlu) bir kavim oldular.”¹⁴⁹

İsrailoğulların’a zulmeden Firavun ve kavmine verilen cezalardan biri de ekinleri yiyip bitiren çekirge sürüleridir. Bir önceki cezanın kaldırılması için Hz. Musa’ya yalvarıp iman edeceğine söz verenler, azap kaldırılınca sözlerinden döndüler. Allah c.c. Firavun kavmine önceki yıllardan daha bol ekinler ve meyveler verdi. Bir ay kadar o nimetlerden faydalandılar ancak yine de iman etmediler. Bu nedenle Allah c.c. onların üzerine İsrailoğullarını etkilemeyecek şekilde çekirgeler gönderdi. Bu çekirgeler neredeyse bütün meyveleri, ekinleri, elbiseleri, evlerin kapılarını ve damlarını yediler. Çekirgeler adeta doymak bilmeden yiyebilecekleri şeylerin tamamına yakını yediler. İnsanlar çaresiz kalınca tekrar Hz. Musa’ya koştular ve “Rabbine dua et bizi bu beladan kurtarsın, muhakkak ki iman edeceğiz.” dediler. Hz. Musa dua edince bir hafta boyunca süren bu azap kaldırıldı. Azap kaldırılınca “kalan ekinler ve meyveler bize yeter, biz dinimizi terk etmeyeceğiz” diyerek iman etmediler ve tekrar eski kötülüklerine devam ettiler.¹⁵⁰

خشعا ابصارهم يخرجون من الاجداث كانهم جراد منتشر

“Gözleri düşkün düşkün (zelil ve hakir bir şekilde) kabirlerinden çıkarlar, sanki yayılan çekirgeler gibidirler.”¹⁵¹

Bu ayette, insanların kabirden çıkacakları vakit içinde bulunacakları durum tasvir edilmektedir. Hz. Peygamber tebliğ görevini ısrarla yaptığı halde Mekkeli müşrikler, bütün delillere ve mucizelere rağmen iman etmemekte diretiyordu. Bunun üzerine Allah c.c. Hz. Peygambere şöyle emretti: “Öyleyse sende onlardan yüz çevir. Çağırıcının, görülmedik bilinmedik bir şeye çağırdığı günde, gözlerini korku bürümüş halde kabirlerinden çıkıp etrafa yayılan çekirgeler gibi o çağırıcıya doğru koşarlar.”¹⁵² Bu ayetlerde, Allah c.c. bu müşriklere uyarının fayda vermeyeceğini

¹⁴⁹ Araf, 7/133.

¹⁵⁰ Ali b. Muhammed el-Hazin, *Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, c. 2, s. 240.

¹⁵¹ Kamer, 54/7.

¹⁵² Kamer, 54/6-8.

buyurmaktadır.¹⁵³ Onlar ancak o dehşetli günü gözleriyle görünce işin farkına varacaklar ve “*bu gerçekten zor bir gün!*”¹⁵⁴ diyecekler. Fakat iş işten geçmiş olacak, pişmanlık fayda vermeyecektir.

İnsanların kabirden çıkarken ki durumu, çok kalabalık halde ve dalga dalga yayılmış bir şekilde hareket eden çekirgelerin durumuna benzetilmiştir.¹⁵⁵

2.6. Difdi' (ضفدع)

Difdi' kelimesi “kurbağa” anlamında olup çoğulu defadi' (ضفادع)tir. Dal harfini üstün okuyup difda' diyenler de vardır. Bu konuda İbn Salah şöyle der: “Lügat ilmince meşhur olan, dalın esreli olarak okunmasıdır. Ancak lügat bilgisi olmayanların çoğu fetha ile okur.” Batelyevsî ise der ki: “dufda (ضفداع) şeklinde dâd harfinin ötreli olarak okunduğu da rivayet edilmiştir.”¹⁵⁶

Kurbağanın çok çeşidi vardır. Genellikle çok akmayan, durgun sularda bulunurlar. Aynı zamanda bol yağın yağmurlardan sonra ortaya çıkarlar. Öyle ki; bulutlardan düştükleri zannedilir. Kemikleri yoktur. Bir kısmı ses çıkarır, bir kısmıysa çıkarmaz. Ses çıkarması onun için ölümdür; zira kurbağanın sesini duyan yılan gelir ve kurbağayı yutar. Süfyan der ki: “Söylenene göre Allah'ı, kurbağadan daha çok zikreden bir şey yoktur.” Kurbağa eti haramdır. Peygamber s.a.v. kurbağayı öldürmekten sakındırmıştır. Rüyada kurbağa görmek, abîd ve Allah yolunda çalışacak biri olmakla yorumlanır. Rüyada kurbağalarla olduğunu görmek, akraba ve komşularla iyi geçinileceği şeklinde yorumlanır.¹⁵⁷

Difdi' kelimesi Kur'an'da bir defa çoğul olarak geçmektedir.

فارسلنا عليهم الطفان والجراد والقمل والضفادع والدم آيات مفصلات فاستكبروا وكانوا قوما مجرمين

¹⁵³ Abdurrahman b. Nasır b. Abdullah es-Sadi, *Teysiru'l-Kerimi'r-Rahman fi Tefsiri Kelami'l-Mennan*, Beyrut, Muessesetu'r-Risale, 2000, s. 824.

¹⁵⁴ Kamer, 54/8.

¹⁵⁵ Mahmud b. Abdullah el-Alûsî, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, c. 14, s. 80.

¹⁵⁶ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 2, s. 726.

¹⁵⁷ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 2, s. 727, 728, 734.

“Bizde kudretimizin ayrı ayrı alametleri olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşereler, kurbağalar ve kan gönderdik, yine inat edip direndiler ve çok mücrim (suçlu) bir kavim oldular.”¹⁵⁸

İsrailoğulların’a zulmeden Kıptilere verilen cezalardan biri de kurbağa cezasıdır. Daha önce verilen cezalardan ibret alıp iman etmeleri gerekirken her seferinde verdikleri sözden döndüler. Daha önce tufan, çekirge ve bit ile cezalandırılan Kıptiler, bunların ardından kurbağa ile cezalandırıldılar. Öyle ki evleri, bağları, bahçeleri, yemekleri kurbağalarla doldu. Kurbağalar insanların üzerine çıkıyor, konuştukları zaman ağızlarına giriyorlardı. Kıptiler, bu cezalardan İsrailoğullarının etkilenmediğini görünce, bunların bir mucize olduğunu anlıyorlardı. Fakat inatlarından, mala mülke olan hırslarından dolayı hâlâ iman etmiyorlardı. Azabın şiddetine dayanamayınca tekrar Hz. Musa’ya gelip “azabı kaldırması içi Rabbine dua et bu sefer iman edip, sözümüzden dönmeyeceğiz ve İsrailoğullarının çıkmasına izin vereceğiz” dediler. Hz. Musa dua edince yedi gün süren bu azap ta kaldırıldı. Fakat Firavun ve kavmi yine sözlerinden cayarak eski zulümlerine döndüler.¹⁵⁹

2.7. Ebabil (ابابيل)

Ebabil, gruplar halinde dolaşan bir kuş cinsidir. Tekili ibale (ابالة)dir. Ayrıca tekilinin ibbevl (ابول), ibbil (ابيل), îbal (ايبال), ibbale (ابالة) olduğunu söyleyenler de vardır. Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam şöyle der: “Ebabil kelimesinin kendi lafzından tekili yoktur.”¹⁶⁰ İbn Cübeyr’e göre bu kuşlar yerle gök arasında bulunur, yere inmezler. İkrime’ye göre ebabil yeşil bir kuştur. Ebabil kuşlarının yarasaya benzer olduğunu söyleyenler de vardır. Übade b. Musa’ya göre ise ebabil, kırlangıç kuşudur.¹⁶¹

Ebabil kelimesi bir defa, Fil Suresi’nde geçmektedir.

وارسل عليهم طيرا ابابيل

¹⁵⁸ Araf, 7/133.

¹⁵⁹ Abdulkadir b. Mella huveyş el-âni, *Beyanu'l-Meâni*, Dimaşk, Matbaatu't-Terakki, 1965, c. 1, s. 407.

¹⁶⁰ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 1, s. 86.

¹⁶¹ Demîrî, *Hayatu'l-Hayavan Havas ve Esrarı*, trc. Rahmi Serin, İstanbul, Pamuk Yayıncılık, 2011, s. 263

“Ve üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.”¹⁶²

Yemen valisi Ebrehe el-Eşrem, Kâbe’yi ziyaret eden hacılar, Kâbe yerine oraya gitsin diye San’a’da “Kulleys veya Kuleys” adında çok muhteşem ve o dönemde benzeri bulunmayan bir kilise inşa ettirdi. Bunu duyan bir Arap o binanın içine pisledi. Olayı haber alan Ebrehe, yapanın kim olduğunu sorunca Kâbe ehlinden biri olduğu söylendi. Bunun üzerine Ebrehe: “Vallahi o Kâbe’yi yıkacağım” dedi ve altmış bin kişilik bir ordu hazırladı. Ordu içinde Mamut isminde kocaman ve çok güçlü bir fil de bulunuyordu. Ebrehe’nin Kâbe’yi yıkmak üzere sefer düzenlediğini duyan bazı Araplar savaş hazırlığına başladılar ve Ebrehe’nin karşısına çıktılar. Yenilgiye uğradılar ve bir kısmı da esir düştü. Bunların büyükleri Ebrehe’ye: “Bizi öldürme sana yol gösterelim, senin için bir iyiliğe sebep olalım” deyince Ebrehe onu öldürmeyip yanında götürdü. Ebrehe Taif yolu üzerinde Mağmes denilen yere varınca, Esved isminde bir Habeşliyi Mekke’ye gönderdi. Esved Kureyşlilerin hayvanlarına ve mallarına el koydu. El konulan hayvanlar arasında o dönem Kureyşin lideri olan Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmuttalib’in de iki yüz devesi bulunuyordu. Kureyş, Kinâne, Hüzeyl ve Harem civarındaki diğer kabileler de Ebrehe ile savaşmayı düşündüler fakat güç yetiremeyeceklerini anlayınca vazgeçtiler. Ebrehe birini görevlendirerek: “Bu şehrin liderine savaşmak istemediğimizi, sadece bu evi (Kâbe) yıkacağımızı söyle. Eğer savaşmak istemiyorlarsa liderleri yanıma gelsin.” dedi. Ebrehe’nin görevlendirdiği kişi Abdulmuttalib’e durumu anlatınca, Abdulmuttalib: “Vallahi biz savaşmak istemiyoruz ve buna gücümüz de yoktur” deyip onunla beraber Ebrehe’nin yanına geldi¹⁶³ ve alıkonulan develerini istedi. Ebrehe’nin Kâbe’yle ilgili sorusuna karşılık olarak, Kâbe’yi merak etmediğini çünkü onu sahibinin koruyacağını söyledi. Ertesi gün Ebrehe, ordusuna Kâbe’ye doğru hareket emri verdi. Fakat en önde bulunan Mamut adındaki fil hareket edemediği gibi askerler de üzerlerine taşlaşmış çamur yağdıran sürü sürü kuşlar tarafından “yenilip çiğnenmiş ekin” gibi imha edildi.¹⁶⁴

¹⁶² Fil, 105/3.

¹⁶³ Şihabuddin Mahmud el-Alûsî, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Lübnan, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, c. 15, s. 465.

¹⁶⁴ İbni Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 8, s. 484; Karaman vd., c. 5, s. 650.

2.8. Feraş (الفراش)

Feraş, Farsçada olduğu gibi dilimizde de pervane diye bilinen “küçük kelebek” anlamındadır.¹⁶⁵ Tekili feraşedir. Görme yetisi zayıf olduğundan dolayı uçarken sürekli kandile (sirac) çarpar. Sürekli gün ışığı ister. Gece vakti kandil yanan bir yerde ise, kendisini karanlık bir ortamda sanır ve dışarı çıkmak için pencere sandığı kandile doğru uçar. Işığa çıkmak için sürekli ateşin üstüne gider, her seferinde kandile çarpıp geri döner ama dışarı çıkacağı umuduyla yanıncaya kadar ateşe doğru uçmaktan vazgeçmez. Gazali der ki: *“Herhalde bu durumun, feraşenin akılsızlığından ve cehaletinden kaynaklandığını sanırsın. Ama bil ki; insanın cehaleti feraşenin cehaletinden daha büyüktür. İnsanın sürekli günahlara yöneldiğini, bundan vazgeçmediğini düşününce insanın cehaletinin daha büyük olduğu anlaşılacaktır. Çünkü feraşe durmadan ateşe yaklaşır. Sonunda yanar ve yok olur. Acısı o anlaktır ve kurtulur. Ama insan, sürekli günahların içine düşerek ebedi veya uzun süreli bir azaba kendi eliyle kendini müstahak eder.”* Bundan dolayı peygamber efendimiz şöyle buyurdu: “Sizler pervane gibi kendinizi ateşe atıyorsunuz, ben (ateşe düşmeyesiniz diye) kuşaklarınızdan tutuyorum.” Hz. Cabir’den rivayet edilen başka bir hadise göre peygamberimiz şöyle buyurdu: “Benim ve sizin durumunuz ateş yakıp, ateşe düşen çekirge ve pervaneleri uzaklaştıran adamın durumu gibidir. Ben sizin kuşaklarınızdan tutuyorum siz ise elimden kaçılıyorsunuz.”¹⁶⁶

Kur’an’ı-Kerim’de feraş kelimesi bir defa geçmektedir:

يوم يكون الناس كالفراش المبثوث

“O gün insanlar yayılmış pervaneler gibi olurlar.”¹⁶⁷

Karia Suresinde kıyametin dehşeti ve insanların mahşerde toplanırken ki hayret ve şaşkınlıkları ifade edilirken Kur’an’ın edebî üsluplarından “teşbih” kullanılmıştır. İnsanların, mahşere çağrıldıkları anki şaşkınlıkları neticesinde nereye gideceğini bilmeden, sağa sola kaçışması, pervanenin ne yaptığını bilmeksizin ateşe doğru uçmasına benzetilmiştir.

¹⁶⁵ Elmalılı, c. 9, s. 420.

¹⁶⁶ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 363,364.

¹⁶⁷ Karia, 101/4.

Alûsî (ö. 1854) şöyle der: “Bu ayetin birkaç farklı yorumu varsa da hepsi, o günün dehşetinden dolayı oluşan hayret ve ıstıraba işarettir.”¹⁶⁸ Katade (ö. 117/735) ise şöyle der: “İnsanların mahşere çağrıldıkları zaman nizamsız bir şekilde, uçarcasına çağırana doğru koşuşmaları uçuşup yayılan kelebeklerin haline benzetilmiştir.”¹⁶⁹

2.9. Fil (الفيل)

Fil kelimesi, Türkçede ve Arapçada aynı manadadır. Çoğulu “efyal, fuyul ve filet” şeklinde kullanılmaktadır. Erkeğine fil, dişisine zendebil denildiği de söylenmiştir.

Erkeği beş yaşından sonra ve ilkbaharda çiftleşir. Dişi filin hamileliği iki yıl sürer ve doğumdan sonra üç yıl boyunca çiftleşmez. Hamileliğinin yedi yıl sürdüğü de söylenmiştir. Fil suda doğum yapar. Zira ayakta doğum yaptığı için karada doğum yapacak olsa çocuğu yere düşüp ölebilir. Erkek fil, tek bir dişi fil ile çiftleşir, ona çok düşkündür ve dişi fil doğum yaparken onu ve doğan çocuğunu yılanlardan korur. Fil de deve gibi kincidir. Öyle ki bakıcısına kin tutarsa onu bile öldürür. Hortumu kıkırdaktan olup hem burun hem de el görevi görür. Aynı zamanda hortumuyla dövüşür. Bağırması çocuk bağırışına benzer. Bir ağacı kökünden sökebilecek kadar güçlüdür. Eğitilebilecek bir hayvandır, kendisine verilen talimatları yerine getirir. İri yapılı, büyük cüsseli, uzun hortumlu, geniş kulaklı ve bakanı hayrette bırakan bir manzarası olduğu için Hindular fillere tazimde bulunur.¹⁷⁰

Fil kelimesi Kur’an’da bir defa Fil Suresinde geçmektedir.

الم تر كيف فعل ربك باصحاب الفيل

“Görmedin mi Rabbin fil sahiplerine ne yaptı?”¹⁷¹

Bu ayetin nüzul sebebi olan “fil vakası” ile ilgili detaylı bilgiler “Ebabil” bahsinde zikredilmiştir.

¹⁶⁸ Alûsî, c. 15, s. 448.

¹⁶⁹ Elmalılı, c. 9, s. 421.

¹⁷⁰ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 428.

¹⁷¹ Fil, 105/ 1.

2.10. Ğanem (الغنم)

Ğanem kelimesi “koyun” anlamındadır. Müennes bir kelime olup hem erkek hem dişi için kullanılır. Kendi lafzından tekili yoktur, çoğulu eġnâm (اغنام), ġunûm (غنوم), eġanîm (اغانيم) şeklinde kullanılmaktadır.¹⁷² Arapçada koyun için da'n (ضأن) kelimesi de kullanılır, tekili dâindir. Da'n kelimesinin, tekili olmayan çoğul bir kelime olduğu da söylenmiştir.¹⁷³ Dişi koyuna “na'ce” (نعجة) denir, çoğulu niâc (نعاج) ve naecât (نecat) şeklinde kullanılır.¹⁷⁴

Koyun bereketli bir hayvandır; yılda bir defa doğurmasına rağmen her yerde çokça bulunur. Yırtıcı hayvanlar yılda altı yedi sefer doğurur, buna rağmen civarlarda tek tük bulunurlar. Koyunun şaşkırtıcı bazı özellikleri bulunmaktadır, şöyle ki; fil ve camusun cüsseleri büyük olduğu halde onları görünce ürküp kaçmaz ancak kurdu görünce korkusundan titremeye başlar. Bir gecede birçok oğlak doğar ve ertesi gün aynı ortamda bırakılınca her biri süt emmek için kendi annesini bulur. Koyun, yağmur yağarken çiftleşirse hâmile kalmaz. Biten bir ürünü koyun yerse, o ürün tekrar biter; keçi yerse tekrar bitmez.¹⁷⁵

Kur'an'da üç defa ġanem, bir defa da'n, ikişer defa na'ce ve niâc kelimeleri geçmektedir.¹⁷⁶

قال هي عصاي اتوكوء عليها واهش بها على غنمي ولي فيها مآرب اخرى

“Musa dedi: ‘O benim asamdır, ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim ve onda başka hacetlerim de var.’”¹⁷⁷

Hiz. Musa, soğuk bir mevsimde ailesiyle birlikte, Medyen'den Mısır'a dönerken yolunu kaybeder ve o esnada bir ateş görür. Ailesine: “Burada bekleyin, ben ateşin yanına gideyim, belki biraz ateş alabilirim ya da orda yol gösterecek birini bulurum” der ve ateşe doğru gider. Hiz. Musa ateşin yanına varınca, Allah c.c. onunla konuşur. Vahdaniyetinden, onun peygamberliğinden ve kıyametten bahsettikten

¹⁷² Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 303.

¹⁷³ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 2, s. 698.

¹⁷⁴ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 4, s.84.

¹⁷⁵ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 305,306.

¹⁷⁶ Ta-ha, 20/18; En'am, 6/143, 146; Enbiya, 21/ 78; Sad, 38/ 23, 24.

¹⁷⁷ Ta-ha, 20/18.

sonra Hz. Musa'nın elindeki ne olduğunu (bildiği halde) sorar. Hz. Musa, ayette ifade edildiği şekilde cevap verir.¹⁷⁸

Müfessirler, Allah'ın c.c. Hz. Musa ile konuşmasında büyük bir şeref olduğunu ifade ederler. Bununla birlikte Allah'ın (bildiği halde) Hz. Musa'nın elindeki sormasını da çok önemi olmayan bu sopanın, ilerde yılanı dönmek ve denizi yarmak gibi büyük işlere vasıta olacağını ve Allah'ın kudretinin kemaline işaret olduğunu ifade ederler.¹⁷⁹

ثمانية ازواج من الضان اثنين ومن المعز اثنين قل أذكركم حرم ان الانثيين نبوءني بعلم ان كنتم

صادقين

“Sekiz çift: koyundan iki, keçiden iki. De ki: “(Allah), iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişiyi mi, ya da iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı? Eğer doğru iseniz bana ilimle haber verin.”¹⁸⁰

Cahiliye toplumu mesnetsiz bir şekilde, kafalarına göre insanları dalalete sürüklemek için bazı şeyleri haram, bazı şeyleri de helal kılmıştı. Allah c.c. bu ayet ile onların haram kıldığı bu hayvanların etinin helal olduğunu buyurmuş ve onlardan bunları neden haram kıldıklarına dair delil istemiştir.¹⁸¹ Ayette, cedel metotlarından “sebr ve taksim” (ihtimalleri sıralayıp çürüterek doğruyu bulma) metodu kullanılarak şu hususa da işaret edilmiştir: “Belirtilen hayvanların dişilerinden, erkeklerinden veya yavrularından biri haram kılınsaydı bütün dişileri, erkekleri ve yavruları haram olurdu.”¹⁸²

وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما الا ما حملت

ظهورهما او الحوايا او ما اختلط بعظم ذلك جزينا هم ببغيهم وانا لصادقون

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında bulunan ya da kemiğe karışan yağlar dışında, sığır ve koyunun da,

¹⁷⁸ Karaman vd., c. 3, s. 537.

¹⁷⁹ Hererî, *Hadaiku'r-Ravhi Ve'r-Reyhan*, c. 17, s. 268.

¹⁸⁰ En'am, 6/143.

¹⁸¹ Ahmed b. Ali el-Cassas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Daru İhyai Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1985, c. 4, s. 187.

¹⁸² Karaman vd., c. 2, s. 379.

yağlarını onlara haram ettik. Saldırganlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz.”¹⁸³

Önceki ayette, eti yenebilen ve yenemeyen hayvanlarla ilgili genel bir hüküm belirtildikten sonra bu ayette, azgınlıkları sebebiyle sadece Yahudilere tırnaklı hayvanların etleri, sığır ve koyunun iç yağlarının da haram kılındığı bildirilmektedir.¹⁸⁴

وداود وسليمان اذ يحكمان في الحرث اذ نفثت فيه غنم القوم وكنا لحكمهم شاهدين

“Davud ve Süleyman’ı da (hatırla) hani onlar ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Hani milletin koyunları (geceleyin) içinde yayılmıştı, biz onların hükmüne şahittik.”¹⁸⁵

Rivayete göre bir koyun sürüsü, bir tarlaya girip ekinleri tahrip eder. Ekin sahibi zararının telafi edilmesi için mahkemeye başvurur. Davaya bakan Hz. Davut, ekinlerin kıymetinin koyunların kıymetine denk olduğunu söyleyip koyunların, ekin sahibine verilmesine hükmeder. Dava Hz. Süleyman’a gittiğinde ise o, bu cezayı ağır bulur ve tarladaki zararın, koyunların ürünlerinden elde edilecek gelirle ödenebileceğine, bu sebeple zarar telafi edilinceye kadar koyunların tarla sahibine, tarlanın da koyunların sahibine verilmesine hükmeder. Rivayete göre Hz. Davut, on bir yaşında olan oğlu Süleyman’ın hükmünü beğenir ve kendi hükmünden vazgeçer.¹⁸⁶

2.11. Ğurab (غراب)

Ğurab kelimesi “karga” anlamında olup çoğulu ğirban (غربان), eğribe (اغربة), eğrub (اغرب), ğarabîn (غرابين) ve ğurub (غرب) şeklinde kullanılmaktadır. Karganın cinslerinden olan “evrak”, duyduğu her sesi taklit edebilir. Dişi karga dört veya beş yumurta yumurtlar. Karga, yavrusu yumurtadan çıkınca aşırı çirkinliğinden dolayı onu terk eder. Yeni doğan kargalar sinek gibi küçük hayvanlarla beslenir, yavrular biraz büyüyüp tüyleri oluştuktan sonra anneleri onlara geri döner. Yavruları almak isteyenlere karşı anne ve baba karga ayaklarıyla taş alıp havada daireler çizerek, taşı

¹⁸³ En’am, 6/146.

¹⁸⁴ Karaman vd., c. 2, s. 379.

¹⁸⁵ Enbiya, 21/ 78.

¹⁸⁶ Ali b. Muhammed el-Hazin, *Lubabu’t-Te’vil fi Maani’t-tenzil*, Beyrut, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1995, c. 3, s. 232.

onun üzerine atarlar. Araplar kargada uğursuzluk gördükleri için ğurâb kelimesinden gurbet ve ğârib kelimelerini türetmişlerdir.¹⁸⁷

“Ġurâb” kelimesi Kur’an’da aynı ayette iki defa geçmektedir.

فبعث الله غرابا يبحث في الارض ليريه كيف يواري سوءة اخيه قال يا ويلتى اعجزت ان اكون مثل
هذا الغراب فاواري سوءة اخي فاصبح من النادمين

“Derken Allah bir karga gönderdi, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için toprağı eşeliyordu. “Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim ben?” dedi. Ve pişman olanlardan oldu.”¹⁸⁸

Hız. Âdem’in her yıl, biri kız biri erkek olmak üzere iki çocuğı dünyaya gelirdi. Beraber doğanların birbirleriyle evlenmeleri caiz değildi. Kendilerinden önce veya sonra doğanlardan biriyle evlenebiliyorlardı. Hız. Âdem Kâbil ile beraber doğan ve çok güzel olan İklîma ile Hâbil’i; Hâbil ile birlikte doğan ve güzel olmayan Liyûza ile de Kâbil’i evlendirmek isteyince Kâbil karşı çıktı ve beraber doğduğu kardeşi ile evlenmek istedi. Kâbil babasını dinlemeyince kurban vermek üzerine anlaştılar. Kimin kurbanı kabul edilirse İklîma ile o evlenecekti. Kâbil ziraat ile uğraştığı için ekinlerden kurban verecekti, Hâbil de hayvancılıkla uğraştığı için kurbanını hayvanlardan verecekti. Kâbil en kötü ürünü seçti öyle ki; eline geçen güzel bir daneyi de kurban olarak vereceğı ürünler arasına katmayıp yedi. Hâbil ise en güzel koçu seçti. Bazı rivayetlere göre Hâbil’in kurbanı cennete çıkarıldı, bazı rivayetlere göre ise gökten inen bir ateş onu yuttu ve bu şekilde Hâbil’in kurbanı kabul edilmiş oldu. Kâbil Hâbil’e: “Muhakkak ki seni öldüreceğim”¹⁸⁹ dedi. Hâbil ise şöyle dedi: “Allah ancak muttakilerden kabul eder, sen beni öldürmek için elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi uzatmayacağım.”¹⁹⁰ Kâbil, nefesine uyup kardeşini öldürdü. Hâbil ise Allah’tan korktuğundan dolayı, Kâbil’den daha güçlü olmasına rağmen ona karşılık vermedi. Kâbil ne yapacağını bilemez bir durumda iken Allah ona kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstermek için bir karga gönderdi. Karga yeri eşeleyip ölü

¹⁸⁷ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 258, 263.

¹⁸⁸ Mâide, 5/31.

¹⁸⁹ Mâide, 5/27.

¹⁹⁰ Mâide, 5/27, 28.

bir kargayı oraya gömdü ve üzerini toprakla örttü. Bunu gören Kâbil: “yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup ta kardeşimin cesedini gömmedim” dedi.¹⁹¹

İnsanoğlunun ilk cinayeti bu şekilde işlendi. Kıskançlığı neticesinde Kâbil, öz kardeşini öldürüp dünya ahret zarara uğradı. Bu olayı ibret olarak bize anlatan Allah c.c. cinayetin çirkinliğini ifade için bu ayetlerden sonra şöyle buyurmaktadır: “*Bunun içindir ki, İsrailoğulların’a kim bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk yapmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur hükmünü yazdık. Şüphesiz ki onlara peygamberlerimiz açık delillerle geldiler, yine de bundan sonra onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedir.*”¹⁹²

2.12. Hayl (الخيال)

Hayl, “at sürüsü” anlamındadır. Nefer kelimesi gibi çoğul olup kendi lafzından müfredi yoktur, tekili “feres”tir. Ata yürüyüşündeki heybetten (اختيال) dolayı “hayl” denilmiştir.¹⁹³ At çok asil bir hayvandır. Komutla hareket eder. Diğer hayvanlara göre daha az uyur, ayakta uyuma ve dinlenme kabiliyetine sahiptir. İnsanların ilk ehlileştirip, faydalandığı hayvandır.¹⁹⁴ Allah Resülü s.a.v.: “Sizler ata binin! Çünkü at, size atanız Hz. İsmail’den miras kaldı.” buyurmuştur.¹⁹⁵

Yabani halde yaşayan atların, evcilleştirilmesi, insanlığın hizmetinde kullanılması çok önemli bir olaydır. Zira otla beslendiği halde, güçlü ve zorluklara dayanıklıdır. Değişik iklimlerde yaşayabilen ve hız konusunda rakipsiz olan at, büyük gelişmelere olanak sağlamıştır. At sayesinde mesafeler kısalmış ve zamanda tasarruf mümkün olmuştur.¹⁹⁶

Kur’an’da atla ilgili olarak üç yerde “hayl” kelimesi geçmekte ve bir yerde de atın vasıfları zikredilmektedir.

زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة والخيل المسومة والانعام والحرث ذلك متاع الحيات الدنيا والله عنده حسن المآب

¹⁹¹ Muhammed Sıddık Han el-Buhari el-Kınnecı, *Fethu'l-Beyan fi Makasıdı'l-Kur'an*, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, 1992, c. 3, s. 395-401.

¹⁹² Maide, 5/32.

¹⁹³ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 2, s. 69.

¹⁹⁴ Turgay, s. 57.

¹⁹⁵ Demîrî, *Hayatu'l-Hayavan Havas ve Esrarı*, s. 59, 61.

¹⁹⁶ Ateş, c. 13, s. 64.

“Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır.”¹⁹⁷

Bu ayette insanoğlunun zaaflarından bahsedilmektedir. Bu vb. dünyalık nimetlere sahip olan kişi için iki ihtimalden bahsedilir; ya nefsi arzularına uyup, bu nimetlerle gösteriş ve kibirde bulunarak Allah’a isyan eder ve neticesinde azaba uğrar. Ya da eşleri, salih evlatlar için; malı mülkü, tasadduk için; atları, cihat için¹⁹⁸ isteyip bu doğrultuda hareket eder ve neticesinde Allah’ın c.c. rızasını kazanır.

Mücahit (ö. 722), “zuyyine” (زين) kelimesini malum olarak okumuştur. Malum veya meçhul okunsun her iki durumda da zikredilenleri çekici kılanın kim olduğu konusunda iki görüş vardır; birinci görüş: “Bunları insanlara çekici kılan, insanın fitratında bu tür şeyleri sevme duygusunu yaratan Allah’tır.” İkinci görüş: “Bunları insanlara çekici kılan şeytandır. Şeytan insanlara bu tür şeyleri güzel göstererek onların sapıtması için bir araç olarak kullanmaktadır.”¹⁹⁹

والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون

“Hem kendilerine binesiniz hem de zînet olsun diye atları katırları ve merkepleri yarattı. Ve şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak.”²⁰⁰

Mâide Suresinin beşinci ayetinde insanların faydalanması için yaratılan hayvanlardan bahsedilmekte ve ardından at, katır ve eşeğin hem binek olarak insanların faydasına sunulduğu hem de ziynet olduğu ifade edilmektedir. Bu faydaların dışında yük taşıma ve çift sürme gibi başka faydaları da vardır. Sadece bu iki faydasının zikredilmesi, Araplarda bunların daha çok meşhur olmasından dolayıdır. Ebu Hanife, İmam Malik ve diğer bazı âlimler bu ayeti delil getirerek şöyle derler: “At etini yemek haramdır, şayet helal olsaydı eti yenen hayvanlarla beraber zikredilirdi.” Fakat bu hayvanların bütün faydalarının Kur’an’da zikredilmediği, sadece meşhur faydalarının zikredildiği ifade edilmiş ve Hz.

¹⁹⁷ Al-i İmran, 3/14.

¹⁹⁸ Muhammed Abdullatif b. el-Hatîb, *Evdehu’t-Tefasîr*, Kahire, el-Matbatu’l-Mısriyye, 1964, s. 60.

¹⁹⁹ Şihabuddin Ahmed b. Yusuf el-Halebî, *Ed-Durru’l Mesûn fî Ulumi’l-Kitabi’l-Meknûn*, Dımaşk, Daru’l-Kalem, t.y., c. 3, s. 57.

²⁰⁰ Nahl, 16/8.

Cabir'den rivayet edilen “Hayber günü Rasulullah s.a.v. eşek etinden sakındırdı fakat at etinin yenmesine ruhsat verdi” hadisi delil getirilerek bu görüş reddedilmektedir.²⁰¹

Ayetin devamındaki “Ve şu anda bilmediğiniz nice şeyler yaratacak” ifadesi, Allah'ın yaratma fiilinin devam ettiğini ve binek olarak kullanılacak yeni şeyler yaratacağını ifade eder. Nitekim Kur'an'ın nazil olduğu dönemde karada sadece hayvanlar, denizde ise kayık ve gemiler binek aracı olarak kullanılıyorken günümüzde; havada, karada ve denizde kullanılan çeşit çeşit binekler mevcuttur. Daha ileriki dönemlerde belki de bizim göremeyeceğimiz farklı binekler de yaratılacaktır.

واعدوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدو الله وعدوكم وآخرين من دونهم لا تعلمونهم الله يعلمهم وما تتفقوا من شيء في سبيل الله يوف اليكم وانتم لا تظلمون

“Siz de gücünüz yettiği kadar onlara karşı her çeşitten kuvvet biriktirin ve cihad için atlar hazırlayın ki onlarla hem Allah'ın düşmanlarını hem de kendi düşmanlarınızı ayrıca Allah'ın bilip de sizin bilmediğiniz daha başkalarını korkutasınız. Allah yolunda her ne harcarsanız onun sevabı size eksiksiz ödenir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.”²⁰²

Bu ayette Allah c.c. Müminlerin, Allah'a ve dine düşman olanlara karşı güçleri yettiği, imkânları el verdiği kadarıyla savaş hazırlığı içinde olmalarını, bunun için kale, silah ve savaş atları gibi gerekli bütün malzemeleri hazır bulundurmalarını emretmiştir.²⁰³ Müslümanlar hazırlık içinde olmadıkları takdirde ani bir düşman baskımında beşer planı çerçevesinde yenilgi kaçınılmazdır. Bu sebeple Müslümanların, güvenliği sağlamak ve gerektiğinde din, can ve mal uğrunda düşmanla savaşmak için gerekli savaş malzemeleri bulundurması ve bu alanda yeni buluşlar için çabalayıp imkânlarını arttırması gerekmektedir.

²⁰¹ Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2002, c. 11, s. 8.

²⁰² Enfal, 8/60.

²⁰³ Muhammed Seyyid Tantavi, *et-Tefsîru'l-Vesît li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Kahire, Daru Nahdeti Mısır, 1998, c. 11, s. 139.

والعاديات ضبحا فالموريات قدحا فالمغيرات صبحا فاثرن به نقعا فوسطن به جمعا ان الانسان لربه
لكنود وانه على ذلك لشهيد وانه لحب الخير لشديد افلا يعلم اذا بعثر ما في القبور وحصل ما في الصدور ان
ربهم بهم يومئذ لخبير

“O harıl harıl (savaşa) koşanlara (turnaklarıyla) yerden ateş çıkaranlara, sabahleyin akın edenlere, tozu dumana karıştıranlara, derken bir topluluğun ortasına dalanlara yemin ederim ki şüphesiz insan Rabbine karşı çok nankördür. Ve kendisi de buna şahittir. Gerçekten o dünya malını çok sevdiği için katıdır. Bilmiyor mu ki kabirlerin içindekiler fırlatılacak ve sinelerin içindekiler derlenecek. O gün Rableri onların bütün yaptıklarından haberdardır.”²⁰⁴

Allah c.c. insanoğlunun nankörlüğünü ve dünya malına düşkünlüğünü, Adiyat Suresi’nde Allah yolunda savaşta kullanılan ata yemin ederek ifade eder. Bu ayetlerde atın ismi kullanılmayıp sıfatları zikredilmiştir. Farklı ayetlerde Allah c.c. farklı varlıklar üzerine, o varlığın yüceliğini ifade için veya ibret için yemin etmiştir. İbnu’l-Arabi şöyle der: “Allah c.c. “يس والقران الحكيم”²⁰⁵ diyerek Muhammed s.a.v. üzerine yemin etti, “لعمرك انهم لفي سكرتهم”²⁰⁶ diyerek onun ömrü üzerine yemin etti ve Adiyat Suresinde onun atı, atın çıkardığı ses, toz, duman ve atın yerden ateş çıkarması üzerine yemin etti.”²⁰⁷

2.13. Hımâr (الحمار)

Hımâr, “eşek” anlamında olup çoğulu hamîr (حمير), humur(حمر), ahmiret (احمرة) şeklinde gelmektedir.²⁰⁸ Kulaklarının uzunluğu ve renk farklılığıyla atlardan ayrılırlar. Yabani bir hayvan olan ve Afrika’dan Dünyaya yayılan eşek, birçok yerde evcilleştirilip yük hayvanı olarak kullanılmıştır.²⁰⁹

Kur’an’da “Hımâr” ve “hamîr” kelimeleri ikişer, “humur” kelimesi ise bir defa geçmektedir.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ
ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَسْنَنْهُ

²⁰⁴ Adiyat, 100/1-11.

²⁰⁵ Yasin, 36/1, 2.

²⁰⁶ Hicr, 15/72.

²⁰⁷ Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, Kahire, Daru’l-Kutubi’l-Misriyye, 1964, c. 20, s. 153.

²⁰⁸ Demîrî, *Hayatu’l-Hayevâni’l-Kübra*, c. 2, s. 48.

²⁰⁹ Gökalp, “Eşekler” *Hayvanlar Ansiklopedisi*, c. 1, s. 234.

وَأَنْظِرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَأَنْظِرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yahut o kimse gibisini -görmedin mi- ki, bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş, ıpıssız yatıyordu. Bu ölümden sonra Allah onu yüz sene öldürdü, sonra diriltti, “Ne kadar kaldın?” diye sordu. O da: “Bir gün yahut bir günden eksik kaldım.” dedi. Allah buyurdu ki: “Hayır yüz sene kaldın, öyle iken bak yiyeceğine, içeceğine henüz bozulmamış, hele eşeğine bak, hem bunlar, seni insanlara karşı kudretimizin bir işareti kılalım diyerdir. Hele o kemiklere bak, onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?” Böylece gerçek ona açıkça belli olunca: “Şimdi biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir.” dedi.”²¹⁰

Her şeye gücü ve kudreti yeten Allah, ibret için insanoğluna harikulâde bazı olaylar göstermiştir. Bu ayette bahsedilen olay da böyledir. Öldürülüp yüz yıl sonra tekrar diriltilen kişinin kim olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır; Katade’ye göre Üzeyir’dir, Vehb’e (ö. 741) göre İrmiya ve ibn İshak’a (ö. 768) göre ise Hızır’dır. Bu kişinin peygamber olup olmadığı konusunda da ihtilaf vardır. Bu olayı yaşayan kişi, yıkık veya boş bir köyden geçerken bu köy halkının tekrar nasıl dirileceğini düşününce, Allah c.c., onu öldürüp yüz yıl sonra tekrar diriltti. O dirildiğinde, yiyeceği ve içeceği aynen yerinde duruyor fakat eşeğinin sadece kemikleri görünüyordu. Allah c.c., eşeği onun gözü önünde canlandırdı. Bu duruma şahit olunca “şimdi biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir” dedi.²¹¹

كل نفس بما كسبت رهينة إلا اصحاب اليمين في جنات يتساءلون عن المجرمين ما سلككم في سقر قالو لم نك من المصلين ولم نك نطعم المسكين وكنا نخوض مع الخاضيين وكنا نكذب بيوم الدين حتى اتانا اليقين فما تنفعهم شفاعة الشافعين فما لهم عن التذكرة معرضين كأنهم حمر مستنفرة فرت من قسورة

“Her nefis kendi kazancına bağlıdır. Ancak amel defterleri sağından verilenler hariç. Onlar cennettedirler suçluların durumunu sorup dururlar. “Nedir sizi Sakar’a sokan?” diye. Suçlular der ki: “Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulu da yedirmezdik, boş şeylere dalar giderdik, ceza gününü yalanlardık nihayet bize ölüm gelip çattı.” Artık onlara şefaathçilerin şefaati fayda vermez. Şimdi o Kur’an’dan yüz

²¹⁰ Bakara, 2/259.

²¹¹ Ali b. Muhammed el-Maverdi, *Tefsîru'l-Maverdi*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y., c. 1, s. 331.

çevirirlerken ne mazeretleri var? Sanki onlar ürkmüş yaban eşekleri gibi aslandan kaçmaktadırlar.”²¹²

Bu ayetlerde müşriklerin Kur’an’ı dinlemeyip Hz. Muhammed’den kaçmaları, eşeğin aslandan kaçmasına benzetilerek, müşriklerin bu halleriyle içine düştüğü durumun aşağılık bir durum olduğu ifade edilmiştir.²¹³ Bu benzetme, müşriklerin Hz. Peygamber ve Kur’an karşısında gösterdikleri tepkinin normal bir insandan beklenmeyecek şekilde bilinçsiz, kaba ve edep dışı olduğunu ortaya koymaktadır.²¹⁴

والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون

“Hem kendilerine binesiniz hem de zînet olsun diye atları katırları ve merkepleri yarattı. Ve şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak.”²¹⁵

Mâide Suresinin beşinci ayetinde insanların faydalanması için yaratılan hayvanların zikri geçmekte ve ardından at, katır ve eşeğin hem binek olarak insanların faydasına sunulduğu hem de ziynet olduğu ifade edilmektedir. Bunların dışında yük taşıma gibi başka faydaları da vardır. Sadece bu iki faydasının zikredilmesi, Araplarda bunların daha çok meşhur olmasından dolayıdır.²¹⁶

مثل الذين حملوا التوراة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل أسفارا بئس مثل القوم الذين كذبوا بآيات

الله والله لا يهدي القوم الظالمين

“Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın ayetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez.”²¹⁷

Allah c.c., Hz. Peygamber’e inanmayan Yahudileri kınamakta; onları, ciltler dolusu kitaplar yüklenip içeriğinden hiç faydalanmayan, taşımakla sadece eziyet gören eşeğe benzetmiştir. Çünkü onlar okudukları Tevrat ile amel edecek olsalar, Tevrat’ta müjdelenen Hz. Muhammed’e iman edeceklerdi. Tevrat ile amel etmediler, onu tahrif ederek kendilerine zulmettiler. Akıllarını kullanmadılar ve hayvandan

²¹² Müddessir, 74/38-51.

²¹³ Muhammed Ali es-Sâbûni, *Safvetu’t-Tefâsîr*, Kahire, Darus-Sabûnî, 1997, c. 3, s. 456.

²¹⁴ Karaman vd., c. 5, s. 424.

²¹⁵ Nahl, 16/8.

²¹⁶ Sa’lebî, c. 11, s. 8.

²¹⁷ Cuma, 62/5.

daha aşağı bir duruma düştüler.²¹⁸ İnsanoğlu salt bilgiyle yetinmeyip, bilgisi ile amel eder gerek dünyevi gerekse uhrevi bir amaç için aklını ve bilgisini kullanırsa o zaman o bilgi kıymetli olur ve semeresi elde edilir. Aksi halde bilgi sadece bir yükten ibaret olur.

واقصد في مشيك واغضض من صوتك ان انكر الاصوات لصوت الحمير

“Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt, çünkü seslerin en çirkinini eşeklerin sesidir.”²¹⁹

Hız. Lokman’ın, oğluna nasihati olarak Kur’anda geçen bu ayetler İslam’ın adab-ı muaşeret anlayışını ortaya koymaktadır. Buna göre ne çok hızlı ne de çok yavaş; normal bir hızda yürümek gerekmektedir. Konuşurken de çok yüksek sesle konuşmamak gerekir. Cahiliye döneminde Araplar’da yüksek sesle konuşanın daha şerefli olduğu anlayışı hâkimdi. Kur’an, eşeğin sesinin yüksek ve çok çirkin olduğunu; üstünlük sesin yüksekliği ile olacaksa eşeğin daha üstün olması gerektiğini ifade ederek bu anlayışı reddeder.²²⁰

2.14. Hınzîr (الخنزير)

Hınzîr kelimesi “domuz” anlamında olup Türkçede de zaman zaman kullanılmaktadır, çoğulu hanâzîr (خنزير)dir. Domuz hem yabani hem de ehli hayvanların özelliklerini taşımaktadır. Altı aylıkken çiftleşmeye başlar, bir seferde yirmi yavru doğurabilmektedir. Azı dişlerindeki gücün, diğer hiçbir hayvanda olmadığı söylenir. Yılanları hızlı bir şekilde yer ve yılanın zehrinden etkilenmez.²²¹ Burnu, çok güçlüdür; yükleri itip kaldıracak, çalılar arasında kendine yol açacak bir yapıdadır.²²² Domuzun alışverişi caiz değil, eti haramdır.²²³

Kur’an’da dört yerde tekil²²⁴ bir yerde de çoğul²²⁵ olarak geçmektedir.

انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل به لغير الله فمن الضرر غير باغ ولا عاد فلا اثم

عليه ان الله غفور رحيم

²¹⁸ İbni Kesîr, c. 8, s. 117; es-Sâbûnî, c. 3, s. 357.

²¹⁹ Lokman, 31/19.

²²⁰ Mansur b. Muhammed es-Sem’anî, *Tefsîru’l-Kur’an*, Riyad, Daru’l-Vatan, 1997, c. 4, s. 234.

²²¹ Demîrî, *Hayatu’l-Hayevâni’l-Kübra*, c. 2, s. 249-251.

²²² Turgay, s. 61.

²²³ Demîrî, *Hayatu’l-Hayevâni’l-Kübra*, c. 2, s. 255.

²²⁴ Maide, 5/3; Bakara, 2/173; Nahl, 16/115; En’am 6/145.

²²⁵ Maide, 5/60.

“O, size yalnız şunları haram kıldı: Ölü hayvan, kan, domuz eti, bir de Allah’tan başkası adına kesilmiş hayvanlar. Sonra kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret ölçüsünü geçmemek şartıyla ona da bir günah yükletilmez. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”²²⁶

قل لا اجد فى ما اوحى الى محرما على طاعم يطعمه الا ان يكون ميتة او دما مسفوحا او لحم خنزير فانه رجس او فسقا اهل لغير الله به فمن الضرر غير باغ ولا عاد فان ربك غفور رحيم

“De ki: “Bana vahyolunanda, (bu haram dediklerinizi) yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti ki bu gerçekten pistir yahut Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvan olursa, bunlar haramdır. Ama kim çaresiz kalırsa, (başkasının hakkına) tecavüz etmemek ve zaruret sınırını aşmamak üzere (bunlardan yiyebilir)” çünkü Rabbin çok bağışlayandır, merhamet edendir.”²²⁷

حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله به والمنخقة والمقودة والمتردية والنطيحة وما اكل السبع الا ما ذكيتم وما ذبح على النصب وان تستقسم بالازلام ذلكم فسق اليوم يءس الذين كفروا من دينكم فلا تخشوهم واخشون اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتى ورضيت لكم الاسلام ديننا فمن الضرر فى مخمصة غير متجانف فلا اثم عليه فان الله غفور رحيم

“Leş, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilen; boğulmuş, vurulmuş, yukardan düşmüş, boynuzlanmış, yırtıcı hayvanların boğazlamış olduğu ve canlı iken kesmedikleriniz; dikili taşlar üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. Bunların hepsi doğru yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın benden korkun. Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâm’ı beğendim. Kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayan, merhamet edendir.”²²⁸

Rivayete göre İslamiyet’ten önce Araplar, yaban domuzunu yerlerdi. Hıristiyanlıkta domuz eti helal olup, Yahudilikte haram idi. İslam’da bu ayetlerle domuz etinin haram olduğu kesin bir şekilde ifade edilmiş²²⁹ ancak açlıktan ölme

²²⁶ Bakara, 2/173; Nahl 16/115.

²²⁷ En’am, 6/145.

²²⁸ Maide, 5/3.

²²⁹ Karaman vd., c. 1, s. 165.

tehlikesi bulunanların (tok olurcasına değil de) açlıklarını giderecek kadar yemelerinde günah olmadığı ifade edilmiştir.²³⁰

قل هل انبئكم بشر من من ذلك مثوبة عند الله من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير
وعبد الطاغوت اولئك شر مكانا واضل عن سواء السبيل

“De ki: “Allah katında cezaya çarptırılma bakımından bunlardan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Allah kimlere lanet etmiş ve gazabına uğratmışsa; kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte bunların makamı daha kötüdür. Ve onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır.”²³¹

Ehl-i Kitabın Müslümanlara, “sizin dininizden daha kötü bir din görmedik” demeleri üzerine bu ayette buyrulduğu üzere, onların görecekları ceza bakımından durumlarının, Müslümanlar için arzuladıklarından daha kötü olduğu ifade edilmiştir.²³² Bunlar, Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılır ve başlarına azap çöker. Maymun gibi çirkin ve suratsız; domuz gibi alçaklık timsali olup giderler.²³³

2.15. Hüdhd (هدد)

Hüdhd, ibibik ve çavuş kuşu da denilen meşhur bir kuştur. Çoğulu hedahittir. Hüdhd kuşunun kırlangıç olduğunu söyleyenler de vardır.²³⁴ Çok renkli ve zarif hatlarla süslüdür ancak kötü kokar. İnsanın, bardağın içindeki suyu gördüğü gibi yeraltındaki suları görecektedir kadar keskin görüşlüdür. Câhız şöyle der: “Hüdhd çok vefalı ve sevgi dolu bir kuştur.” Dışısı kaybolacak olursa, erkek kuş, yemeden içmeden kesilir, durmadan feryat figan eder. Eşlerden biri ölecek olursa, hayatta kalan, başkasıyla eşleşmez.

Hız. Süleyman, su bulmada Hüdhd’ten faydalanırdı. Bir seferde iken su bulmak için hüdhdü sorup bulamayınca, önemli bir haber getirmediği takdirde onu

²³⁰ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camii’l-Beyan fi-Te’vili’l-Kur’an*, Dımaşk, Muessesetu’r-Risale, 2000, c. 3, s. 326.

²³¹ Maide, 5/60.

²³² Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, Lübnan, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2010, c. 6, s. 152.

²³³ Elmalılı, c. 3. S. 303.

²³⁴ Turgay, s. 67.

cezalandıracağını bildirdi. Hüdüh gelince, Kur'an-ı Kerim'de bahsedildiği şekilde, Hz. Süleyman'a Belkıs'tan haber getirdi.²³⁵

Kur'an'da tek bir yerde ismi geçmektedir.

وتفقد الطير فقال ما لي لا ارى الهدد ام كان من الغائبين لاعذبه عذابا شديدا او لاذبحنه او لياتني
بسلطان مبين فمكث غير بعيد فقال احطت بما لم تحط به و جئتك من سبأ ببناء يقين اني وجدت امرأة تملكهم
واوتيت من كل شيء ولها عرش عظيم وجدتها وقومها يسجدون للشمس من دون الله وزين لهم الشيطان اعمالهم
فصدهم عن السبيل فهم لا يهتدون الا يسجدو لله الذي يخرج الخبء في السماوات والارض ويعلم ما تخفون وما
تعلنون الله لا اله الا هو رب العرش العظيم قال سننظر اصدقت ام كنت من الكاذبين

“(Süleyman) kuşları gözden geçirdikten sonra şöyle dedi: “Hüdühü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Ya bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirecek, ya da onu şiddetli bir azaba uğratacağım yahut boğazlayacağım!” çok geçmeden (Hüdüh) gelip, dedi ki: “Ben senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim. Onları bir kadın hükümdarın yönettiğini gördüm; kendisine her imkân verilmiş, bir de muhteşem tahtı var. Ancak onun ve halkının Allah'ı bırakıp Güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş, böylece onları yoldan alıkoymuş; bu yüzden doğru yolu bulamıyorlar. (Şeytan bunu) göklerde ve yerde gizli olanı açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler, diye yapmış. Oysa büyük arşın sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Süleyman da “doğru mu söylüyorsun yoksa yalancılardan biri misin? Göreceğiz.” dedi.”²³⁶

Hz. Süleyman, sözünün doğru olup olmadığını anlamak için yazdığı bir mektubu kraliçeye götürüp sonuçtan kendisini haberdar etmesini hüdühde emretti. Mektubun Besmele ile başlaması ve Sebe' halkının Süleyman'a teslim olmalarını istemesi, davetin hem siyasi hem de dini olduğunu göstermektedir.

Hz. Süleyman'ın mektubunu alan Melike, devletin ileri gelenlerini toplayarak onlarla mektubun içeriğini paylaştı ve ne yapmaları gerektiği konusunda kendileriyle istişarede bulundu. Danışmanları, askeri güç hakkında bilgi verip son kararın kendisinde olduğunu bildirdiler. Melike, savaşın başarısızlıkla sonuçlanması durumunda düşman istilasının kötü sonuçlar doğuracağından, meseleyi anlaşılarak

²³⁵ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 4, s. 141.

²³⁶ Neml, 27/20-28.

çözmenin daha doğru olacağını söyledi ve ardından Hz. Süleyman'a hediyeler gönderdi.

Peygamberin görevi insanlarla savaşarak ganimet elde etmek veya tehditle hediye almak değil; Allah'ın dinini tebliğ etmek, kişilere sapkın inançlardan kurtulmanın yolunu açmak olduğundan Hz. Süleyman, hediyelere iltifat etmedi ve teslim olmadıkları halde karşı koyamayacakları ordularla üzerlerine gideceğini elçilere bildirdi. Elçiler, durumu kendisine aktarınca Melike, beraberinde bir heyetle Hz. Süleyman'ı ziyaret edeceğini haber verdi. Hz. Süleyman da Melike gelmeden onun tahtının getirilmesini istedi.

Rivayete göre Hz. Süleyman, Allah'ın lütfettiği mucize ve nimetleri Melike'ye göstermek amacıyla bir saray yaptı. Camdan yapıp, tabanı havuz görünümünde olan bu saraya melikenin tahtı yerleştirildi. Hz. Süleyman'ın böyle yapmasının amacı Melike'yi sarsmak, kendine ve ihtişamına güvenini zayıflatmak, onu büyük manevi bir değişime hazırlamak olmalıdır.

Belkıs, şöhreti her tarafta duyulan Hz. Süleyman'ı görmek, gerçek bir peygamber olup olmadığını anlamak için büyük bir kabile ve değerli hediyelerle Kudüs'e geldi. Ziyareti sırasında Hz. Süleyman'a, karşılığı sadece kendince bilinen bir soru sordu ve cevabını aldı. Sonunda onun çok bilgili biri olduğuna inandı ve Allah'ın birliğine iman edip ülkesine döndü²³⁷

Ayette, ilim ve hikmet sahibi olmasına rağmen Hz. Süleyman'ın bilmediği bir şeyi herhangi bir hayvanın bilebileceği hatırlatılmaktadır.²³⁸

2.16. Hût (حوت)

Hût kelimesi, "balık" anlamında olup çoğulu حوت حوتة حيتان şeklinde gelmektedir. Sadece suda yaşayan bir canlıdır. Çok küçük olan çeşitleri olmakla beraber oldukça büyük olan çeşitleri de vardır. Her çeşidine farklı isimler verilmiştir. ²³⁹ Arap dilinde balıkların genel adı "semek"tir, "Hût" kelimesi ise bütün balıklar için kullanılmakla birlikte genel olarak büyük balıklar için kullanılmaktadır.²⁴⁰

²³⁷ Karaman vd., c. 4, s. 194,195.

²³⁸ Razi, c. 24, s. 551.

²³⁹ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 2, s. 140.

²⁴⁰ Turgay s. 63.

Balıklar oksijeni sudan alır, ağzıyla aldığı suyu kulaklarının arkasından çıkarır. Boynu ve sesi yoktur. Balığın çok hızlı hareket etmesinin sebebi, diğer canlılar gibi kol, bacak, boyun ve baş gibi ayrı ayrı azalarının olmamasıdır. Balığın besin kaynağı diğer küçük su canlıları ve balıklardır. Çiftleşmeyle çoğalan bir cinsi olsa da genel olarak yumurtlamayla çoğalır.²⁴¹ Dünyanın dörtte üçü su olduğundan dolayı balıklar, yeryüzündeki yaratıkların en büyük çoğunluğunu oluşturan varlıklardandır. İnsanoğlu tarih boyunca geçiminin büyük bir bölümünü balıklardan sağlamıştır. Kaliteli bir protein kaynağı olduğu ve zengin vitamin çeşitlerini kapsadığından dolayı insanlar için önemli bir gıdadır. Tedavi alanında da önemli bir yeri bulunmaktadır; özellikle kalp ve cilt hastalıklarında yararlı olmaktadır.²⁴²

Kur'an-ı Kerimde dört yerde "hût" bir yerde "hîtan" başka bir yerde de "nûn" şeklinde balık ismi zikredilmektedir.

و ذا النون اذ ذهب مغاضبا فظن ان لن نقدر عليه فنادا في الظلمات ان لا اله الا انت سبحانك انى كنت
من الظالمين

*"Zennûn'u (balık sahibi Yunus'u) da hatırla. Hani o, öfkelenerek gitmişti de bizim kendisini hiçbir zaman sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Fakat sonunda karanlıklar içinde: "Senden başka ilah yoktur, sen münezzehsin, şüphesiz ben haksızlık edenlerden oldum." diye seslenmişti."*²⁴³

فالتقمه الحوت وهو مليم

*"Derken (denize atılmış ve) kendisini balık yutmuştu. (Kendi nefsinin) kınıyordu."*²⁴⁴

فاصبر لحمك ربك ولا تكن كصاحب الحوت اذ نادى وهو مكظوم

*"Rabbinin hükmüne sabret, balık sahibi gibi olma. Hani o öfkeye boğulmuş da nida etmişti."*²⁴⁵

"Zennûn" Hz. Yunus'un lakabıdır. Balık tarafından yutulduğu için kendisine "nûn" (balık) sahibi anlamında bu lakabın verildiği söylenir. Putlara tapan Ninova

²⁴¹ Demiri, *Hayatu'l-hayevan*, terc. Rahmi serin, s. 98

²⁴² Turgay, s. 65.

²⁴³ Enbiya, 21/87.

²⁴⁴ Saffat, 37/142.

²⁴⁵ Kelam, 68/48.

halkını tevhide davet etmekle görevlendirilen Hz. Yunus, uzun süre halkı dine davet etmesine rağmen kendisine çok az kimse iman etti. Bu durum karşısında ümidini yitiren Hz. Yunus, kavmine kızıp onların başına gelebilecek bir azaptan kendini korumak için şehri terk etti. Bindiği gemi batmaya yüz tutunca eşyalar atıldı. Gemi daha da hafiflesin diye, bir kişinin kura ile tespit edilip gemiden atılmasına karar verildi. Kura Hz. Yunus'a çıkınca gemiden atıldı ve Allah'ın emri ile bir balık tarafından yutuldu. Hz. Yunus balık karnında iken yaptığı hatanın farkına vardı ve "Senden başka ilah yoktur, sen münezzehsin, şüphesiz ben haksızlık edenlerden oldum." Diye dua etti. Allah c.c., Yunus Peygamber'in duasını kabul etti ve onu bu sıkıntıdan kurtardı. Balık onu hasta bir halde karaya bıraktı. Hz. Yunus iyileştikten sonra tekrar kavmine döndü. Kendilerinden ümit keserek kaçtığı kavmi, sonunda gerçeği görerek tövbe edip Allah'a iman ettikleri için azaptan kurtuldular²⁴⁶.

Allah c.c. Hz. Muhammed'i, "Hz. Yunus gibi yapma, sabret" diyerek uyarmıştır. Zira peygamberliğin şanına yakışan, tevhit mücadelesinde karşılaşılabilecek zorlu olaylara sabretmektir.

فلما بلغا مجمع بينهما نسيا حوتهما فاتخذ سبيله في البحر سرّيا فلما جاوزا قال لفتاه آتنا غذاءنا لقد لقينا من سفرنا هذا نصبا قال ارايت اذ اويننا الى الصخرة فاني نسيت الحوت وما انسانيه الا الشيطان ان اذكره واتخذ سبيله في البحر عجبا

*"Bunun üzerine iki denizin birleştiği yere vardıklarında balıklarını unuttular. Bu arada balık, denizde yolunu bulup kaybolmuştu. İki denizin birleştiği yeri geçtikleri zaman Musa, arkadaşına: "Kuşluk yemeğimizi getir. Gerçekten biz bu yolculuğumuzda epey yorulduk" dedi. Adam: "Gördün mü? dedi. Kayaya sığındığımız vakit doğrusu ben balığı unutmuşum. Onu hatırlamamı şeytan bana unutturdu." O denizde garip bir yol tutup gitmişti."*²⁴⁷

Hz. Musa günün birinde insanlar arasında otururken kendisine, "En bilgili insan kimdir?" diye sorulunca benim diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah c.c. "İki denizin birleştiği yerde bir kulum var. O senden daha bilgilidir." diye vahyetti. Hz. Musa ona nasıl ulaşacağını öğrenmek isteyince Allah c.c. "Bir balık al, kaba koy, balığı nerede kaybedersen kulum oradadır." diye vahyetti. Musa a.s. yardımcısı Yuşa

²⁴⁶ Karaman vd., c. 3, s. 590.

²⁴⁷ Kehf, 18/61-63.

b. Nûn ile yola çıktı. Derken yorulup dinlendiler ve deniz kıyısında bir kayanın yanında uyuyakaldılar. O esnada ölü balık canlanıp denize atladı ve izini kaybettirdi. Yuşa bunu gördü fakat Hz. Musa uyanınca ona söylemeyi unuttu. Bir müddet daha yürüdüler, acıkınca da Hz. Musa yiyecek istedi, o vakit Yuşa balığı hatırladı ve denize fırladığını Hz. Musa'ya söyledi. Hz. Musa: “Bizim aradığımız yer orasıydı.” dedi ve geri döndüler. Orada Hızır a.s. ile karşılaştılar. Hz. Musa ondan ilim öğrenmek istediğini söyledi. Hızır a.s. “Allah bana bir ilim vermiş ki o sende yoktur, sana bir ilim vermiş ki o bende yoktur. Sen benimle beraber dayanamazsın.” dedi. Hz. Musa ısrarla onunla kalmak isteyince o da herhangi bir konu hakkında bilgi vermeyene kadar hiçbir soru sormaması şartıyla kabul etti.²⁴⁸ Daha sonra beraber bir gemiye bindiler. Hızır a.s. geminin tahtalarından birini söküp attı. Musa a.s. ona yanlış bir iş yaptığını söyledi. Hızır “Sana, benimle beraberliğe dayanamazsın demedim mi?” dedi. Hz. Musa verdiği sözü unuttuğunu söyleyip özür diledi. Gemiden indikten sonra Hızır a.s., oyun oynayan bir çocuğu öldürdü. Musa a.s. ona, “Masum bir cana kıydın, bu kötü bir şey” dedi. Hızır a.s. tekrar “Sana, benimle beraberliğe dayanamazsın demedim mi?” dedi. Musa a.s. “Artık mazeret göstermeyeceğim bundan sonra sana bir şey soracak olursam artık benimle arkadaşlık etme.” dedi. Nihayet bir köye geldiler ve köy halkından yiyecek bir şeyler istediler. Fakat köy halkı onları misafir etmedi. Köyde yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Hızır a.s. duvarı eliyle düzeltti. Musa a.s. “Onlar bizleri misafir etmediler, dileseydin bu yaptığına karşılık bir ücret alırdın.” dedi. Hızır a.s. Hz. Musa'nın son müdahalesinin ayrılma sebebi olduğunu ve yolculukları esnasında yaptıklarının sebeplerini (kehf suresi 79-82 ayetlerinde ifade edildiği üzere) anlattı. Peygamber efendimiz buyurmuşlar ki: “Allah, Musa'ya rahmet etsin ne olurdu sabretseydi de Allah, onların haberlerini bize anlatsaydı.”²⁴⁹

Kıssada geçen Musa'dan maksat, İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilip kendisine Tevrat verilmiş olan Hz. Musa'dır. Delikanlı ise Hz. Yusuf'un torunu Yuşa b. Nûn olup Hz. Musa'nın yeğeni olduğu söylenmiştir. Uzun zaman Hz. Musa'ya

²⁴⁸ Abdurrahman el-cevzî, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Beyrut, Daru ibn hazm, 2002. S. 859.

²⁴⁹ Bkz. Buharî, “Tefsir”, 18/2; Müslim, “Fezail”, 170-172.

hizmet etmiş, ondan ilim almış ve onun vefatından sonra da bir peygamber olarak İsrailoğullarının yönetimini üstlenmiştir.²⁵⁰

وسألهم عن القرية التي كانت حاضرة البحر اذ يعدون في السبت اذ تأتئهم حينئهم يوم سبتهم شرعا
ويوم لا يسبتون لا تأتئهم كذلك نبلوهم بما كانوا يفسقون

“Bir de onlara o deniz kıyısındaki şehrin başına gelenleri sor. O sırada onlar cumartesi yasağına riayet etmiyorlardı. Cumartesi günü balıklar akın akın geliyorlardı, yasak olmadığı gün gelmiyorlardı. Yoldan çıkıp sapıklık yaptıkları için biz de onları işte böyle sınıyorduk.”²⁵¹

Davud a.s. zamanında deniz kenarında bulunan Eyle şehrinin halkı cumartesi yasağı ile imtihan edildiler. Cumartesi ibadet günü olduğu için balık avlanmaları yasaklanmıştı. Buna alışan balıklar da cumartesi günü akın akın su yüzüne çıkıp diğer günlerde suyun derinliklerine dalarlardı. İyilerin ve fâsikların ayırt edilmesi için Allah c.c. o şehrin halkını böylece imtihan etti. Kimi insanlar nefislerine uyup balıklara tamah ederek cumartesi yasağını çiğnediler, kimileri yasağı çiğnemeyip, yasağı çiğneyenleri Allah’a itaatsizlik ediyorsunuz diye uyardılar, kimisi de yasağı çiğnemedikleri halde uyarıyı kınayıp boşuna uğraştıklarını söylediler.²⁵² Yasağı çiğneyenler azaba uğratıldı. Uyarıyı yapanlar kurtuluşa erdiler. Yasağı çiğnemediği halde uyarı yapmayan ve uyarıların çabasının boşa olduğunu iddia edenler hakkında bilgi verilmemiş olmakla beraber, bazı müfessirler, bunların kötülerle mücadele etmediğinden dolayı kötülerin akıbetini paylaşacaklarını söyler. Diğer bazı müfessirler ise onların da kurtuluşa erdiğini ifade eder.²⁵³

2.17. Icl (العجل)

Icl, “inek yavrusu” (buzağı) anlamında olup, çoğulu ucûl (العجول) şeklinde kullanılmaktadır. Buzağının Arapçada “Icl” olarak isimlendirilmiş olmasındaki sebep, İsrailoğullarının ona ibadet etmedeki aceleleri olarak ifade edilmiştir. Huzeyfe b. Yeman’dan rivayet edildiğine göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Her ümmetin bir buzağısı vardır. Benim ümmetimin buzağısı da dinar ve dirhemdir.”²⁵⁴

²⁵⁰ Karaman vd., c. 3, s. 487,488.

²⁵¹ Araf, 7/163.

²⁵² Sâbûni, c. 1, s. 478.

²⁵³ Karaman vd., c. 2, s. 482.

²⁵⁴ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 78.

İcl kelimesi Kur'an'da, dördü Hz. Musa kıssasında ikisi Hz. İbrahim kıssasında olmak üzere altı yerde geçmektedir.

فاخرج لهم عجلا جسدا له خوار فقالوا هذا الهكم واله موسى فنسي

“Nihayet (Sâmiri) onlara böğüren bir buzağı heykeli ortaya çıkardı. Bunun üzerine Sâmiri ve adamları: “İşte sizin de Musa'nın da ilahı budur, ama onu unuttu” dediler.”²⁵⁵

واتخذ قوم موسى من بعده من حليهم عجلا جسدا له خوار الم يروا انه لا يكلمهم ولا يهديهم سبيلا
اتخذوه وكانوا ظالمين

“Musa'nın arkasından kavmi, süs takılarından böğüren bir buzağı heykeli edinmişlerdi. O buzağının kendilerine bir söz söylemediğini ve bir yol göstermediğini görmemişler miydi? Fakat yine de onu ilah edindiler ve zalimlerden oldular.”²⁵⁶

واذ قال موسى لقومه يا قوم انكم ظلمتم انفسكم باتخاذكم العجل فتوبوا الى بارءكم فاقتلوا انفسكم ذلكم
خير لكم عند بارءكم فتاب عليكم انه هو التواب الرحيم

“Hani bir zamanlar Musa kavmine dedi ki; Ey kavmim cidden siz o buzağıyı put edinmekle kendi kendinize zulmettiniz, Bari Rabbinize tövbe ile dönünde nefislerinizi öldürün. Böyle yapmanız bâri Rabbiniz katında sizin için hayırlıdır, böylece tövbenizi kabul buyurdu. Gerçekten de o tevvab ve Rahim'dir.”²⁵⁷

واذ واعدنا موسى اربعين ليلة ثم اتخذتم العجل من بعده وانتم ظالمون

“Hani bir zamanlar Musa'ya kırk gecelik vaat verdik de sonra siz onun arkasından buzağıyı put edindiniz ve o halinizle zalimler idiniz.”²⁵⁸

Hz. Musa, Kızıldeniz'i geçerek İsrailoğullarını Sina'ya bıraktı. Daha sonra, şeriat hükümlerini öğrenmek ve levhaları almak için, Allah'ın emriyle Tûr Dağına gitti ve kırk gün orda kaldı. Hz. Musa gitmeden önce İsrailoğullarına, Allah'a şirk koşmamaları gerektiğini bunun sonucunun kötü olacağını anlattı ve yerine kardeşi Hz. Harun'u vekil olarak bıraktı. Buna rağmen İsrailoğulları, Sâmiri adındaki bir kuyumcunun kadınların altın ve gümüşlerinden yaptığı, ses çıkararak bir buzağı

²⁵⁵ Ta-ha, 20/ 88.

²⁵⁶ Araf, 7/148.

²⁵⁷ Bakara, 2/ 54.

²⁵⁸ Bakara, 2/ 51.

heykeline taptı. Hz. Musa Tûr'dan döndü ve İsrailoğullarının buzağıya taptıklarını gördü. Kızarak elindeki levhaları attı ve Hz. Harun'un başından tutarak çekiştirdi.

Hz. Harun: "Ey anamın oğlu! Bu kavim beni güçsüz buldu ve az kalsın beni öldüreceklerdi, sen de bana böyle yaparak düşmanları sevindirme ve beni bu zalim kavimle bir tutma" dedi. Hz. Musa sakinleşince levhaları yerden aldı ve "Ey Rabbim beni ve kardeşimi bağışla! Bizi rahmetinin içine al. Sen merhametlilerin en merhametlisin" dedi.²⁵⁹

Birinci ayette nesiye (نسي) fiilindeki zamirin kime döndüğü noktasında iki görüş bulunmaktadır; Bazı müfessirler, zamirin Musa'ya döndüğünü "nesiye" cümlesinin Sâmiri'nin sözü olduğunu söyler. Bu görüşe göre mana şöyledir: "Musa Rabbini kaybetti ve onu aramaya çıktı, yolunu şaşırdı Rabbinin nerde olduğunu bilmiyor." Veya mana şöyledir: "Musa Rabbinin o buzağı olduğunu söylemeyi unuttu." Bazı müfessirler zamirin Sâmiri'ye döndüğünü ve "nesiye" cümlesinin Allah'ın sözü olduğunu söyler. Bu görüşe göre mana şöyledir: Sâmiri Musa'nın kendisine, şirke düşmemesi hakkındaki emrini unuttu ve dalalete düştü.²⁶⁰

Üçüncü ayette geçen "Nefislerinizi öldürün" ifadesi iki şekilde yorumlanmıştır; müfessirlerin çoğu bundan kastın gerçek öldürme olduğunu ifade eder. Bu manaya göre Allah'ın emri gereği İsrailoğulları birbirlerini öldürmüş ve hepsi affedilmiştir.²⁶¹ Fakat Kur'an'da ve sahih hadislerde bu görüşü destekleyen kanıt bulunmamaktadır. Muhammed Reşit Rıza şöyle der: "Nasuh tövbe, günahı vazgeçerek özür dilemek, ibadet ve hayırlı amellere yönelmekle gerçekleşebilir, bu durum genellikle nefse ağır gelir, ayetteki nefsi öldürmekten maksat böyle bir tövbe olabilir. Ehl-i tasavvuf "Nefislerinizi öldürün" emrini, "Kötü duygularınızı, bencil isteklerinizi yok edin" şeklinde yorumlar.²⁶²

هل اناك حديث ضيف ابراهيم المكرمين اذ دخلوا عليه فقالوا سلاما قال سلام قوم منكرون فراغ الى

اهله فجاء بعجل سمين

²⁵⁹ Muhammed Reşit b. Ali Rıza, *Tefsîru'l-Menar*, Kahire, y.y., 1990, c. 10, s. 176.

²⁶⁰ Ali b. Muhammed el-Hazin, *Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995, c. 3, s. 210.

²⁶¹ Hâzin, *Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil*, c. 1, s. 47.

²⁶² Karaman vd., c. 1, s. 62.

“Ey Muhammed! İbrahim’in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani onlar İbrahim’in huzuruna girmişlerdi de “selam sana” demişlerdi. İbrahim: “size de selam” demiş ve “bunlar tanınmamış bir topluluk!” diye içinden geçirmişti. İbrahim, sonra ailesine giderek semiz bir buzağı (eti) getirdi.”²⁶³

ولقد جاءت رسلنا ابراهيم بالبشرى قالوا سلاما قال سلام فما لبس ان جاء بعجل حنيذ

“Andolsun ki, İbrahim’e elçilerimiz (melekler) müjde ile geldiler ve “selam” dediler, o da “selam” dedi ve hemen gidip onlara kızartılmış bir buzağı getirdi.”²⁶⁴

Cebrail, Mikail ve İsrail a.s. Lut kavminin helâki için gelirlerken Hz. İshak’ı müjdelemek için Hz. İbrahim’e uğradılar. O da onları misafir sanarak onlardan habersiz yemek hazırlatıp sofrayı önlerine serdi. Yemek yemediklerini görünce korktu. Melekler Hz. İbrahim’e “Korkma biz Lut kavmine gönderildik” deyip ona Hz. İshak’ı müjdelediler. Bu müjdeyi duyan hanımı Sare: “Vay başıma gelene! Ben bir kocakarıyım, kocam da yaşlı bir adam. Bu gerçekten tuhaf bir şey” dedi. Melekler: “Sen Allah’ın emrine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmeti ve berekâtı üzerindedir. Ey ev halkı! Muhakkak ki O, Hamittir (övlümeye layıktır), Mecittir (cömertliği boldur)” dediler.²⁶⁵

Mücahit: “Bu olay cereyan ettiğinde Hz. İbrahim yüz yirmi, Sare doksan dokuz yaşında idi.” der.

Katade şöyle der: “Araplar kendilerine bir misafir gelip yemeklerini yemediyse onun, şer için geldiğini düşünürler.”²⁶⁶

İbn Kesir (ö. 1373) der ki: “Ayette güzel bir incelik var şöyle ki; misafir ağırlama adabı ifade edilmiştir. Misafirden habersiz yemek hazırlanıp ikram edilmiştir, zira önceden sorulursa misafirin reddetme ihtimali vardır. Diğer bir husus ta şudur ki; Hz. İbrahim evdeki en güzel şeyi ikram etmiştir.”²⁶⁷

²⁶³ Zariyat, 54/ 24-26.

²⁶⁴ Hûd, 11/69, 70; Zariyat, 51/ 24-28.

²⁶⁵ Hûd, 11/72-73.

²⁶⁶ Sâbûnî, c. 2, s. 20, 21.

²⁶⁷ Sâbûnî, c. 3, s. 236.

2.18. Kasvere (القصور)

İbn Abbas'tan (ö. 687) rivayet edildiğine göre aslana Arapçada “esed”, Habeş dilinde “kasvere”, Farsçada “şeer” denilmektedir.²⁶⁸ Kimisi aslanın yüz otuz kimisi de beş yüz isminin ve lakabının olduğunu söyler. Bir şeyin çokça isminin bulunması onun şerefının, kıymetinin çokluğunun alameti olarak yorumlanır. Aslan her zaman hayvanların kralı olarak bilinmektedir. Çükü aslanın yüzü asil ve mağrur ifadeli olduğundan bu lakaba layık görülmüştür. Boynundaki yeleleri de onun görünüşünün heybetini arttırmaktadır. Aslanlar genellikle sürü halinde dolaşırlar. Aslanlar bir av uğruna aralarında dövüşmez, hep beraber karınlarını doyururlar. Aslanların şaşılacak bir aile düzeni vardır. Erkek aslan dövüşerek elde ettiği dişisiyle yalnız kalır ve kendisini rahatsız eden ölümle cezalandırır. Aslanların evlilik saadeti bir yıl veya daha fazla sürebilir ancak erkek aslanın hayatının sonuna kadar tek dişiyi olduğu enderdir. Bazı aslanların çok sayıda dişisinin olduğu da bilinmektedir. Erkek aslan dişisini ve yavrularına dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korur. Dişi aslan da annelik görevini yerine getirir; yavrularına avlanmayı öğretir ve onları en iyi şekilde eğitir. Aslanların yaşayışlarını inceleyen bilim adamları, dişi aslan kadar yavrularıyla ilgilenen pek az hayvan olduğunu ifade eder.

İmam Şafii (ö. 204/820) “Aslanlar, ormanlarda açlıktan ölürken; köpekler, koyun etiyle beslenmektedir.” beyitlerinde fevkalade edebî bir üslupla, iyi ve asil insanları aslana; dünya malını koyun etine ve egoist, menfaatperest insanları da köpeklere benzetmektedir.²⁶⁹

Kasvere kelimesi Kur'an-ı Kerimde bir defa geçmektedir.

كل نفس بما كسبت رهينة الا اصحاب اليمين في جنات يتساءلون عن المجرمين ما سلككم في سقر
قالو لم نك من المصلين ولم نك نطعم المسكين وكنا نخوض مع الخاضعين وكنا نكذب بيوم الدين حتى اتانا
اليقين فما تنفعهم شفاعة الشافعين فما لهم عن التذكرة معرضين كانهم ماستغفروا فرت من قسورة

“Her nefis kendi kazancına bağlıdır. Ancak amel defterleri sağından verilenler hariç. Onlar cennettedirler, suçluların durumunu sorup dururlar. “Nedir sizi Sakar’a sokan?” diye. Suçlular der ki: “Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulu da yedirmezdik, boş şeylere dalar giderdik, ceza gününü yalanlardık nihayet bize ölüm

²⁶⁸ Demiri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 499.

²⁶⁹ Turgay, s.68, 69.

gelip çattı.” Artık onlara şefaathçilerin şefaati fayda vermez. Şimdi o Kur’an’dan yüz çevirirlerken ne mazeretleri var? Sanki onlar ürkmiş yaban eşekleri gibi aslandan kaçmaktadırlar.”²⁷⁰

Bu ayetlerde, insanların dünya imtihanı neticesinde ahretteki durumundan bahsedilmektedir. Kur’an ile amel edenlerin cennete gireceği, amel etmeyenlerin ise cehenneme gireceği ifade edilmiş ve ölümden sonra gerçekleşecek bazı olaylar canlandırılmıştır. Buna rağmen Kuran’a dönmeyenlerin durumu aslandan kaçan eşeğin durumuna benzetilmiştir. Kur’an ile verilen öğütten kaçan, onu dinlemek istemeyenler öylece ürküp kaçıyorlar. Oysa vahşi eşeklerin kaçmaları çaresizlik olup, tehlikelerden kurtulmak içindir. Öğütten kaçanlar ise tehlikeden değil, kurtuluştan, kurtarıcıdan kaçıp faydalı olanı bırakıyor ve sonsuz azaba koşuyorlar.²⁷¹

2.19. Kelb (كلب)

Kelb, “köpek” anlamında olup çoğulu eklub, kilab, kelib şeklinde gelmektedir. Evcilliği, sıcakkanlılığı ve bazı özel kabiliyetleri sebebiyle insanoğlunun yeryüzünde en çok yararlandığı hayvanlar arasında yer almaktadır. Köpek, çokça spor yapan, aşırı vefalı, etçil ve aynı zamanda evcil bir hayvandır. İnsanlar gibi ihtilam olur, dişisi hayız görür. Hamileliği altmış gün sürer. Doğduktan on iki gün sonra gözünü açar. Köpek, iz bulmada ve koku almada hiçbir hayvanın olmadığı kadar mahirdir. Köpek ile kurt arasında aşırı düşmanlık vardır. Köpeğin bir özelliği de sahibine ve sahibine ait şeylere bekçilik yapıp onları korur. Bu sebeple kendisine ihtiyaç duyulmayan gündüz vaktinde uyur. Garip bir özelliği de kadir kıymet sahibi insanlara havlamaz, siyah insanları, üstü başı kirli olanları ve zayıf halli insanları görünce havlar. Köpek, eğitilebilen bir hayvandır. Öyle ki; kafasının üstüne gaz lambası konulup önüne de yiyeceği bırakılsa, başındaki kaldırılmayınca kadar yemeğe uzanmaz.²⁷²

Kur’an-ı Kerim’de dört defa kelb (كلب) şeklinde, bir defa da “avcı hayvan” anlamında mükellibin (مكليلين) şeklinde geçmektedir.

²⁷⁰ Müddessir, 74/38-51.

²⁷¹ Elmalılı, c. 13, s. 474.

²⁷² Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 588, 589.

وتحسبهم ايقاظا وهم رقود ونقلبهم ذات اليمين و ذات الشمال وكلبهم باسط ذراعيه بالوصيد لو اطلعت
عليهم لوليت منهم فرارا ولملئت منهم رعبا

“Kendileri uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çevirirdik. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi. Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.”²⁷³

يسءلونك ما اذا احل لهم قل احل لكم الطيبات وما علمتم من الجوارح مكابن تعلمونهن مما علمكم الله
فكلوا مما امسكن عليكم واذكروا اسم الله عليه واتقوا الله ان الله سريع الحساب

“Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: sizin için temiz nimetler helal kılındı. Alıştırarak ve Allah’ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların size tutuverdiklerinden yiyeceğinizi, üzerine besmele çekin. Allah’tan korkun. Çünkü Allah’ın hesap görmesi çok hızlıdır.”²⁷⁴

İnançları uğruna canlarını ortaya koyarak yurtlarından çıkıp dağdaki bir mağaraya sığınan gençleri²⁷⁵ takip eden bir köpek defalarca kovulduğu halde onların peşini bırakmamıştır. İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre bu köpek, o gençlerin dininden olan ve onlar mağaraya sığınırken onlara katılan bir çobanın köpeğidir. Zayıf bir görüşe göre “kelbuhum” yerine “kâliuhum” şeklinde okunduğundan dolayı maksadın köpek değil de o gençlerden biri olduğu ve onlara bekçilik yaptığından dolayı bu şekil ifade edildiği söylenmiştir. Hz. Salih’in devesi, Hz. İsmail’in koçu gibi ashabı kehfın köpeğinin de cennete gireceği de şöhret kazanmış bir görüştür.²⁷⁶

Maide Suresinde ise helal olan şeylerin beyanında, eğitilmiş av hayvanlarının (köpek, doğan, pars, atmaca, şahin vb.) avladıklarının bazısının helal olduğu ifade edilmektedir. Burada “avcı hayvanlar” mükellibin kelimesi ile ifade edilmiştir.

2.20. Kırade (القردة)

Kird, “maymun” anlamında olup çoğulu “kurûd” ve “kirade” şeklinde kullanılmaktadır. Maymun zeki, öğretilen şeyi kolay öğrenebilen bir hayvandır. Güleç ve güldürücü bir hayvan olmasına rağmen çirkin görünümüdür. Yemen halkı

²⁷³ Kehf, 18/18.

²⁷⁴ Maide, 5/4.

²⁷⁵ Karaman vd., c. 3, c.3, s. 460.

²⁷⁶ Alûsî, c. 8, s.215.

ihtiyaçlarını maymunlara gördürmüşlerdir öyle ki; kasap ve bakkal dükkânlarını koruması için maymuna emanet edip dükkândan ayrıldıkları rivayet edilmiştir. Öğretildiğinde maymun, hırsızlık ta yapmıştır. Maymun bir kerede on bir, on iki yavru doğurabilir. Erkek maymun çok kıskançtır. Maymun çoğu yönden insana benzemektedir; güler, oynar, kendi eliyle bir şeye uzanır, insanlarla ünsiyet kurar, yüzme bilmeyenleri suda boğulur. Maymunların ilginç bir özelliği de yan yana tek sıra halinde uyumalarıdır. Uykuya dalınca en baştaki uyanıp oturur ve bağırır, onun yanındaki uyanır ve aynısını yapar. Böylece hepsi uyanır ve bunu gecede birkaç kez yaparlar. Bundan dolayı yattıkları yerden başka bir yerde sabahlamış olurlar. Maymun eti yemek haramdır. Malikilere göre haram değildir. Alışverişi caizdir.²⁷⁷

Kur'an-ı Kerimde üç defa kirade kelimesi geçmektedir.

ولقد علمتم الذين اعتدوا منكم في السبت فقلنا لهم كونوا قردة خاسئين فجعلناها نكالا لما بين يديها وما خلفها وموعظة للمتقين

“İçinizden cumartesi günü yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. İşte bundan dolayı onlara “sefil maymunlar olun!” dedik. Bu ibret dolu cezayı öncekilere ve sonrakilere bir ders, korunacaklara da bir nasihat, bir öğüt yaptık.”²⁷⁸

فلما عتوا عن ما نهوا عنه قلنا لهم كونوا قردة خاسئين

“Böylece onlar kibre kapılıp yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince, biz de onlara, hor ve zelil maymunlar olun dedik.”²⁷⁹

Cumartesi anlamındaki “sebt” kelimesi, İbranicedeki “şabbat” kelimesinin arapçalaşmış halidir. Hz. Mûsâ Tûr dağında olduğu vakit Allah ona, kendisiyle İsrailoğulları arasında asırlarca sürecek bir alamet olmak üzere, Sebt gününü kutsal tatil olarak belirledi ve bugünde çalışmayı, yemek pişirmeyi, besin toplamayı, ekip biçmeyi, ateş yakmayı, odun toplamayı ve yük taşımayı onlara yasakladı.²⁸⁰

Onlar, verdikleri sözde durmadılar. İnsanlık borcu olan ahde vefaya yanaşmadılar. Bu sebeple insanlığın gereklerinden olan ilim ve idrakten mahrum edilerek maymunlaştırılıp, aşağılık, boynu bükük ve sürünen kimseler oldular ki;

²⁷⁷ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 475,476.

²⁷⁸ Bakara, 2/65, 66.

²⁷⁹ Araf, 7/166.

²⁸⁰ Karaman vd., c. 1, s. 72.

buna “mesh” denir. Bu ayetin tefsirinde iki farklı görüş vardır. Kimi müfessirler tam ve gerçek mesh olduğunu söyler. Kimisi de bunun ihanet ve alçaklık anlamında mecaz olduğunu savunurlar ²⁸¹ ki, zamanımızın anlayışına bu daha uygun düşmektedir. Gerçi suretçe değişiklik manevi değişmeden daha mühim değildir. İnsanlık şiarlarının söndüğü bir beden dış yüzüyle de maymun suretini alması garip değildir.²⁸²

قل هل انبئكم بشر من ذلك مثوبة عند الله من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير وعبد الطاغوت اولئك شر مكانا واضل عن سواء السبيل

“De ki: ‘Allah katında cezaya çarptırılma bakımından bunlardan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah, kimlere lanet etmiş ve gazabına uğratmışsa; kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte bunların makamı daha kötüdür ve onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır.’”²⁸³

Ehl-i kitabın Müslümanlara “Sizin dininizden daha kötü bir din görmedik.” demeleri üzerine bu ayetle, onların görecekleri ceza bakımından durumlarının Müslümanlar için arzuladıklarından daha kötü olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁴ Ayette lanetten gazaba, gazaptan meshe, meshten tağuta ibadete kadar giden beyan silsilesi bunların her birinin ayrı birer şer olduğunu gösterir. Şeytana tapmak bunların hepsini gerekli kılan bir şer başlangıcıdır. Bunlar önce melun olurlar, Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılırlar, ikinci olarak Allah’ın azabı başlarına çöker, elemeler ve belalar içinde kıvranırlar. Üçüncü olarak maymun gibi kararsız, değişken, sahtekâr, bir bakıma zeki; insanın her yaptığını taklit eder fakat gerçekte ne yaptığını bilmez, taklit derdiyle her felakete atlar. Gayet çirkin suratsız bir maskaralık örneği veya domuz gibi canavar olup giderler.²⁸⁵

2.21. Kummel (قُمَّل)

Kummel (قُمَّل) “bit” anlamındadır, tekili kaml (قُمَّل)dir. Terden ve kirden meydana gelir.²⁸⁶ Kan emerek yaşayan hayvan türlerindedir.²⁸⁷ Kırmızı saçta

²⁸¹ Sâbûnî, c. 1, s. 57.

²⁸² Elmalılı, c. 1, s. 384.

²⁸³ Maide, 5/60.

²⁸⁴ Kurtûbî, c. 6, s. 152.

²⁸⁵ Elmalılı, c. 3, s. 303.

²⁸⁶ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 528.

²⁸⁷ Turgay, s. 72.

kırmızı, siyah saçta siyah, beyaz saçta beyaz olurlar. Bazı durumlarda kişi temiz olduğu halde vücudunda bit bulunabilir, nitekim erkekler için caiz olmadığı halde Abdurrahman b. Avf ve Zübeyr b. Avvam r.a. bu sıkıntıdan dolayı Hz. Peygamberden izin alıp ipek giymişlerdir.²⁸⁸

Kur'an'da bir defa "Kummel" kelimesi geçmektedir.

فارسنا عليهم الطفان والجراد والقمل والضفادع والدم آيات مفصلات فاستكبروا وكانوا قوما مجرمين

"Bizde kudretimizin ayrı ayrı alametleri olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşereler, kurbağalar ve kan gönderdik, yine inat edip direndiler ve çok mücrim (suçlu) bir kavim oldular."²⁸⁹

Hz. Yusuf döneminde İsrailoğulları Mısır'a göçüp, uzun süre itibarlı bir topluluk olarak orada yaşadılar. Ancak Mısır'da yönetimin değişmesiyle İsrailoğulları ekonomik ve siyasi sebeplerle tehlikeli görülüp itibar kaybına uğrayıp zamanla geri ve ağır işlerde kullanıldılar. Hz. Musa, dört yüz yılı aşkın bir süre Mısır'da yaşayan kavmini bu durumdan kurtarmak için, Allah'ın emri gereği²⁹⁰ Firavun'dan, İsrailoğullarını serbest bırakmasını Sina'ya dönmelerine izin vermesini istedi fakat Firavun izin vermedi. İsrailoğulları önceki dönemlerde çok sıkıntı çekmişlerdi ve Hz. Musa'nın gelmesinden sonra sıkıntılarının artacağından endişeleniyorlardı. Hz. Musa, sabırlı olmalarını Allah'ın dinine bağlı kalmalarını ve bütün zulümler gibi Firavun'un zulmünün de son bulacağını ifade etti. Allah c.c. Firavun ve kavmini kuraklık ve ürün eksikliği ile cezalandırdı. Hz. Musa'dan dua etmesini istediler, sıkıntıların kalkması halinde iman edeceklerini söylediler. Azap kaldırılınca da sözlerinden döndüler. Firavun ve kavmi ilk uyarıyı dinleyip ders alacakları yerde inkâr ve inatlarına devam ettiler. Allah c.c. İsrailoğullarının etkilenmeyeceği şekilde Nil'in kana dönüşmesi, tufan, çekirge, haşerat (bit), kurbağa gibi çeşitli cezalarla onları cezalandırdı. Firavun ve kavmi her seferinde azabın kaldırılması karşısında iman edeceklerini söylediler ancak azap kaldırılınca sözlerinden döndüler. En son Hz. Musa ve İsrailoğulları geceleyin hazırlanıp yola çıktılar. Bunu duyan Firavun ordusuyla birlikte onların peşine düştü. Askerler onlara yetişmek üzereyken Allah'ın buyruğuyla Hz. Musa esasını denize uzattı ve su ikiye

²⁸⁸ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 529.

²⁸⁹ Araf, 7/133.

²⁹⁰ Taha, 20/47.

bölündü. Hz. Musa ve kavmi denizi geçince su tekrar eski halini aldı. Firavun ve ordusu da Kızıldeniz’de boğuldu.²⁹¹

2.22. Ma’z (معز)

Ma’z (معز) kelimesi “keçi” anlamındadır, tekili mâiz (ماعز)dir.²⁹² Geviş getiren kıllı bir hayvan olup otlar beslenir. Boynuzlusu da boynuzsuzu da vardır. Keçilerin tiftiğinden, sütünden ve etinden istifade edilmektedir. Diğer hayvanlardan farklı olarak bitki yönünden zayıf yerlerde de yaşayabilirler. Keçilerin evcili de yabanisi de mevcuttur. Keçi macerasever bir hayvandır.²⁹³ Koyunun cildi yumuşak, yünü sert ve gür; keçinin cildi sert, yünü daha yumuşak ve daha azdır.²⁹⁴ Keçi etinin unutkanlığa sebep olduğu söylenir.²⁹⁵

Kur’an’da bir yerde ma’z kelimesi geçmektedir:

ثمانية ازواج من الضان اثنين ومن المعز اثنين قل آذكرين حرم ان الانثيين اما اشتملت عليه ارحام
الانثيين نبوءني بعلم ان كنتم صادقين

“Sekiz çift: koyundan iki, keçiden iki. De ki: ‘(Allah), iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişi mi, ya da iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı? Eğer doğru iseniz bana ilimle haber verin.’”²⁹⁶

2.23. Nahl (النحل)

Nahl, “bal arısı” demektir. Müfredi nahlettir. Ebu İshak Zeccac (ö. h. 311) der ki: “Nisa Suresi’nde geçen ve bal arısı anlamında kullanılan “nahl” kelimesi özü itibariyle “bahşiş” manasındadır. Yüce Allah, ondan meydana gelen balı insana ikram ettiği için bal arısına nahl denilmiştir.”²⁹⁷ Zekeriyya el-Kazvîni (ö. 1283) şöyle der: “Yüce Allah, bal arısına bal yapmayı Ramazan Bayramı gününde vahyettiği için bugüne rahmet günü de denilmiştir.”²⁹⁸

²⁹¹ Karaman vd., c. 2, s. 443-454.

²⁹² Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 726.

²⁹³ Turgay, s. 74.

²⁹⁴ Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmut el-Kazvîni, *Acaibu'l-Mahlûkat ve Ğaraibu'l-Mevcûdat*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013, s.361.

²⁹⁵ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 3, s. 727.

²⁹⁶ En'am, 6/143.

²⁹⁷ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 4, s. 29.

²⁹⁸ Kazvîni, *Acaibu'l-mahlûkat ve ğaraibu'l-mevcûdat*; Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 4, s. 29.

Bal arıları toplu halde yaşayan canlılardır ve yaşamın devamı için kovanda hep birlikte çalışırlar. Bir kovanda işçi arılar, ana arı ve erkek arılar bulunur. İşçi arılar sürekli çalışırken ana arının tek görevi üremektir. Ana arı yumurtasından dişi arılar, işçi arıların yumurtasından ise erkek arılar oluşur. İşçi arıların ve ana arıların iğnesi olduğu halde bal yapmayan erkek arıların iğnesi yoktur.²⁹⁹Yüce Allah'ın kendisine bahsettiği özel bir kabiliyetle bal arısı, çiçekli yerleri kolayca bulur, senenin vakitlerini, yağmur vaktini çok iyi bilir. Balın renginin ve tadının farklılığı bal arısının farklı çiçeklerden beslenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bal arısı çok temiz ve titiz bir hayvandır. Kovanda ölen bir arı varsa diğer arılar onu dışarı atarlar. Bal arısı ilkbahar ve sonbaharda bal üretmekle beraber ilkbaharda ürettiği bal daha güzeldir. Nerde olursa olsun tatlı ve berrak suyu bulur ve bu suyu içer. Ürettiği baldan kendisi de yer, balın azalması durumunda bala su ekler. Çünkü balın bitmesi durumunda yok olmakla karşı karşıya kalır. Bal arısı, güzel sestem hoşlanır, yılan gibi cildini değiştirir. Kovandan çıkınca ne kadar uzak bir mesafeye gitmiş olsa da kolaylıkla evini bulup döner.³⁰⁰

Yunan bir filozof öğrencilerine şöyle der: “Sizler, arının kovanda olduğu gibi olunuz, arılar işe yaramayan ve tüketici durumunda olan arıyı kovandan uzaklaştırırlar. Çünkü o işe yaramadığı gibi mekânı daraltır, balı tüketir ve çalışanlara da tembelliği öğretmiş olur.”³⁰¹

Hz. Ömer'den (ö. 644) rivayet edildiğine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: “Müminin durumu bal arısının durumu gibidir; eğer onunla arkadaşlık edersen sana faydalı olur, ona danışarsan sana faydalı olur, onun yanında oturursan sana faydalı olur. Müminin her işi faydalıdır aynı şekilde bal arısı da her yönüyle faydalıdır.”³⁰²

Harikulade bir yaratılışı ve işlevi olan bal arısı hakkında Allah c.c. Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

واوحى ربك الى النحل ان اتخذي من الجبال بيوتا ومن الشجر و مما يعرشون ثم كلي من كل الثمرات فاسلكي سبل ربك ذللا يخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فيه شفاء للناس ان في ذلك لاية لقوم يتفكرون

²⁹⁹ http://www.turkcebilgi.com/bal_ar%C4%B1s%C4%B1, 07.11.2016.

³⁰⁰ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 4, s. 36.

³⁰¹ Demîri, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 4, s. 36.

³⁰² Beyhakî, “Şuabu'l-İman” 6/504

*“Rabbin bal arısına: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına gir” diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.”*³⁰³

“İlham etti” şeklinde çevrilen evha fiilinin türetildiği vahiy kavramı, burada “Canlının kendine yararlı olan şeyleri alması, zararlılardan sakınması ve geçimini sağlamak için muhtaç olduğu becerileri Allah’ın onda yaratması” anlamındaki ilham karşılığında kullanılmıştır. Bal arısı Allah’ın kendisine verdiği içgüdü sayesinde, kendisinin ürettiği bal mumuyla kendi yuvasını yapmaktadır. Ayetteki ifade ile “Her türlü besleyici üründen” nektar denilen bal hammaddesi ve çiçek tozu toplayarak bunları hem kendi tüketimi için hem de bal ve bal mumu yapmak için değerlendirmektedir. Bu arada meyve, sebze ve ekinlerde tozlaşmayı sağlama konusunda da bütün diğer böceklerin toplamından daha fazla iş görmektedir. Ayette arının ürettiği madde için “şerab” (şerbet) kelimesinin kullanılması ilgi çekicidir. Arı topladığı nektarı, normal midesinden ayrı, özel olarak bu maksat için yaratılan bal midesinde toplayıp kovana taşır; burada bir genç arı bu maddeyi hortumuyla emerek kendi midesine aktarır onu şerbet kıvamına gelecek şekilde işleme tabi tutar.³⁰⁴

2.24. Neml

Neml, “karınca” anlamındadır. Tekili nemle (نملة)dir, çoğulu neml (نمل) ve nimal (نمال) şeklinde kullanılmaktadır. Künyesi “Ebumeşgul” dur. Çok hareket ettiğinden (tenemmül) dolayı neml ismi verilmiştir. Karıncalarda çiftleşme ve dölleme yoktur; karıncadan bir parça düşer, yumurtaya dönüşür ve daha sonra karınca meydana gelir. Yumurta için بيض (beyd) kelimesi kullanılırken diğer yumurtalardan farklı olarak karınca yumurtası için بيض (beyz) kelimesi kullanılmaktadır. Karınca rızık bulma konusunda çok beceriklidir. Bir şey bulduğu zaman, onlar da faydalansın diye diğer karıncalara haber verir. Karıncanın diğer bir özelliği de azığını yazın toplamasıdır. Çimlenmesinden, yeşermesinden korktuğu azığı ikiye böler, küflenmesinden korktuğu taneleri gece ay ışığında yeryüzüne saçar. Karıncanın gıdaların geçeceği bir karın boşluğunun olmadığı ve hayatının devamının

³⁰³ Nahl, 16/68.

³⁰⁴ Karaman vd., c. 3, s. 367-368.

bir şeyler yiyerek değil de taneleri parçalarken onların kokusuyla olduğu söylenmektedir. Karınca gibi ağırlığından katbekat fazla yük taşıyabilen başka bir canlı yoktur. Bunun tek sebebi karıncanın çok hırslı ve açgözlü oluşudur. Öyle ki hurma çekirdeğinden faydalanmadığı halde onu taşır. Ömrü bir seneyi geçmediği halde birkaç senelik azık toplar.³⁰⁵

Kur'an'da iki defa neml bir defa da nemle kelimesi geçmekte olup aynı zamanda yirmi yedinci surenin ismi de Nemldir.

حتى اذا اتوا على واد النمل قالت نملة يا ايها النمل ادخلوا مساكنكم لا يحطمنكم سليمان وجنوده وهم لا

يشعرون

“Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin.” dedi.”³⁰⁶

Kur'an'da Hz. Süleyman'a verilen nimetlerden bahsedilirken, kendisine kuş dilinin öğretildiği³⁰⁷ ifade edilmektedir. İnsanlardan, cinlerden ve kuşlardan oluşan ordularıyla³⁰⁸ seyahatleyen karınca vadisine vardıkları zaman Hz. Süleyman, bir karıncanın diğerlerine “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin” uyarısını duyunca tebessüm edip şöyle dua etti: “Ey Rabbim! Gerek bana gerekse ana babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve hoşnut olacağın işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat.”³⁰⁹

Karıncanın muayyen bir mekân olmayıp çok sayıda karıncanın bulunduğu bir mekân olma ihtimali olmakla beraber,³¹⁰ Şam, Taif veya Yemen'de karıncası çok bir derenin adı olduğu da söylenir. Karıncalar, birçok hayvan araştırmacısı tarafından incelenmiş ve bu konuda birçok ilginç hikâye anlatılmıştır. Komuta ile hareket ettikleri ve birbirlerine tebligat verdikleri ayrıca postacıları ve kontrolörleri bulunduğu ifade edilmiştir. Karıncaları araştıran bir uzman, yuvalarının önüne bir şeker koyar; bir kısmı bunu yemeye başlar. Daha sonra şekerin üzerine biraz rakı döker. Derken bir kısmı kaçar, bir kısmı ise yiyip sarhoş olur. Kaçanları ve

³⁰⁵ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 4, s. 105.

³⁰⁶ Neml, 27/ 18.

³⁰⁷ Neml, 27/16.

³⁰⁸ Neml, 27/17.

³⁰⁹ Neml, 27/19.

³¹⁰ Karaman vd., c. 4, s. 191.

yiyecekleri başka renkte boya ile işaretleyen uzman, kaçanların yuvaya haber verdiğini ve bir süre sonra kalabalık bir şekilde gelip sarhoş olanları öldürdüklerini görür.

Karıncaardan birinin, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin.” diye seslenmesi, Süleyman a.s. ve ordusunun bile bile bir canlıyı yok etmeyeceklerini ancak farkına varmadan bunun mümkün olabileceğini edep ve incelik içerisinde bilgiç bir tavırla ifadesidir.³¹¹

2.25. Selva (السلى)

Selva, “bıldırcın” anlamında olup çoğuldur. Tekilinin ne olduğu konusunda farklı görüşler vardır; İbn Side, tekilinin selva (سلواة) olduğunu söyler; Ahfeş, tekilinin duyulmadığını fakat selva kelimesinin hem tekil hem de çoğul olabileceğini söyler.³¹² Bıldırcın yavrusu, yumurtadan çıkar çıkmaz uçar. Bıldırcın, kış mevsiminde sessizliğe bürünür, bahar geldiğinde sesli nağmeler yayar. Zehirli otları yiyebilir. Çokça bulunduğu yerlerden biri de Mısır’dır. Eti helaldir. Rüyada bıldırcın görmek bol ürün, kolay rızık ve düşmandan kurtuluş şeklinde yorumlanır.³¹³

Selva kelimesi Kur’an’da üç defa geçmektedir.

يا بنى اسراءيل قد انجيناكم من عدوكم وواعدناكم جانب الطور الايمن ونزلنا عليكم المن والسلى

“Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr dağının sağ yanında size söz verdik, üzerinize de kudret helvası ve bıldırcın indirdik.”³¹⁴

وقطعناهم اثنتي عشرة اسباطا امما واوحينا الى موسى اذ استسقيه قومه ان اضرب بعصاك الحجر فانجست منه اثنتا عشرة عينا قد علم كل اناس مشربهم و ظللنا عليهم الغمام وانزلنا عليهم المن والسلى كلوا من طبيبات ما رزقناكم وما ظلمونا ولكن كانوا انفسهم يظلمون

“Biz onları on iki kabileye, o kadar ümmete ayırdık. Ve kavmi kendisinden su istediği zaman Musa’ya elindeki asa ile taşa vur diye vahyettik, vurunca hemen o taştan on iki pınar akmaya başladı. Halkın her biri su alacağı yeri iyice öğrendi. Bulutu da üzerlerine gönderdik, gölgeledik, onlara kudret helvası ve bıldırcın

³¹¹ Elmalılı, c. 6, s.149.

³¹² Demîrî, Hayatu’l-Hayevâni’l-Kübra, c. 2, s. 545.

³¹³ Demîrî, Hayatu’l-hayevan havas ve esrarı, s. 131.

³¹⁴ Ta-ha, 20/80.

indirdik. Size rızık olarak ihsan ettiğimiz nimetlerin temizinden yiyiniz, dedik. Onlar zulmü bize yapmadılar, lâkin kendi kendilerine zulmediyorlardı.”³¹⁵

وظلنا عليكم الغمام وانزلنا عليكم المن والسلوى كلوا من طيبات ما رزقناكم وما ظلمونا ولكن كانوا
انفسهم يظلمون

“Ve üstünüze bulutlu gölge yaptık ve size ihsan ettiğimiz hoş rızıklardan yiyin diye üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Onlar, bize zulmetmediler, lakin kendi nefislerine zulmediyorlardı.”³¹⁶

Her üç ayette de Allah c.c., İsrailoğulları’na verdiği nimetleri zikrederken bıldırcını da zikretmektedir. Bıldırcın, eti güzel bir kuş olup, kudret helvası ile birlikte her gün İsrailoğulları’na yetecek kadar üzerlerine iniyordu. Fakat onlar nankörlük edip günahlarına devam ettiler ve kendilerine zulmettiler.³¹⁷ Allah c.c. verdiği nimetlere karşı kullarının şükür içinde olmasını ister. Bu ayetlerde şükretmeyenlerin, Allah’a bir zararları olmadığı ancak kendi nefislerine zarar verdikleri ifade edilmektedir.

2.26. Su’ban (ثعبان)

Su’ban, “büyük yılan” anlamında olup çoğulu seâbîn (ثعابين) şeklinde kullanılmaktadır.³¹⁸ Yaklaşık üç bin civarında yılan türü bulunmaktadır. Yılanların vücudu uzun ve silindir biçimindedir. En önemli özellikleri bacaklarının olmayışıdır. Sürünürken kaburga kemiğinden yararlanırlar. Soğuk ve sıcakta kısa süren bölgeleri pek tercih etmezler. Yılanın her çeşidi canlılar için tehlikelidir. Avlarının üzerine şimşek gibi atlarlar; bazı avlarını sıkıp boğarak bazı avlarını da zehirleyerek etkisiz hale getirirler. Özellikle alt çeneleri gevşek bağlantılıdır; böylece iri bir avı bile yutabilirler.³¹⁹

Kur’an-ı Kerimde yılan anlamında, iki defa Su’ban bir defa hayye bir defa da cann kelimeleri geçmektedir.

³¹⁵ Araf, 7/160.

³¹⁶ Bakara, 2/57.

³¹⁷ Es-Sa’dî, s. 52.

³¹⁸ Demîri, *Hayatu’l-Hayevâni’l-Kübra*, c. 1, s. 562.

³¹⁹ Turgay, s. 82.

والق عصاك فلما رآها تهتز كأنها جان ولى مدبرا ولم يعقب يا موسى لا تخف انى لا يخاف لذي

المرسلون

“Asanı at (asayı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. (Allah c.c. dedi ki): ‘Ey Musa korkma! Çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.’”³²⁰

فالقى عصاه فاذا هي ثعبان مبين

“Bunun üzerine Musa asasını yere bırakıverdi, o da birdenbire kocaman bir ejderha kesiliverdi.”³²¹

فالقها فاذا هي حية تسعى

“Musa da onu bıraktı, birde ne görsün! O bir yılan olmuş koşuyor.”³²²

Hız. Musa, Mısır’da yaşayan kavmini Firavun’un zulmünden kurtarmak için, Allah’ın emri gereği ³²³ Firavun’dan, İsrailoğullarını serbest bırakmasını istedi. Firavun, Hız. Musa’dan mucize göstermesini istedi. Hız. Musa’nın asası yılanla dönüştü ve elini cebinden çıkarınca bembeyaz oldu. Kavmin ileri gelenleri dediler ki: “Bu gerçekten çok bilgili bir sihirbazdır sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor, ne buyurursunuz” Daha sonra Firavun, bütün bilgili sihirbazların toplanmasını istedi. Sihirbazlar gelince “Eğer biz üstün gelirsek bize bir mükâfat olmalı” dediler. Firavun: “Tamam; ayrıca sizler mutlaka yakınlarımdan olacaksınız” dedi. Sihirbazlar önce kimin gösteriye başlayacağını tercihini Hız. Musa’ya bıraktılar. Hız. Musa: “Siz başlayın” dedi ve sihirbazlar sopalarını atınca insanlar korkmaya başladılar. Hız. Musa’ya Allah tarafından “Asanı at”³²⁴ buyrulunca, Musa asasını attı. Büyük bir yılanla dönüşen asa onların sihir için kullandıkları aletleri yuttu. Sihirbazlar sihrin bütün inceliklerini bildikleri için bu durumun bir sihir olmayacağını, dolayısıyla Hız. Musa’nın peygamber, gösterdiklerinin de mucize olduğunu kabul ederek secdeye kapandılar.³²⁵

³²⁰ Neml, 27/10.

³²¹ Araf, 7/107; Şuara, 26/32.

³²² Ta-ha, 20/20.

³²³ Taha, 20/47.

³²⁴ Neml, 27/10.

³²⁵ Karaman vd., c. 2, s. 443-454.

Su'ban kelimesi büyük yılan anlamında olduğu halde başka bir ayette küçük yılan anlamında “cann” kelimesinin kullanılması, yılanın cisim olarak büyük ama hareket kabiliyeti bakımından küçük yılan gibi olduğundandır. Yılanın büyüklüğünden ve hareketlerinden dolayı insanların korkup kaçtıkları ve yirmi beş bin insanın öldüğü rivayet edilir.³²⁶

2.27. Zerr (الذرة)

Zerr, “küçük kırmızı karınca” anlamında olup çoğul bir kelimedir; tekili zerre (ذرة) dir.³²⁷ Arapçada “zerre” aynı zamanda maddenin en küçük parçası anlamında da kullanılmaktadır.³²⁸ Bu sebeple Arap kültüründe karınca ile zerr arasında ilgi ve alaka kurulmaktadır.³²⁹

“Zerre” kelimesi Kur'an'da altı yerde geçmektedir.

ان الله لا يظلم مثقال ذرة وان تك حسنة يضاعفها ويؤت من لدنه اجرا عظيما

“Şüphesiz ki Allah, hiçkimseye zerre kadar zulmetmez. Eğer yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onun sevabını kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükafat verir.”³³⁰

وما تكونون في شأن وما تتلو منه من قران ولا تعملون من عمل الا كنا عليكم شهودا اذ تفيضون فيه وما يعزب عن ربك من مثقال ذرة في الارض ولا في السماء ولا اصغر من ذلك ولا اكبر الا في كتاب مبين

“Hangi işi yaparsan yap, Kur'an'dan ne okursan oku, ne işte çalışırsan çalış, unutmayın ki, siz ona dalıp gitmişken, biz sizin üzerinizde şahidiz. Ne yerde, ne de gökte zerre kadar hiçbir şey rabbinin gözünden kaçmaz. Ne zerreden daha küçük, ne de ondan daha büyük! Ancak bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.”³³¹

وقال الذين كفروا لا تأتينا الساعة قل بلى وربي لتأتينكم عالم الغيب لا يعزب عنه مثقال ذرة في السماوات ولا في الارض ولا اصغر من ذلك ولا اكبر الا في كتاب مبين

“İnkâr edenler: “Bize o kıyâmet saati gelmez” dediler. De ki: ‘Hayır, öyle değil, gaybı bilen Rabbim hakkı için kıyâmet size mutlaka gelecektir. O'nun ilminden

³²⁶ el-Beğavî, Mealimut'tenzil, c. 3, s. 263.

³²⁷ Demîrî, Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra, c. 2, s. 419.

³²⁸ <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A7%D9%84%D8%B0%D8%B1/>, 05.06.2017

³²⁹ Turgay, 86.

³³⁰ Nisa, 4/40.

³³¹ Yunus, 10/61.

göklerde ve yerde zerre kadar bir şey kaçmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa, hepsi muhakkak açık bir kitaptadır.’”³³²

قل ادعوا الذين زعمتم من دون الله لا يملكون مثقال ذرة في السماوات ولا في الارض وما لهم فيهما
من شرك وما له منهم من ظهير

*“De ki: Allah’ı bırakıp da tanrı saydığınız putlarınıza istediğiniz kadar yalvarın. Onların ne göklerde, ne yerde zerre kadar güçleri yetmez. Onların, bunlarda bir ortaklığı da yok. Allah’ın onlardan bir yardımcısı yoktur.”*³³³

فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره

*“Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.”*³³⁴

Bu ayet, manası geniş ayetlerdendir. Rivayete göre bu ayetler, kendisinden bir şeyler isteyen birine, hurma vb. şeyleri vermeyi az gören bir kişi ve müminlerin küçük günahların cezasını çekmeyeceğini, cehennem sadece kafirler için olduğunu düşünen başka bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bu ayetlerde iyilik veya kötülük adına yapılan hiçbir şeyin karşılıksız kalmayacağı ifade edilmektedir. Muhammed b. Ka’b şöyle der: “Kafirlerden biri bir iyilik yaparsa karşılığını dünyada görür, kötülük yaparsa cezasını ahirette görür. Müminlerden biri kötülük yaparsa cezasını dünyada görür, iyilik yaparsa karşılığını ahirette görür.”³³⁵

Bütün bu ayetlerde “zerre” kelimesi, azlığı, yokluğu ifade etmek için kullanılmış olup onunla önemli mesajlar verilmektedir.

2.28. Zi’b (الذئب)

Zi’b, “kurt” anlamında olup çoğulu ez’ub, ziab, zu’ban şeklinde kullanılır. Kurt yırtıcı ve etobur bir hayvandır. Aslan ve kurdun, açlığa karşı diğer canlıların dayanamayacağı kadar dayanma gücü vardır. Hayret vericidir ki; Kurdun midesi

³³² Sebe, 34/3.

³³³ Sebe, 34/22.

³³⁴ Zilzal, 99/7,8.

³³⁵ Muhammed Sıddık Han b. Hasan el-Kinnevcî, *Fethu’l-beyan fi-makasıdı’l-Kur’an*, Beyrut, el-Mektebetu’l-Asriyye, 1992, c. 15, s. 345.

kemiği eritir fakat hurma çekirdeğini eritmez; insanın midesi ise hurma çekirdeğini eritir. Kurt avını parçalayıp yedikten sonra acıksa da artığını yemez.³³⁶

Zi'b kelimesi Kuran'da üç defa geçmektedir

قال انى ليجزنى ان تذهبوا به واخاف ان يأكله الذئب وانتم عنه غافلون قالوا لان اكله الذئب ونحن عصبية انا اذا لخاسرون فلما ذهبوا واجمعوا ان يجعلوه في غيابة الجب واوحينا اليه لتتنبئهم بامرهم هذا وهم لا يشعرون وجاءوا اباهم عشاءً يبكون قالو يا ابانا انا ذهبنا نستيق وتركنا يوسف عند متاعنا فاكله الذئب وما انت بمؤمن ولو كنا صادقين

“Babaları dedi ki: ‘Onu götürmeniz beni üzer, korkarım ki onu kurt yer de sizin haberiniz bile olmaz.’ dediler ki: ‘vallahı biz böyle güçlü kuvvetli bir topluluk iken, buna rağmen onu kurt yerse, o zaman biz kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olmuş oluruz.’ Nihayet kardeşleri, Yusuf’u alıp götürdüler ve kuyunun dibine bırakmaya karar verdiler. Biz de ona şöyle vahyettik: “Andolsun ki, sen onlara ilerde hiç beklemedikleri bir sırada bu yaptıklarını haber vereceksin.” ve yatsı vakti ağlayarak babalarına geldiler. Dediler ki: “Ey babamız! Biz gittik, aramızda yarış yapıyorduk. Yusuf’u da eşyamızın yanına bıraktık ki, onu kurt yemiş. Şu anda biz doğru da söylesek, yine de sen bize inanacak değilsin.”³³⁷

Hz. Yakub’un on iki oğlundan biri olan Yusuf, küçük yaşlarda iken rüyasında on bir yıldız, Güneş ve Ay’ı görmüş ve rüyayı babasına anlatmıştı. Hz. Yakup: “Yavrucuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar!” diyerek onu uyarıyordu. Hz. Yusuf’un kardeşleri anneleri farklı olan Yusuf ve Bünyamin’i kastederek: “Yusuf’la kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz babamız apaçık bir yanılığın içindedir. Yusuf’u öldürün veya onu bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın!” diyerek kıskançlıklarını izhar ettiler. Kıskançlık duyguları o derece kabarmıştı ki kardeşlerini öldürmeyi göze almışlardı. Ancak en büyükleri Yahuda onu öldürmeyi kabul etmeyip ondan kurtulmak için bir kuyunun dibine bırakılmasını teklif etti. Babalarından Yusuf’un kendileriyle beraber kıra çıkmasını istediler. Hz. Yakup onlara güvenmediği için onu kurdun yemesinden korktuğunu söyleyerek onlarla

³³⁶ Demîrî, *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra*, c. 2, s. 427.

³³⁷ Yusuf, 12/13-17.

göndermek istemedi.³³⁸ Kelbî ve diğer bazı müfessirler şöyle der: “Hz. Yakup daha önce rüyasında Yusuf’a bir kurdun saldırdığını görür ve bu sebeple onlara onu kurdun yiyebileceğini söyler.”³³⁹ Onlar da “biz böyle kalabalık iken eğer onu kurt yerse bize gerçekten yazıklar olsun.” dediler ve böylece babalarının güvenini kazandılar. Hz. Yakup, Yusuf’u onlarla gönderdi. Onu bir kuyuya attılar, gömleğini alıp kestikleri bir hayvanın kanına sürerek akşam vakti babalarına getirdiler ve kendileri oynarken onu kurdun yediğini söylediler.³⁴⁰ Rivayet olunur ki; bir kuzu kesip gömleği onun kanına buladılar ve gömleği parçalamayı unuttular. Hz. Yakup bu olayı duyunca yüksek sesle bağırdı ve gömleği bana getirin dedi. Gömleği ona verdiler ağlayarak yüzüne sürdü ve “Vallahi bugünkü kurt gibi halim bir kurt görüp duymadım; bu nasıl bir kurttur ki oğlumu yemiş fakat sırtındaki gömleği yırtmamıştır.” diyerek oğullarına inanmadı.³⁴¹

2.29. Zübab (الذباب)

Zübab, “sinek” anlamında olup çoğulu ezibbe ve zibban şeklinde kullanılmaktadır. Çok hareket ettiğinden dolayı veya her kovulduğunda geri geldiğinden dolayı sineğe “zübab” ismi verilmiştir. Sinek, kendini sürekli tehlikelere attığı için en cahil ve en hırslı mahlûk olarak bilinmektedir. Sineğin bakışları küçük olduğundan dolayı göz kapakları bulunmamaktadır. Sineğin göz kapakları yoktur, gözüne toz vb. şeylerin kaçmasını engellemek için durmadan iki elini kullanmaktadır. Sineğin çok çeşidi olup pislikten meydana gelmektedir. Güneşi seven bir hayvandır. Yazın ortaya çıkar kışın ise gizlenir.³⁴²

Sinek, teknolojik bakımdan güzel bir örnektir, fiziki yapısına bakılarak uçak ve helikopter türü aletler geliştirilmiştir. Sinekler, bütün hava şartlarında her tür hareketi yapabilirler. Fiziki yapılarından dolayı en kaygan zeminlerde bile dolaşabilirler. Ayaklarındaki bir salgı ve özellikten dolayı düz camlara bile kolayca yapışabilir, tavanlarda dolaşarak yer çekimine karşı meydan okurlar. Karasinekler, yiyeceklerini almadan önce ağızlarındaki hortum şeklindeki tüpler ile yiyeceklerine dokunup

³³⁸ Karaman vd., c. 3, s. 204,205,208-210.

³³⁹ Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisabûrî, *et-Tefsîru’l-Basit*, b.y.y., Camiatu’l-İmam Muhammed b. Suud, 2009, Cilt, 12, s. 39.

³⁴⁰ Karaman vd., c. 3, s. 209-211.

³⁴¹ Hererî, c. 13, s. 338.

³⁴² Demîrî, *Hayatu’l-Hayevâni’l-Kübra*, c. 2, s. 404,405,409.

kalitesini kontrol ederler. Besinleri almadan önce çözücü bir sıvıyı onların üzerine salgılayıp onları sindirime hazır hale getirirler.³⁴³

Zübab kelimesi Kur'an-ı Kerimde bir ayette iki defa geçmektedir.

يا ايها الناس ضرب مثل فاستمعوا له ان الذين تدعون من دون الله لن يخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا له وان يسلبهم الذباب شيئا لا يستنقذوه منه ضعف الطالب والمطلوب

“Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi ona iyi kulak verin: sizin Allah’ı bırakıp tapıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar. İsteyen de istenen de acizdir.”³⁴⁴

Tek bir ilahın bulunduğunu ikna edici bir biçimde ortaya koyan ve Allah’tan başkasına ibadet etmenin boş davranış olduğunu hatırlatan delillerden ve uyarılardan sonra bu ayette de sahte tanrıların ve onlara tapanların durumunu anlatan bir misal getirilmiştir. Bu temsili anlatımda öncelikle muhataplar esiri oldukları alışkanlıklardan ve aklî muhakemelerini kısıtlayan önyargılardan sıyrılıp akıllarını kullanmaya, verilen örneği can kulağıyla dinlemeye davet edilmektedir. Örnek şöyledir: Allah’tan başka kendilerine tapılan, yalvarılan bütün varlıklar bir araya gelseler yine de bir sinek dahi yaratamazlar, hatta onlar sineğin kapıp götürdüğü bir şeyi bile ondan geri alamazlar. İsteyen acizdir çünkü yalvardığı varlığın kendine bile hayrı yoktur. Kendisinden istenen de acizdir, çünkü temizliği ve bakımı için bile başkasına muhtaçtır.

Bu misalin kim tarafından verildiğine dair farklı yorumlar yapılmış olmakla beraber genellikle bunun Allah tarafından verilmiş bir misal olduğu kabul edilmiştir. Müfessirler arasındaki yaygın kanaate göre Allah’tan başka yalvarılıp yakarılanlardan maksat, müşriklerin tapındıkları putlardır. Bazı müfessirlere göre, insanları Allah’a itaatten alıkoyan liderler kastedilmiştir. Bazılarına göre ise maksat, Allah’a asi olmaya teşvik eden şeytanlardır. “İsteyen” (talip) ve “kendisinden istenilen” (matlup) kelimeleriyle kastedilenler hakkında da farklı yorumlar yapılmıştır. Bazılarına göre, sineği yaratmak veya onun kaptığını kurtarmak isteyen

³⁴³ Turgay, 89.

³⁴⁴ Hacc, 22/73.

konumunda olduğu için talipten maksat putlar, matluptan maksat sinektir. Bazısına göre de talipten maksat puta tapanlar, matluptan maksat putlardır.³⁴⁵

Sonuç itibariyle, bütün insanlık bir araya toplansa en ufak bir sineği bile yaratamayacak olduğuna göre, bilinen ve bilinmeyen bütün mahlûkatın yaratıcısına kulluk etmeyip hiçbir güç ve kudreti olmayan, konuşamayan, yürüyemeyen putlara tapmak akıl kârı değildir.

³⁴⁵ Karaman vd., c. 4, s. 39.

SONUÇ

Allah Kur'an'da, İnsanı kendine halife olarak seçtiğini, onu diğer varlıklara üstün kıldığını ve birçok varlığı onun hizmetine sunduğunu bildirmektedir. İnsanın diğer varlıklardan üstün olarak yaratılmış olması onun diğer varlıkları hor görerek onlara kötü davranmasını gerektirmez. Ayrıca bazı hayvanların insana hizmet etmeleri için yaratıldığı; bu nedenle insanın şükredip Allah'a kulluk vazifesini yapması gerekirken kimi insanların nankörlük ettiği ve Allah'tan başkasına taptıkları da Kur'an'da zikredilmektedir.

Kur'an'da genel anlamda karada, havada, denizde yaşayan bütün hayvanlara değinilmekte, ancak daha çok insanla iç içe olan veya insanın görüp tanıdığı hayvanlardan bahsedilmektedir. Çünkü insan görüp tanıdığı şeylerden ibret alır.

Kur'an'da hayvanlardan bahsedilmesinin birçok hikmeti vardır. Kur'an'da bazı hayvanların yaratılışı, yaşam şekli ve özellikleri itibariyle; Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine delil oldukları ve insanın bunlar hakkında tefekkür ederek aklını kullanması gerektiği ifade edilmektedir. İnkâr edenler sivrisinek, bal arısı, karınca gibi küçük canlılarla misaller verilmesindeki hikmeti anlayamayıp *“Allah bu misallerle ne demek istiyor?”* diyerek inkârlarını sürdürmüşlerdir. Ancak bu varlıklardaki mucizevî yaratılış karşısında müminlerin imanı daha da artmıştır.

Kur'an'da zikri geçen hayvanların bir kısmı insanoğluna pek çok fayda sağlamaktadır. İnsan bazısının eti ve sütü ile gıda ihtiyacını karşılamakta, bazısının yününden ve derisinden giysiler ve barınacak çadırlar yapmaktadır. Bazısı ile yüklerini taşımakta, seferde ve savaşta onların gücünden istifade etmektedir. Bazısını koruma ve güvenlik için bazısını da avda kullanmaktadır. İnsan deve ve ineğin eti, sütü, derisi ve gücünden; koyun ve keçinin eti, sütü, yünü ve derisinden; arının balından; at ve benzerlerinin gücünden istifade ederek hayatını kolaylaştırmaktadır.

Kur'an, hayvanların insanlara sağladığı bu ve benzeri faydaları anlatırken onlardan ibret alınmasını ve onların hukukuna riayet edilmesinin gerekliliğini de ifade etmektedir.

Hayvanların bir kısmı kıssalarda zikredilmiş, bazıları mucizelere konu olmuş, bazıları da bir topluluğa azap olarak gönderilmiştir. Yılan, inek ve deve mucizelere konu olurken; karınca, balık ve buzağı kıssalarda zikredilmiş; kurbağa, çekirge ve eabil ise Allah'ın gazabını celbeden toplumlara azap olarak gönderilmişlerdir.

Kur'an'da bazı hayvanların ismi çokça geçmekte, bazıları da farklı isimlerle zikredilmektedir. Fil, aslan, örümcek, maymun, kurbağa gibi hayvanlar bir kıssa, tasvir, ibret veya ceza gibi durumlarla ilgili zikredildikleri için bir defa veya en fazla üç dört defa zikredilmişlerdir. İnsanlarla iç içe olan veya insana pek çok fayda sağlayan deve, koyun, inek gibi hayvanlar, Kur'an'da pek çok defa zikredilmişlerdir. Örneğin deve sekiz farklı isimle toplamda on altı, koyun dört farklı isimle toplamda sekiz, inek ise dokuz defa zikredilmiştir.

Kur'an'da bazı hayvanlar kendi isimleriyle zikredildiği gibi bazen de birçok hayvanı birden ifade eden genel kavramlar kullanılmıştır. Koyun, keçi, inek ve deve için kullanılan "en'am" kelimesi otuz üç, uçan hayvanlar için kullanılan "tair" kelimesi türevleriyle beraber yirmi sekiz defa Kur'an'da geçmektedir.

Hayvanlar, insanlara çeşitli faydalar sağladığı gibi yaşam biçimlerinde de insanlar için onlara pek çok ders ve ibret saklıdır. Hayvanların, çalışkan olmaları, düzenli çalışmaları, aralarında görev taksimi yapmaları, Allah'ın kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirip kulluk görevlerini yerine getirmelerinde insanlar için önemli mesajlar vardır.

Birçok ilim dalında mütehassıs olan Kemâleddin Demîrî'nin, doğuda ve batıda şöhret bulmasını sağlayan *Hayatu'l-Hayevâni'l-Kübra* adlı eseri, zooloji alanında yazılmış çok önemli bir eserdir. Demîrî otuz bir yaşında bitirdiği bu eserin önsözünde bu eseri hayvanlarla ilgili yanlış bilgileri düzeltmek amacıyla yazdığını söyler. Demîrî, bu eserinde hayvanlarla ilgili pek çok bilgiye ve konuyla ilgili ayet ve hadislere de yer vermektedir.

Demîrî, hayvanlar hakkında bilgiler verirken isimlerinin kökenini irdeler ve o ismin telaffuzu ile ilgili farklı görüşleri aktarır. Bazen de hayvana o ismin verilmiş olduğunu belirterek ismin kök anlamıyla hayvan arasındaki ilişkiyi açıklar. Örneğin inek bahsinde ineğin tarla sürmede kullanıldığını ve “bakara” kelimesinin “yarmak” manasında olan “b-k-r” maddesinden; aslan bahsinde ise “kasvera” kelimesinin kızgınlık ve galip olma anlamındaki “k-s-r” maddesinden türediğini ifade eder.

Demîrî ismin filolojik yapısını açıkladıktan sonra hayvanın alışkanlıklarına göre tanıtımını yapar, ilgili ayet ve hadisleri, dört mezhebe göre etinin helal olup olmadığı hakkındaki fikhî hükmü, o hayvanın rüya tabirindeki yerini ve tıbbî özelliklerini de açıklar. Zaman zaman söz konusu hayvanla ilgili atasözü ve şiirlere de yer verir.

Demîrî, zikrettiği hayvanla ilgili ayeti aktarırken o ayetin tefsirini ve tefsirindeki ihtilafları da aktarır.

Zaman zaman hayvanlarla ilgili değişik konulara temas eder. Örneğin köpekten bahsederken, bazı kimselere göre “kelb” kelimesinden maksadın aslan olduğunu söyler. Köpeğin rengi ve ismi hakkındaki ihtilafları zikreder. Kur’an’da deve ile geminin beraber zikredilmesinden dolayı devenin bir kara gemisi olduğunu ifade eder.

KAYNAKÇA

Abdulkaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1945.

Alûsî, Şihabuddin Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesanî*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Ânî, Abdulkadir b. Mella huveys, *Beyânu'l-Meânî*, Dımaşk, Matbaatut-Terakki, 1965.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerimin Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Mealimu't-tenzîl*, Riyad, Daru Taybe linneşri vet'tevzi', 1997.

Bogert, Charles M. vd. *Hayvanlar ansiklopedisi*, trc. Meral Gaspıralı vd. Hayat yayınları, İstanbul, 1966.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1987.

Bülbül, Nihat, *Kur'an'da İsmi Geçen Hayvanlar ve Bunların Zikrediliş Sebepleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.

Cessas, Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut, Daru İhyai Turasi'l-Arabî, 1985.

Cevzî, Abdurrahman, *Zadu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Beyrut, Daru ibn hazm, 2002.

Demîrî, Kemâlettin Muhammed b. Musa b. İsa, *Ennecmu'l-Vehhac fi Şerhi'l Minhac*, Lübnan, Daru'lminhac, 2004.

Demîrî, Kemâlettin, *Hayatu'l-hayevâni'l-Kübra*, Dımaşk, Daru'l-Beşair, 2005.

Dikmen, Mehmet, *İslam İlmihali*, İstanbul, Cihan Yayınları, 2004.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, Ezgi Matbaacılık, 2012.

Firuzabadî, Muhammed b. Yakup, *el-Kamûsu'l-Muhît*, Beyrut, Daru'l-Ma'rife, 2011.

Gökâlp, Ramazan, *Hayvanlar ansiklopedisi*, İstanbul, Arkin Ofset, 1974.

Halebî, Şihabuddin Ahmed b. Yusuf, *ed-Durru'l-Mesûn fi Ulumi'l-Kitabi'l-Meknûn*, Dımaşk, Daru'l-Kalem, t.y.

Hatîb, Muhammed Abdullatif, *Evdehu't-Tefasîr*, Kahire, el-Matbatu'l-Mısriyye, 1964.

Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzîl*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Hererî, Muhammed Emin b. Abdullah, *Hadaiku'r-Ravhi Ve'r-Reyhan*, Beyrut, Daru Tavkin-Necat, 2001.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer ed-Dımeşki, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahire, Daru Taybe, 1999.

İzgi, Cevat "Demîrî", "Hayevân" *DİA*.

Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsîri*, Ankara, DİB yayınları, 2003.

Kazvînî, Zekerıyya b. Muhammed b. Mahmud, *Acaibu'l-Mahlûkat ve Ğaraibu'l-Mevcûdat*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013.

Kevârî, Kâmile bt. Muhammed Âlcıham, *Tefsîru'l Garib'i-Kur'an*, Riyad, Daru ibn Hazm, 2008.

Kinnevcî, Muhammed Siddık Han el-Buhari, *Fethu'l-Beyan fi Makasıdı'l-Kur'an*, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, 1992

Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, Lübnan, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Maverdî, Ali b. Muhammed, *Tefsîru'l-Maverdî*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.

Nisabûrî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *et-Tefsîru'l-Basît*, Riyad, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud, 2009.

Râzî, Muhammed Fahrettin, *Mefatihü'l-Ğayb*, Beyrut, Daru'l-fikr, 1981.

Rıza, Muhammed Reşit b. Ali, *Tefsîru'l-Menar*, Kahire, y.y., 1990.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Kahire, Daru's-Sabûnî, 1997.

Sa'dî, Abdurrahman b. Nasır b. Abdullah, *Teysîru'l-Kerimi'r-Rahman fi Tefsiri Kelami'l-Mennan*, Beyrut, Muessesetu'r-Risale, 2000.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsîru'l-Kur'an*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2002.

Sehâvi, Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-Lami' li-Ehli Karni't-Tasi'*, Beyrut, Daru'l-Ceyl, 1992.

Sem'anî, Mansur b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'an*, Riyad, Daru'l-Vatan, 1997.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1988.

Tantavî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vesît li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Kahire, Daru Nahdeti Mısır, 1998.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizi*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî.

Turgay, Nurettin, *Kur'an açısından Hayvanlar ve Bitkiler*, İstanbul, Fecr Yayınevi, 2011.

Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, Konya, Kervan Yayınları, 2013.

Zemahşerî, Ebu Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *Tefsîru'l-Keşşaf*, Beyrut, Daru'l-Ma'rife2002.

